

1978/6

Ablaknyitás

Hétköznapi párbeszéd

Karrierek

Tallózás bányászatunk
élő örökségei között

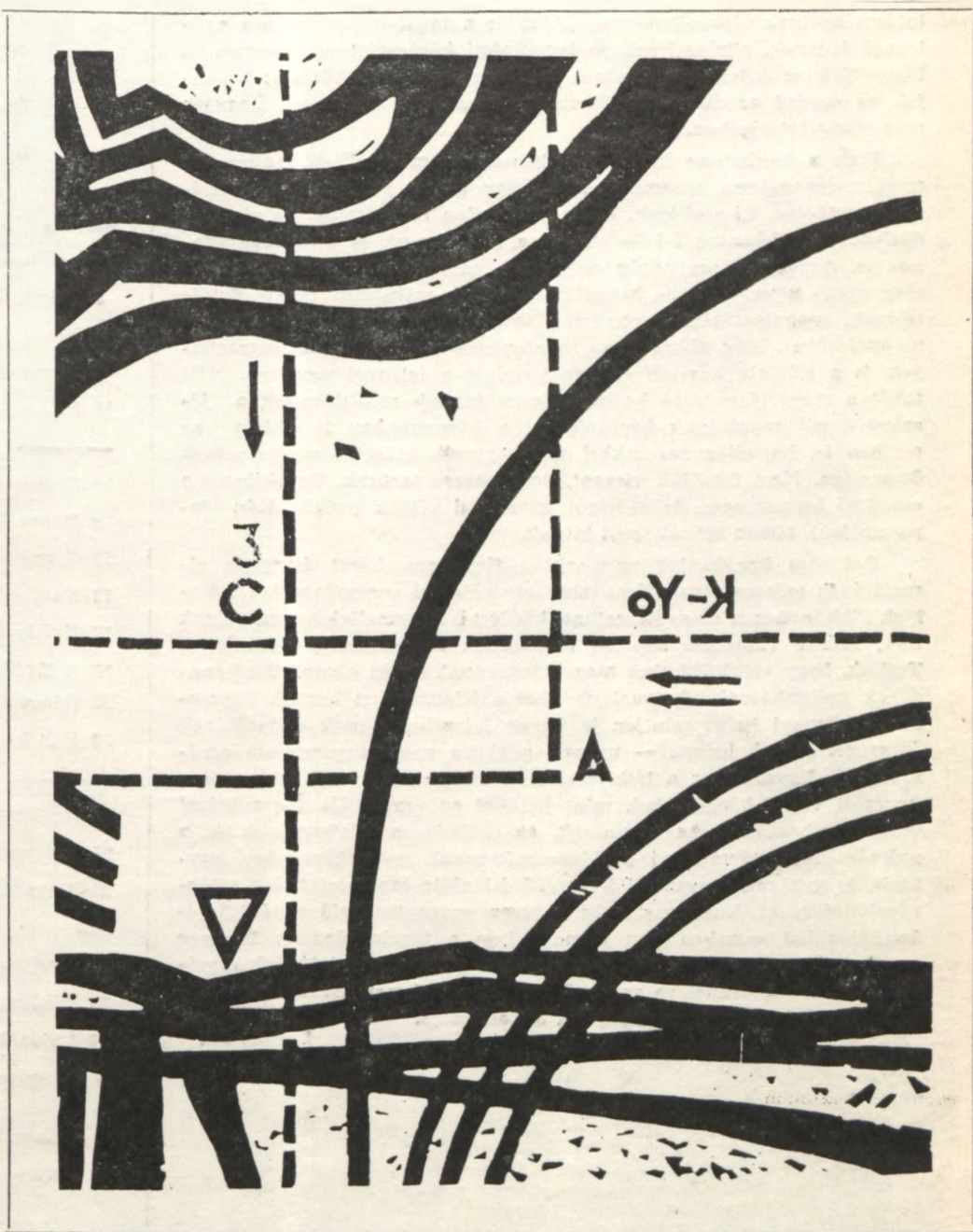
A hollókői fafaragó

Banos János, Csanády János,
Iluh István,
Karácsondi Imre versei,
Kelemen Gábor
prózai írása

A Krúdyak Nógrádban

Modern irodalom
– modern film

Balassagyarmat története

PALŐCFÖLD

Nem is olyan régen történt, hogy az ifjúság magatartásával, viselkedésével, kialakuló szubkultúrájával kapcsolatban olyan „állásfoglalásra” került sor, amelyet követően érezhetően megnyugodtak a kedélyek a farmer, a hosszú haj, a beatzene, a lezserebb magatartás, valamint annyi más generációs ismertetőjegy ügyében. Úgy tűnik fel, gyökeres átalakuláson ment át egész közfelfogásunk, s ez már más, külsődlegességeknél jóval mélyebb társadalmi jelenségek megítélésében is megmutatkozik. Megtanultunk valamit: a toleranciát. Növekszik a tűrőképességünk, a megértésre való hajlamunk. Természetesen nem iránytadó elveink felhígulásáról, valamiféle pluralizmus létrejöttéről, hanem átgondolt elvi alapokon nyugvó magatartás-

ról van itt szó. Nyilván szerepet játszik ebben az is, hogy szellemi életünk egyik fő tulajdonsága — a múlt árnyalt birtokbavétele — e téren is hasznosítható tapasztalatokkal szolgál és int bennünket.

Idealizálnánk ezt a tendenciát, ha tisztán tudati érettségként értelmeznénk és elfelejtenénk, hogy valójában objektív társadalmi folyamatok is munkálnak mögötte. Az elmúlt évtized olyan fejlődést, változást hozott, amely egyre differenciáltabb mindennapi életet eredményezett. Megoldottuk és egyre magasabb szinten akarjuk megoldani az emberek szükségleteinek kielégítését. Az ennek érdekében végzett munka a hétköznapi, a mindennapi élet gazdagodásához, sokirányú kiépüléséhez vezetett. A szocialista demokrácia gyakorlatának elmélyülése,

Intézményeinek dinamikus megújítása és a továbbfejlesztéséhez gyülekező igények, elképzelések jó társadalmi közérzetet teremtenek, s biztosítják az érdekek egészséges és kíváncsi összefüggését; bevonják az egyént az átfogóbb összefüggésszerekbe, nem hagyják meg elszigeteltségében.

Ezek a korántsem kimerítő teljességben megemlített tendenciák természetes módon eredményezték, hogy tágult az egyéni választások lehetősége, új szokások, eddig ismeretlen magatartás- és viselkedésformák bukkantak fel — velük együtt károsak és elfogadhatatlannak is. Az egyéni szabadság egészséges, társadalmi célkitűzéseinkkel megegyező növekedése is hozzájárult mások miénktől eltérő életvitelének, magatartásának, gondolkodásának türelmetlenségtől mentes megítéléséhez. Még akkor is ez a meghatározó, ha olykor tapasztaljuk is a túlzásig hevített elégedetlenséget a jelennel szemben. Nőtt tehát a megértésre való hajlam. Egyre inkább rendelkezünk a jószándék kihámozásának képességével a köznapokban is, abban az esetben is, ha világnézetünkkel nem egyezik mások vezérelveinek összessége. Nem feledjük viszont, hogy merre tartunk. De akiben a cselekvő humanizmus lehetőségét felfedezni véljük (méginkább: tapasztaljuk), abban szövetségest látunk.

Azt sem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül, hogy az elmúlt évek számos olyan társadalmi elmozdulást eredményeztek, amelyek több, nehezen megválaszolható kérdést is kitermeltek. Számítottunk erre, hisz a valóságot minden részletében lehetetlenség előre látni. Tudtuk, hogy célkitűzéseink megvalósításának során olyan ellentmondások pattanhatnak ki, amelyek visszas jelenségeket hoznak felszínre. A köznapok tudat szintjén is élesen jelentkezik ezek elemzésének és megértésének igénye — nagyon gyakran nem megnyugtató eredménnyel. Ugyanakkor a létbiztonság szükségszerűen veti fel az úgynevezett végső kérdésekkel, mint például az egyéni lét végességével való szembenézést. Az egyénnek, az áttételesen közösségének és a nyilvánvalóan társadalmi problémahalmaznak ez a közelsége, egyidejű és gyakran egymással keveredő jelenléte tapasztalhatóan világnézetiséget eredményezett. Az e téren megnyilvánuló egyéni tájékozódásokkal szemben sem lenne helyes a türelmetlenség. Ismerve az okokat, mégsem állapodhatunk meg a passzív megértés várakozásában. Aktív toleranciára van szükségünk, amelynek elvszerű gyakorlatát ideológiai következetességünk biztosíthatja.

Laczkó Pál

1978/6

TARTALOM

3 Sulyok László: Ablaknyitás

6 Pintér Károly: Hétköznapi példabeszéd

7 Kunszabó Ferenc: Karrier

12 P. A.: Szembesítés 3.

13 Kelemen Gábor: Őszi virág

13 Banos János: Majd minden megbocsáttatik

15 Csanády János: Télben

17 Karácsondi Imre: Játék

17 Krúdy Gyula: A Jámor testvérek fogadója

19 A Krúdyak Nógrádban (Praznovszky)

20 Dénes Géza: A híd

20 Iluh István: Leltár a tanyán, Hová tartozom

21 Szivircsek Ferenc: Tallózás bányászatunk élő örökségei között

22 Praznovszky Mihály: Egy választás Nógrád megyében

24 Nagy Zoltán: Palóc arcok. A hollóköi fafaragó

25 Modern irodalom — modern film. (Veress József)

26 Fábrián Katalin: A Makoldi család (Horpácsi Sándor)

27 Bajor Nagy Ernő: Életünk — történelem (Mányoki Endre)

28 Galgóczi Erzsébet: Közel a kés (Kaári Sándor)

29 Szöllősi Zoltán: Vacsora a jégén, Tamás Menyhért: Küszöbön (Szabó Ernő)

30 Balassagyarmat története, 1896—1962. (Molnár Pál)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI IRODALMI MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14—13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—961 62 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25 952

ISSN 0555—8867

78.20206 N. S. 1400 db

A 6. számunkban szereplő képzőművészek: Fero Král, Csehszlovákia (cím- és 5. o.), Alžbeta Stollmannova, Csehszlovákia (4. o.), Szujó Zoltán (10. és borító 3. o.), Bálványos Huba (11., 28. és borító 4. o.), Barczy Pál (12. o.), Alexander Eckerd, Csehszlovákia (18. és 23. o.). — Fotó: Kulcsár József és Buda László.

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Ablaknyitás

Minden csoda addig tart, ameddig beszélnek róla. A b-i csoda például kerek esztendeig tartott — amíg új sirásót nem letek a faluban. A Cigánynak ugyanis — a helybeliek a hagyomány szerint afféle vezetéknevként használták a származást jelölő szót — a mellékállásába került, hogy ujját húzott a vénasszonyokkal.

Történt, hogy a községben meghalt egy ötvenéves grári munkás, az egyik kiváló szocialista brigád megbecsült tagja. Nem volt vallásos ember, sem kommunista, mégis úgy végreelkezett — talán arra is gondolván, anyagilag így kifizetődőbb lesz a családnak —, ne pap, hanem társadalmi szónok temesse el. A hozzátartozók, noha nem kis vitát kavart, teljesítették a végakaratot. Az elhunyt a temetőben a kereszt tözsomszédságában kapott örök nyugóhelyet. Ebbe az imádságos asszonyok nem tudtak beletörődni. Akit „kommunista pap” temetett el, annak nincs helye a szent kereszt tövében, sustorogtak, és fűhöz-fához futkároztak. Kérték a Cigányt, először szépen, aztán könyörögve, végül fenyegetőzve, hogy ha a sírt már nem is ildomos megbolygatni, legalább a keresztet vigye távolabb, szűnjék meg a példátlan skandalum. De a hitetlen ember csak a fogca fehérjét villogtatta rájuk: Vigye arrébb a rihe, én nem — gúnyolódott. Mit lehetett lenni ezek után? Az öregasszonyok az éjszaka csillaghímszerű fátyla alatt maguk ásták ki a keresztet és cipelték arra érdemesebb helyre.

Ezzel az ügy akár le is záródhatott volna, de a matrónák nem hagyták annyiban, addig áskálódtak a Cigány ellen, amíg önszántából föl nem mondott.

S hogy miért neveztük csodának ezt a hétköznapi történetet? Mert a település füstös kocsmájában, ha borozgatás közben szóba hozzák, így beszélnek róla a férfiak. Kajánkodva idézik a természetben esett csodát — a szent kereszt csodáját: hogy egyszer a kegyes tárgy lábakat növesztett és maga állt odább.

✱

Tizenöt-husz tíz év körüli leány és fiú tódul ki a templomudvar kapuján. Pajkosak, viháncolók, mint a kicsapott csikók. Kezüken színes, kemény táblás könyvet szorongatnak. — Hittanóráról jövünk — újságolja kérdéssemre az egyik barna képű kislány. — Az idei utolsó, ezért mindnyájan egy-egy könyvet kaptunk ajándékba.

A sajátját megmutatja. Képes, szépen nyomtatott, könnyen olvasható, izléses kiadvány, bibliai történeteket beszél el egyszerű, közérthető formában. Élvezet lapozgatni benne, valósággal kínálja magát.

— Két nap alatt elolvasom — büszkélkedik a gyerek.

Elismerően bólintok, aztán megkérdezem:

— Annyira érdekelt?

— Hát...? — keresgéli a megfelelő választ a kölyök, majd kivágja: — Gyorsan olvasok.

— Mióta jársz hittanra?

— Szeptembertől.

— Te iratkoztál be?

— Ugyan! — derül megbocsátón a számára fura és okatlan kérdésen. — Az édesanyám beíratott... Különbösen szívesen jártam, mert korábban is odamehettünk, sokat játszottunk a parókián.

— Hiszed, amit a hittanórán hallottál?

Biccent a fejével, hogy igen, és szóban hozzászól: — Anyuka és a nagymama is hiszi.

Csak az apukámnak nem tetszett, hogy hittanra járok, de most már nem bánja ő sem...

B. ZS. első gimnazista onézetes falusi fruska. Kitűnően végezte az általános iskolát, korához képest meglepően jó modorú, értelmes. Régésznek készül.

— A nagymamámnál nevelkedtem, bár egy faluban laktunk a szüleimmel. Ők városban dolgozó, elfoglalt, fiatal emberek voltak, magához vett hát a nagyanyám. Maminak hívtam. Ő tanított meg imádkozni, ő vitt el először a templomba. Igaz, a szüleim is vallásosak voltak, de — úgy emlékszem — azért nem jártak a misékre, mert attól féltek, hogy kellemetlenségük lesz belőle a munkahelyükön. A maminak meg nekem nem volt mitől tartanunk: özvegyi nyugdíjas volt, tölem meg nem kérdeztek ilyesmit az iskolában. Különbösen sem én voltam az egyetlen, akit a misékre magával cipelt a nagymamája. Persze, hazudnék, ha azt állítanám, hogy cipelnie kellett, mentem én magamtól. A szobrokat, képeket csodáltam. Azt hiszem, igazából ezek érdekelték...

...Ötéves lehettem, amikor angyal hozta el nekem a karácsonyfát. Hosszú, világoskék tüllruha ragyogott rajta, a fején fátyol és koszorú ékeskedett, mint a menyasszonyoknak. Mélyen belém vésődött ez a kép. Sokaig őszintén hittem valódiságát. Csak évekkel később, egy újabb karácsonykor mondták meg, hogy az angyalka a nagynénem volt. Akkor, pontosan nem tudom megfogalmazni, hogy mit éreztem, de rémesen kiábrándító volt. Talán ettől kezdve szakadtam el fokról fokra — nem érzelmileg, hanem szellemileg — a nagymamától, és természetes következményként a vallástól. Hetedik koromban már bittal sem lehetett a misére elkergetni. De a templomokba még ma is szívesen betérek. Sajátos levegőjük, különös varázsuk vonz.

✱

— Nálunk hosszú idő óta senki sem jelentkezik hittanra — jelenti ki nyomatékosan az iskolai pártvezetőség tagja, kémia-fizika szakos tanár. — Iparvidéken élünk, itt szinte mindenki gyárban keresi a kenyerét. A térszben foglalkoztatottak száma elenyésző, főleg idős emberek... A községben nincs tömegbázisa az egyháznak. A mostani beiratkozások idején se nézett felénk senki.

— A községben mégis járnak gyerekek hittanra...

— Hova? — tekint rám fürkésző szemekkel.

— A templomba, a parókiára.

— Hallottam róla — jegyzi meg fanyalogva. — De ez nem a mi hatáskörünkbe tartozik.

A hittanoktatásnak kétféle gyakorlata alakult ki Magyarországon: a fakultatív iskolai és a templomi hitoktatás. Rendelet írja elő, hogy az iskolákban minden tanév végén jól látható helyen és olvashatóan kell kifüggeszteni a hittanoktatásra való beiratkozások időpontjait. A beíratás a szülők joga. Az iskolai hittanoktatás felügyeletét az állam, a templomiét az egyházak gyakorolják. Ez utóbbi Nógrád megye valamennyi településén szokásjogot nyert forma, de nem egyenlő mértékben látogatott. Az ipari vagy iparosodó településeken jóval kevesebben vesznek igénybe ezt az egyházi „szolgáltatást”, mint a hagyományos mezőgazdasági vidékeken.

A megye általános iskoláinak kétharmadában tartanak rendszeres hittanoktatást. Résztvevőinek száma évről évre csökken, bár ez a tendencia az utóbbi időben veszített erejéből. Okai összetettek. De mint alapvető, meghatározó tényezőket vehetjük számításba: az állam és az egyházak közötti felismert, köl-

csönös érdekeken alapuló, rendezett viszonyt, az egyházi vezetők pozitív állásfoglalásait, az egyházak modernizációs törekvéseit, egy-egy jól képzett, nagy elhivatottságot érző fiatal pap szolgálatba lépését. Valószínűnek — de nem szükségszerűnek — látszik, hogy az okok közé sorolhatjuk: bizonyos községekből a pedagógusok elköltözését vagy kijárását (az iskolák körzetesítése miatt), következményképpen a falu életében betöltött politikai és közéleti hatásuk csökkenését; egyes pártalapszervezetek, társadalmi és tömegszervezetek vezetőségének belső gyengeségeit; a régi falusi életforma lassúbb változását. Természetesen a valóságos tényezőket, azok hatását mindenkor csak adott helyen és helyzetben lehet pontosan megítélni.

Szakemberek becslése szerint az általános iskolás korú gyermekek közül minden harmadik vesz részt vallásoktatásban. Létszámuk alakulását tekintve az utóbbi időben területenként erőteljes ellentétes mozgásoknak lehettünk tanúi. A balassagyarmati járás egyes községeiben például jelentősen emelkedett a beiratkozottak száma, legfőképpen azokon a településeken, ahol csak alsó tagozatos iskolák működnek. A megye több olyan helységében is sikereket ért el a pap, ahol korábban huzamosabb ideig nem akadt egyetlen jelentkező sem a fakultatív hittanoktatásra. Ez a jelenség az utóbbi esztendőkből még egyik-másik jelentős ipari múlttal rendelkező községben is tapasztalható. Ugyanakkor néhány településen visszajára fordult a helyzet. Bizonyos községekben a fakultatív oktatásban részt vevők számának csökkenése a 25, sőt a 40 százalékot is meghaladja — főként a szécsényi és a rétsági járás területén.

✱

A húsvéti szünetet követő első tanítási napon történt. Az iskola igazgatója végigjárva az osztályokat, felállította a helyükön mindazokat, akik részt vettek a feltámadási szertartáson, majd megparancsolta a többieknek, hogy ne vessék ki megszépett társaikat.

Nem mindennapos eset, de olykor még szárnyra kelnek hírek hasonló, az állam egyházpolitikájának félreértéséből, vagy éppen séggyel meg nem értéséből fakadó túlkapásról. Ilyen ügy főszereplője lett például az a nyolcadikos kislány, aki iskolájának köztudottan legbuzgóbb úttörője volt, mégis lecsúszott a csillebérci táborozásról, mert tanárai tudták róla, hogy vallásos. A kiváló úttörő jelenyt viszont már képtelenek voltak megadni tőle.

✱

Hetvennyolc éves öregasszony. Mögötte két világháború, két férj elvesztése. Egyetlen fiával és menyével él, meglehetősen kutya-macska barátságban.

— Hiszek Istenben, de imádságos, ájtatos asszony sohasem voltam. Életem java részében egyedül neveltem a fiamat, keservesen gürcöltem az életünkért. Amíg élt az anyám, az Alföldre is lejártam summásnak. Tiribestől Kötzházáig szolgáltam, ahol csak lehetett. Évekig a bányaigazgatóéknál. Kutya egy asszony volt a felesége! Cselédként kezdte, aztán teherbe esett a fiatalúrtól, házasság lett a hancúrozásból — a cselédből nagysága. Hogy a nyavalya törte volna ki minden porcikáját! Űzött a munkában, fukarkodott az élelemmel, a csontot is kétszer főzette ki. Közben állandóan Istent emlegette, fohászzkodott, templomba járt. Engem is nógatott, folyton kérdezgette, miért nem járok misére. Nincs nekem arra időm, nagyságos asszony, feleltem neki, dolgoznom kell a gyerekekre meg magamra, nem mehetek. Biztos, mert „kominista”, Pólikám, mondta ilyenkor, meg amikor fele-

seltem vele. Mert nem fogtam én be mindenkor a számat! Közben pedig azt sem tudtam, mi fán terem a „koinista”. Most is csak azt tudom róluk: a papokkal nem cimborálnak, de olyan világót teremtettek nekünk, hogy összehajlítjuk érte a két kezünket... Persze a papokért én se vagyok odáig.

— Hogy-hogy?

— Lóvá tettek. Van annak már 10–15 éve is. Úgy volt, hogy misét mondtam az uramért, de nem hallotta azt még a Szűzanya sem.

— Miért mondatott misét?

— A párom meg a magam lelke nyugodalmaért. Tudja, nagy beteg voltam akkoriban, majdnem végem lett. Aztán felgyógyultam és elmentem a javasasszonyhoz, mivelhogy almodtam az öregemről. Így emlegetem, mert harminc évvel volt idősebb nálam..., de mint a búzavirág, olyan kék szeme volt — s az emlékek kútjából cseppeket meregetve lélekben szinte megfiatalodik. — Álmomban mintha az öregemmel jártam volna a túlvilágon. Jól nézett ki. A javasasszony is megnyugtató, azt mondta, nincs az uramnak gondja-baja semmire, csak annyit kér, mondassak neki misét... A kívánságát akartam teljesíteni.

— Vagyis a túlvilági üzenetet komolyan vette.

— Oh, uram isten! Hogyne vettem volna! — csattant fel élesen, s meggörnyedt derekát kiegyenesíti. — Ha nem is vagyok jó katolikus, azért az vagyok.

Kicsi, kerek takarítóasszony, arasznyira a nyugdíjtól. Otvenhatban disszidált a férje. Egy kislányt kellett felnevelnie.

— A magamfajta egyedüli asszonynak temérdek a dolga. Itt a nagy porta, udvar, kert, a lábasjóságok. Dolgozni kell az ember helyett is. De vasárnap mindig kiöltözöm, előveszem a sifonból a legszebb ruhámat, és elballagok a misére. Mint minden igazi katolikus.

Panasz és büszkeség elegyedik szavaiban.

— Imádkozom, énekelek a többiekkel. Jól esik, hogy nem vagyok egyedül. Elandalit az orgonaszó, mélyen magamba szállok, rágon-dolok az elmúlásra, és istent kérem, hogy segítsen nekem.

— És segít?

— Segít vagy sem, Istennek nem szokták felpanaszolni — feleli, s úgy érzem, ezzel rendre utasít. — Ő tudja, hogy mit miért csinál, és az úgy van jól... Különben mit gondol, nélküle megkaptam volna a Kiváló Dolgozó kitüntetését?

Mintha kötekedni akarna, vitára ingerelni, de nem hagyom magamat belerángatni.

— Beszéltem egy öregasszonnyal — mondom —, mesélt a túlvilágról. Hisz benne.

— Miért ne hinne! Valaminek csak lenni kell, nem? Vagy maga úgy gondolja, hogy egyszerűen semmiki leszünk?! Ugyan már! A test megsemmisülhet, de a lélek soha. — Megtorpan, folytassa-e, aztán pár másodpercnyi tusában diadalmaskodik a közlési vágy. — Én már arra is gondoltam, hogy az ember lelke átszáll egy másik bolygóra, ezért nem tudunk róla.

— S egyszer majd tudhatunk?

— Hogyne! Az örök feltámadáskor.

— Gyermekkorától vallásos. Tudja-e, mióta létezik a vallás?

— Amióta az ember. A pogányok is hittek valamiben, áldoztak vallásuknak. A vallás az emberrel együtt született. Olyan, mint a kenyér és az ital. Nélkülözhetetlen, és nem szűnik meg soha.

✱

Az ember élete értelmét keresi. Esméket állít fel, melyekért érdemesnek érzi létét fenntartani. Van aki a hitben, a vallásban fedezi fel azt az erőt, amely élteti, választ ad kérdéseire, mások tudományos vagy kevésbé tudományos, de materialista világnézetekben találnak megoldást. A különböző nézetek ma egy-egy ember tudatában gyakran keveredve jelennek meg.

L. Gy. nyugdíjas lakatos. Hatvanöt éves kora ellenére mozgékony, közéleti ember. Falujáért semmi fáradságtól nem riad vissza. Dicsérik munkáját, tisztelik, megbecsülik érte a tanácson is.

— Ki tudja, hányszor javasoltam már a vezetőknél, hogy nemzeti ünnepünk jöjjön az egész falut együtt szerepeltetni, a hívőket meg a nem hívőket. Gondolja csak el, micsoda szép ünnepély lenne! Például a november 7-e. A dísztribün előtt ott állna a falu apraja-nagyja, jobbra vörös zászlókkal, középen és baloldalt nemzetiszínű meg egyházi lobogókkal. A pap is beszélné, ha pedig akarnák, én énekelnék vallásos és munkásmozgalmi dalokat. Ismerem mindegyiket... De itt hiába mondom, nem hallgat rám senki, sőt mindenki mosolyog rajtam, azt hiszik, nincs ki a négy kerekem. Pedig higgye el, én tényleg jót akarok: segíteni.

✱

A községi párttitkárnak nem először okozott álmatlan éjszakát a közösség egyes tagjainak vallásossága. De az utóbbi időben mind többször. Fél év leforgása alatt három párttaggal is el kellett beszélgetnie. Még jól emlékszik egyik kollégája történetére, aki saját édesapjának volt kénytelen fegyelmit adni azért, mert templomba járt, hogy legalább a többieket kordában tarthassa.

— Nem tűrhettük tovább, hogy alapszervezetünk tagjai egyházi temetéseken a lobogót hurcolásszák — dohog a titkár nekitüzesedve. — Rajtunk röhög az egész falu. Eltűrtük elég ideig, szó nélkül, betelt a pohár. Legutóbb is mit láttunk; a menet élén éppen egyik nyugdíjasunk viszi a lobogót, és mindenki rá mutogat. A helyettesem, fiatalabb elvtárs, rettenetesen elmeresedett, ha most nem teszünk valamit, mondta, akkor ő bedobja a törülközőt, nem ügyködik köztünk tovább... Elbeszélgettünk az öreggel és még másik két emberrel, akik előtte csinálták ugyanezt. Megértették, hogy a pártszervezet nem lehet elnéző az ilyen esetekben. Persze magyarázatuk bőven akadt, bizonygatták, hogy a szomszédok, rokonok között itt ez a szokás. Meltányoltuk, de tudomásul kellett venni: párttag aktívan nem vehet részt egyházi szertartáson.

— Milyen büntetést kaptak?

— Szóbeli figyelmeztetést. Ilyesmiért emberemlékezet óta nem kaptak büntetést a faluban a párttagok. Volt is ám visszhangja. De megértheti — emeli fel szavát, mintha engem kellene meggyőznie —, tennünk kellett valamit, nem hunyhattunk szemet továbbra is.

— A községben körülbelül két tucat gyerek jár hittanoktatásra. Mit tud erről?

— Annyit, amennyit most maga mondott. Nincs beleszólásunk, meg aztán nem tartom lényegbevágónak, hiszen a hittanra járók 70–80 százaléka cigány. Örüljünk, hogy eljutottak idáig, hogy kezdenek már kiemelkedni korábbi környezetükből, kezdenek hasonlítani a parasztokhoz, ahogyan ők neveznek bennünket. Szerintem ez éppen a felemelkedés egyik első lépcsőfoka.

— Nem lehetne kihagyni ezt a lépcsőfokot?

— Biztosan ki lehetne, de mi — az itteni párt-, KISZ-szervezet, népfrontbizottság, nőtanács — ehhez erőtlenebb vagyunk.

— Nyilvánvaló, hogy a felemelkedésnek más útjai is vannak, társadalmilag hasznosabbak. Ezekkel nem próbálkoztak a cigányságra hatni?

— Dehogynem. Nemrégiben szerveztünk cigányklubot, de balul ütött ki. A klubvezető, egy tanárember, megszökött az egyik fiatal cigányasszonnyal. A faluban minket tettek felelőssé érte. Szóval nehéz itt bánni az emberekkel vallás és minden más tekintetében. Erősen élnek a hagyományok, a rokoni szálak visszahúznak. A pap meg első áldozáskor olyan mutatós csomagokat osztogat az ifjoncnak, hogy némelyik szülő már csak ezért is járhatja katekizmusórára a gyereket. Ki hogyan hisz, néha már magam sem igazodom el rajta. A múltkoriban, tudja, mivel hozakodott elő az egyik párttagom: ha megharagszol, ha nem, megmondom neked, Jóska, egész éjszaka azért imádkoztam, hogy szűnne már meg az a sok eső, mert így nem tudunk learatni szeptemberre sem. Most adjon tanácsot, mit csináljak! Komolyan vegyem, vagy nevessek rajta?

✱

— A cigányokkal nem megyünk semmire — vallja be őszintén a község plébánosa. — Annak örülünk, hogy kapcsolatot tudunk velük létesíteni, de nem kitarthatok, nem igazán vallásosak. Inkább hiszékenyek, babonások. Szellemeinkben, meg ki tudja, miféle lényekben hisznek. Az egyházat pénzzel nem támogatják. Megmondom kerekén: kilátástalannak látom körükben a pasztorációt.

✱

Katolikusok, evangélikusok, reformátusok, Jehova tanúi, baptisták, anabaptisták, egyszóval hívők, akik egy-egy legalisan, vagy illegálisan működő egyház, szekta tagjai. Több, olykor lényeges dologban számottevő a különbség köztük, ám egyben tagadhatatlanul megegyeznek: az istent állítják mindennek középpontjába, hisznek a feltámadásban, az örökkévalóságban.

A hit, az egyház képviselője, egy 30 éves református lelkész válaszol.

— Mi az ön által képviselt egyház célja napjainkban?

— A szolgálat. Mi nem uralkodni akarunk az embereken, hanem szolgálni kívánjuk őket. Ahogyan Jézus is vallotta, tette. Egyházunknak külön szeretetszolgálat-osztálya van, s több mint egy tucat, különböző életkorú embereknek otthont adó szeretetintézménnyel rendelkezik. Tudomásom szerint az állam igen megbecsüli ebbéli tevékenységünket. Különben is az a véleményem, hogy ha az országépítésben csak egyetlen szükséges téglát is az egyház tud jobban elhelyezni, akkor helyezze el ő, amit pedig az állam tud jobban, azt helyezze el az állam. Ne versengjünk egymás ellen.

— Milyennek ítéli meg az állam és az egyház viszonyát?

— Talán sohasem volt annyira felhőtlen, kölcsönösen hasznos és gyümölcsöző, mint mostanság. Tevékenységünket támogatják, munkánkat elismerik. Voltaképpen érthető, hiszen közös teendőkön munkálkodunk: az embert szeretnénk jobba, nemesebbé tenni, megszabadítani fogvatékosságaitól, például a pálinkától, pletykától. Szeretettel, megbecsüléssel hirdetünk. Meggyőződés, hogy ezekben a dolgokban, az ideológiai különbségek ellenére, együtt kell dolgoznunk a kommunistákkal, az ateistákkal, mert csak így vihetjük előbbre népünket, országunkat.

— Ezt jelkeszi „ars poeticájaként” értelmezhetem?

— Feltétlenül. Hiszem, hogy az egyház akkor tesz üdvöset a népnek, társadalomnak, hazának, s nem utolsósorban önmagának, ha minél inkább speciális feladatával, sajátos küldetésével törődik és folyamatosan megújul, az egyén és a közösség számára erőforrássá válik. Tudom azt is, hogy én akkor teszem a legnagyobb szolgálatot, ha minél intenzívebben végzem lelkipásztori teendőimet — egy tisztább, közösségibb, egymás iránt figyelmesebb, részvállalóbb élet megteremtéséért.

— Munkavégzése során ütközött-e akadályba?

— Felsőbb fórumok sohasem gördítettek akadályt elé. Az alsóbbak olykor-olykor megpróbálkoztak borsot törni az orrom alá. Itt Nógrádban, ahogyan én látom, az egyház, a vallás a korábbi évtizedekben eléggé lejárta magát, így természetesen a róla alkotott felfogás is sajátosan alakult. Főként az, hogy itt sokak szemében csodának tűnik egy pap is, mintha a szemek azt mondanák: je, még ilyen most is létezik? Az egyháznak szükségképpen el kellett — és el kell gondolkodnia korábbi magatartásán, cselekedetein; vajon helyesen tette-e azt, amit rábízott Isten?... Nem tagadom, értek már keserűségek, amikor egy-egy hívem jött panaszra, iskolai, munkahelyi sérelméért, melyet megítélése szerint a vallásos meggyőződése miatt szenvedett el, ez azonban egyre ritkább. A bántás bosszant, de hát kiskaliberű gondolkodással hol nem lehet találkozni, még egyházon belül is. Remélem, nem tévedek, ha a kommunistákra is vonatkoztatom, hogy a hosszú távon gondolkodó elmék éppen egyik legfőbb törekvése, hogyan lehetne olyan kérdésképzési rendszert, szervezeti felépítést kialakítani, amely garantálná, hogy a „fent” elhatározottak csorbítatlan értelemben kerülnek le a legalsóbb szintekig, és úgy is valósulnak meg.

✱

Vannak tanácsházak, ahová szívesen járok. Ilyen a k.-i, ahol az elnöknek mindig jut ideje a szokásos hivatalos diskurzus után a kötetlenebb hangulatú, könnyedebb témájú beszélgetésre. Egy ilyen alkalommal hoztam szóba a vallást. Mosolyogva húzott elő asztalfiókjából egy bibliát.

— Az utcán találtuk — magyarázza. — De gyerünk át az irattárba, nézzük meg a többi holmit is!

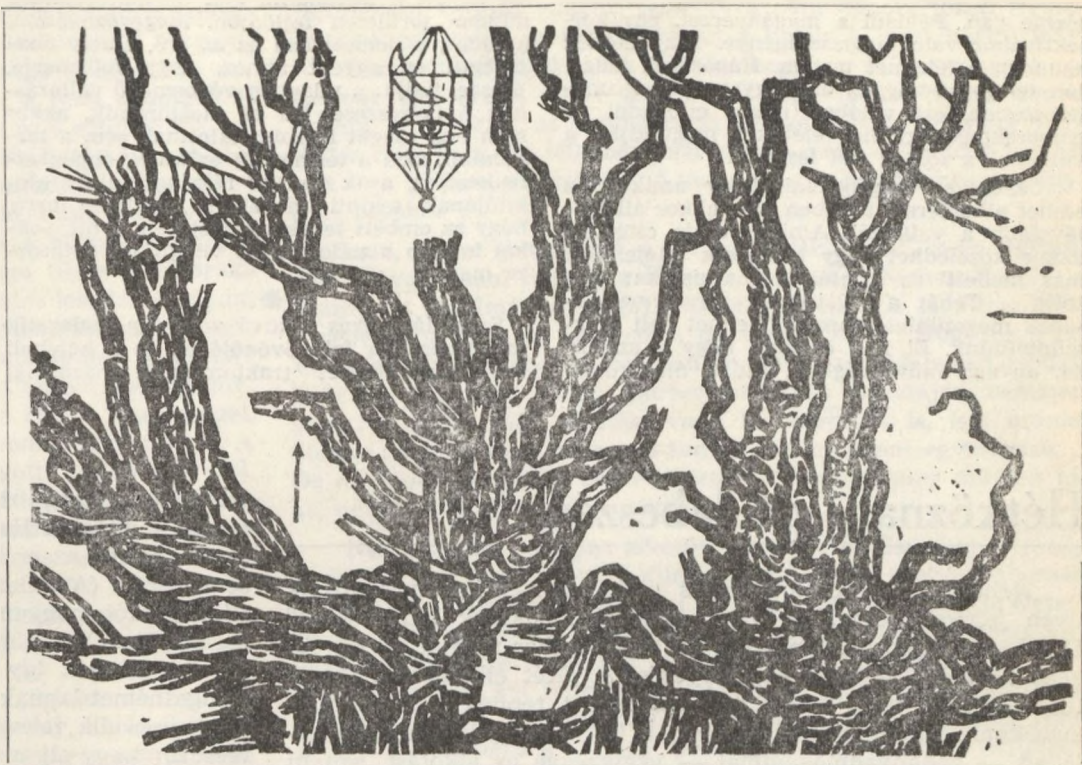
A sarokban két fekete, elnyűtt műanyag táská. Az egyikben tojás, egy, még csaknem érintetlen pálinkásbutykos, újság- és papírkacatok. A másikban közepes méretű, zöld táblás jegyzetfüzet, lapjain különféle feljegyzések. Mózes neve mellett számok, címek, alighanem lecke feladványok, mert mindegyik után ott biggyeszkdik egy név is, főként asszonyoké. Két másik lapon két tavaszi hónap római számos rajzolata, alattuk gondosan bevésített számjegyek, pontos összeadás. Mit rögzíthet? Talán a hitoktató begyűjtött tiszteletdíját? A tanácselnök is csak találgatni tudja, mert a táskáért hetek óta nem jelentkezett senki. Hogy miféle, kiféle szerzet hagyta el, arról egy apró fecnire írott két mondat árulkodik. Így hangzanak: „Milyen segítséget nyújt Isten az ő népének?” Válasz: „Jehovában bízzál, ne az emberekben.”

✱

A község plébánosát kíváncsivá tette a hitértítő felbukkanása, mondta is, hogy megérdeklődi majd a tanácson, magam pedig a Jehova tanúiról kezdtem faggatni őt. A füzetben talált nevek ugyanis tanácselnöki segídettel sem igazítottak útbá, hogy legalább a legilletékesebbektől tudakozódhattam volna, így hát kénytelen-kelletlen megkérdeztem a plébánostól. De a tisztelendő úr — deres hajú, lágy arcvonású, fölöttébb udvarias ember — fölöslegesnek tartotta az időt a jehovistákra pazarolni, csupán annyit jegyzett meg maliciózan: a tanításuk teljesen idegen a mi hitünkől, Magyarországon nem engedélyezett szekta. S a fecnire írt két mondat ismeretében ez utóbbi igazán nem csodálható.

A plébánost — aki ha kell, maga is megfogja a munka végét, sőt élén halad a hívőnek, olyannyira, hogy a községi temetőt 80 ezer forint értékű társadalmi munkában kerítették be — a vallás mibenlétéről, lényegéről faggtam.

— A vallás az ember létezése óta megtalálható, egyidős az emberrel — kezdi fejtegetni. — Hinni valami, fennsőbbrendűségben, amibe belekapaszkodhat. Minden törzsnek, emberfajtának van valamilyen elképzelése róla — mi Istennek nevezzük —, kapcsolatra törekvése vele. Hiszen az ember életét nagyon

sokféle erő befolyásolta, befolyásolja, például természeti és nem természeti, s ezért az ember ab ovo magasabb koncepciókat keres eltalál az életében. Léte eredményeképpen abszolút igazságszolgáltatásra vár mindenki, és biztos, hogy azt a földön nem kapja meg. De a törekvés él benne, s vágyának kielégülését a hitben találja meg, magát az abszolút igazságot pedig transzcendensen. S ennek az igazságszolgáltatásnak egyszer be kell következnie.

— Hisznek ebben a fiatalok is?

— A városi fiatalok körében országszerte érezhetően megnövekedett az érdeklődés a vallás iránt. Az emberi létezés abszolút volta fogja meg őket, amelyből egyenesen következik, hogy kell lenni valaminek, ami több, mint a föld, a matéria. A földön ugyanis az ember nem kap elég választ az őt foglalkoztató kérdésekre, például: mi az élet értelme, honnan, miért, hova tartunk?

— Helyben nőtt-e a fiatalok érdeklődése?

— Sajnos, nem. Ahogy mondtam, a városokban... Minden új onnan indul el, hát ez is. De hiszem, hogy egyszer valamennyi fiatal eljut majd az abszolút igazság kereséséhez, vagyis — más szavakkal kifejezve — meggyőződésem a vallás jövőbeni felemelkedése.

— És az ember a hit által eljut az ön által említett abszolút igazsághoz?

— Természetesen. Az igazságosságban a mi végső megoldásunk a túlvilág. Ez a földi szenvedések, keserűségek és természetes örömeink után az ember számára biztató. Ott az abszolút igazság beteljesülhet. Ezért használok gyakran azt a paradoxont: nagyobb hit kell hitetlennek, mint hívőnek lenni.

— Az ateizmus és a vallásosság ideológiájának hívei — az utóbbi évek meggyőzően bizonyítják — remekül együtt tudnak dolgozni a szocializmus építésében, alapvető társadalmi kérdésekben szót értenek, azonos nézeteket vallanak. Mivel magyarázza a két tábor híveinek közeledését, egységes fellépését?

— XXIII. János pápa mondta: Keressük azt, ami összeköt bennünket, ne azt, ami szétválaszt. Voltaképpen az életben rengeteg olyan pont létezik, ami összeköt bennünket, hívőket és ateistákat. Az erkölcsi nevelésben például teljesen azonosak a feladataink a kommunista ideológiáéval. Az embert igyekszik abszolút jóvá tenni, csak a kiindulópontunk más, célunk, végső törekvésünk meg-egyezik. Az embert a társadalom tökéletes

alkotóelemévé kívánjuk fejleszteni, olyanná, aki tud építeni, alkotni, formálni, teremteni, örülni ember voltának, használni másoknak. A hit is közösséget kíván, egyben maga is közösségteremtő erő.

✱

A római katolikus egyház legújabbkori történetének minden bizonnyal legjelentősebb eseménye a II. vatikáni zsinat volt, melyet XXIII. János pápa kezdeményezett és nyitott meg 1962-ben, majd utódja, VI. Pál pápa rekesztett be 1965-ben. A zsinat kezdetén — ahogyan egy plébánostól hallottam — János pápa odament a terem egyik ablakához, és szélesre tárta maga előtt, szólt: Nyissunk ablakot a világ előtt!

S e mondat nemcsak tényszerűen értendő. A Rómában ülésezett legfelsőbb püspöki tanácskozás 16 különféle dokumentumot fogadott el, egyik részük az egyház belső életével, második külső kapcsolataival foglalkozott. A rendelkezések általában egyszerűsítik a liturgiát, lehetőséget adnak az anyanyelv használatára. A zsinat szellemében átdolgozzák a hittankönyveket, engedélyezik a hit terjesztésében azokat a korszerű eszközöket, amelyeket — például magnetofon, vetítő — ma már természetesnek tartunk. Az összefüggővetel alapvetően a két fél közötti dialógusra buzdít.

✱

— Nem hiszem, hogy általánosságban ki lehet jelenteni: a vallásosság tért hódított a ifatáság körében — fogalmazza meg gyakorlati tapasztalatait T. D., az egyik megyei vezető. — Egy-két helyen elképzelhető, de általánosságban nem... Ideig-óráig szerepet játszhat benne egy-egy fiatal pap, a mi közmívelődési tevékenységünk, eszközeink gyengesége, de a siker nem lehet hosszú távú. Semmiféle adat nem igazolja.

— A vallásosság azonban valamennyi társadalmi osztály, réteg körében tapasztalható.

— Csak nem egyenlő mértékben, nem azonos módon. De kétségtelenül így van. Leginkább magányos, idős nők járnak templomba, de azt is vallásosnak tekintjük, aki nem szokott részt venni szertartásokon, ám hisz Istenben, otthon imádkozik hozzá. Köztük nem csekély számban található értelmiség.

— Ezek szerint nem kizárólag műveltség dolga a vallásosság?

— Nem bizony. Számos hangulati, érzelmi eleme van. Például a magányérzet, egy kollektívához való tartozás igénye. Alapvetőnek azonban a félelmet tartom. Háborútól, haláltól, meggyűlöletől. Az élet egyszeri, megismételhetetlen, ezt valóban nehéz elfogadni az embereknek, így hát életüket megtoldják a vallással, a földön túli létel...

...Érdemes megfigyelni, hogy amikor az ember alkotóereje teljében van, akkor áll legtovább a vallástól. Amikor ereje csökken, akkor közeledhet vagy közeledik feléje. Sok más mellett ez szintén a marxistákat igazolja... Tehát a vallásosság újratermelődé-
sének megszüntetéséhez a félelmet kell megszüntetnünk. El kell érni, hogy a szociális, anyagi, műveltségbeli, tudati átalakulás-

sal együtt a társadalmi élet demokratizmusa minden területen fejlődjön. Meggyőződésem, a tudás, a demokrácia az az erő, amely hozzásegíti az egyént ahhoz, hogy felismerje, érezze, tudja: a világban végbemenő változásnak ő is részese. Ha ez megtörténik, akkor nem érzi magát kiszolgáltatottnak sem a társadalmi, sem a természeti erőknek, éppen ellenkezőleg, azok szerves részének, aktív alkotójának tekinti magát, s rádöbben arra, hogy az emberi tevékenységet nem a hit, sokkal inkább a tudományos világnézet határozza meg.

*

Szép, látványos esküvő volt. Így emlegetik az emberek a falu óvónőjének és a helybeli termelősövetkezet traktorosának házassági

szertartását. Nem hiányzott az enni-inni való, a talpat csiklandó, ízes muzsika. A menyasszony 90 ezer forintot táncolt össze az éjfél utáni hejehujában, a vőlegény pedig már egy személygépkocsival érkezett a boldogságba. Lassacskán — részben szülői segédlettel — összecurgadoz egy lakásra való is. Anyagiakban sincs, nem is lesz hiánya az ifjú párnak. Erről kezeskednek a szülők és a kedves rokonok, hiszen a fiatalok minden segítséget megérdemelnek. Nászukra ugyanis kétfelől hullott az áldás. A tanácsházán a fiatalokat az állam embere, a templomban az egyház felszentelt képviselője áldotta meg. Az első a törvény szerint, a másik a szülők és a rokonság akaratára.

Sulyok László

Hétköznapi példabeszéd

Néhány évvel ezelőtt egyes plakátokon még olvashattunk ilyen jelmondatot: „Egy film, amit mindenkinek látnia kell!” Újabban a filmpropagandának ezt az erőszakos módját, — egyébként helyesen — nem engedélyezik. A „Két elhatározás” című film esetében most mégis engedményeket tennék a filmforgalmazóknak. Annál is inkább, mert a főváros egyik premiermozijában — néhányadmagammal — végignévezve az alkotást, sejteni véltem, hogy az országos bemutatókon sem fognak tolongani a nézők a jegypénztárak előtt.

„Filmünket ajánljuk azoknak az öregasszonyoknak..., akiknek kézműveltségét még érezzük, de meghallgatni már nincs időnk őket...” — olvashattuk a film első kockáin. A hézagos szék-sorok fájdalmasan igazolták az alkotók vallomását. Miért éppen ezt a másfél órát ne sajnálnánk tőlük. Tőlük? Magunktól!

És itt esünk bele önzésünk csapdájába, mert ez a film, bár egy öregasszonyról szól, rajta keresztül nekünk üzen! Nekünk, akik helyünket keresve a világban, mind jobban szem elől tévesztjük az igazi értékeket.

Hogy az „üzenet” ereje még átütőbb legyen, a film alkotói — Gyöngyössy Imre és Kabay Barna — olyan hőst állítottak filmjük középpontjába, akit egész élete predesztinál arra, hogy az „üzenet” hitelt érdemlő tolmácsolója legyen. Ehhez semmi mást nem kellett tenniük, mint ennek a 74 éves rimóci parasztasszonynak az életét, annak egy szeletét filmre venni. Mert az „üzenet” Ő maga!

Mit mondhat nekünk egy „egészen mindennapi” öregasszony élete? Mielőtt erre válaszolnánk, ismerkedjünk meg közelebbről a film szereplőjével, Kiss Istvánné született Kántor Veronikával!

Vera néni egyike azoknak az idős asszonyoknak, akik számára a két világháború több volt, mint történelmi tragédia, személyes tragédiává tette azt családjuk elvesztése. Ők azok, akik évtizedek múltával magukra maradtak. Vera néni azonban nem roppant össze. Hallatlan belső erővel úrrá lett a megpróbáltatásokon, és életkedvét öreg napjaira is sikerült átmentenie. Egyedül van, de nem magányos! Dolgozik és közben terveket sző. Két nagy elhatározását szeretné valóra váltani. Azt, hogy saját munkával szerzett pénzen meglátogassa egyetlen „élő” fiát Londonban, s hogy hátralévő napjaiban „megfiatalítsa”, termővé tegye öreg szőlőjét. Itt kapcsolódott Vera néni életébe a filmesek, hogy — külső beavatkozás nélkül — bemutassák az idős asszony küzdelmét célja eléréseig. Vera néni ország-világ előtt bizonyította a szeretet és az akarat diadalát, de — mint arra a film befejező jelenete is utal — ezzel nem ért véget a történet. Vera néni nap mint nap eleget tesz azoknak a kevésbé látványos, ám számára épp oly fontos elhatározásnak, melyek értelmet adnak életének.

Ismeretes, a film — „Egy egészen mindennapi élet” (Ein gewöhnliches Leben) címmel — a nyugatnémet ZDF („Második Német Televízió”) megbízásából készült, s megkésve bár, de a magyar sajtó is beszámolt a film páratlan külföldi, szakmai és közönségsikeréről.

Egy magyar parasztasszony, aki meghódította a világot? Nem, ne legyünk egyszerűen ilyen provinciálisak! Vera néni, bármennyire is rendkívüli ember, nem „szupersztár” nem egyedi

jelenség — még bizonyára sokan élnek hozzá hasonló sorban szerte a világon. Ha egyáltalán beszélhetünk valami fajta hódításról, akkor az emberi értékek hódításáról beszélhetünk. És ez sem kevés! (Annak persze örülünk, hogy ezeket az értékeket a film alkotói magyar földön keresték és találták meg, Vera néni személyében.)

Az alkotók így nyilatkoztak erről a Rheinische Post című nyugatnémet lapnak: „Szándékunk az, hogy ellentétben évszázadunk második felének divatos szkepszisével a lehetséges jót keressük, — egy olyan korban, ahol úgyszólván már minden emberi értéket kérdésessé tettek...” Ilyenformán a film kirobbanó sikere az emberiség diadala és szégyene is egyben. Diadal annyiban, hogy bizonyítja, még fogékonyak vagyunk az értékekre, még él bennünk a „tisztaság” utáni vágy, ugyanakkor szégyen, hogy hovatovább már ennek is örülnünk kell.

De térjünk vissza a filmhez, Vera néni két elhatározásához! Sokan megtették már, és ezután is lesznek, akik a két — merőben más jellegű — szándék jelentéséből próbálnak rávilágítani Vera néni emberi erényeire, életének mozgató rugóira. A londoni úttal kapcsolatban szólnak majd az anyai szeretet minden akadályt legyőzni képes erejéről, a második elhatározás pedig az élet értelmét adó munka szerepére kínál analógiát. Ezek mellett természetesen még más következtetéssel is szolgál ez a „hétköznapi példabeszéd”. A film leglényegesebb momentuma azonban az, hogy ez a 74 éves öregasszony élete alkonyán is az életre gondol, azaz dehogyis gondol; él!

*

Nem a hosszú élet, hanem a vitalitás hús-vér példázatának, a „Vera néni titkának” megfejtése vezérelt Rimócra, hogy felkeressem — a filmből oly jól ismert otthonában — Kiss Istvánnét. Bevallom, kicsit féltem a találkozástól. Nem attól, hogy filmbeli alakja és a valóság között eltérés lehet. (Effelől a film nem hagyott bennem kétségeket.) Sokkal inkább tartottam attól a változástól, melyet a forgatás, és az ezt követő népszerűség válthat ki az emberből. (Ismerve a filmgyártás — sokszor lélekölő — mechanizmusát, ezt nagyon is elképzelhetőnek tartottam.) Vera néni mesterkélt szívéllyessége, őszinte meggyilvánulásai azonban minden aggodalmamat eloszották. Természetes magatartása némi magyarázattal szolgált arra nézve is, hogy a film alkotóinak mi módon sikerült „játékra” bírni Vera nénit... Nem kellett.

Vera néni tehát látszólag mit sem változott. Nem változott otthonának belső világa, a döngölt konyhapadló, a lakás berendezése sem. A filmből ismert tárgyak is mind a helyükön voltak. Egyvalami mégis változott környezetében: az emberek. Abban az egyszerű falusi házikóban, ahová hosszú évtizedeken át — a szomszédokon kívül — senki sem tette be a lábát, most valósággal zarándokolnak az emberek. Svájciak, németek, hollandok keresik fel az idős asszonyt. (Mindez sajnos nem mond ellent a cikk elején szóvá tett aggodalmamnak, miszerint kevesen áldoznak másfél órát Vera néni, a mozikban. A film sikere a televízióban kezdődött, ami köztudottan könnyebben utat talál a nézők tömegéhez.)

Egyvalami biztos. Akik látták a filmet, azok nem tudták és nem tudják kivonni magukat hatása alól. Hatott azokra is, akik személyes találkozás helyett más módot találtak a kap-

csolatra. Levelek tucatja hever a komód fiókjában, benne visszavisszatérő szó; „Köszönjük.” „De hát mit köszönnek?”, olvasom le Vera néni arcáról a kérdést, aztán egy „hogy vénségemre ezt is meg kellett érnem” megjegyzéssel helyére is teszi a dolgot. S akit 74 éves koráig oly sokszor próbára tett a sors, attól voltaképp természetes is ez a reakció. Túl sok megpróbáltatás érte ahhoz, hogy ez a hirtelen támadt népszerűség kimozdítsa megszokott életrendjéből. Tudja jól, ez is éppoly mulandó, mint a szenvedés.

De ma még gyakran kopogtat be hozzá a postás, s amíg a film „annak rendje és módja szerint” el nem tűnik a filmraktárak mélyén, addig a sok-sok levél között biztos lesz ismét olyan, melynek borítékján csak ez áll: „Kiss Veronika, Magyarország”.

Mit is köszönnek valójában ezek az ismeretlen levélírók?

Nehéz elkerülni a nagy szavakat, de mert annyit kerülgünk, hogy lassan már elfeledjük őket, bátorkodom élni a lehetőséggel, abban a meggyőződésben, hogy nem kell pironkodnom miatta. A köszönet a tisztaság, szépség, jóság „lekacagott” szavainak szól, melyek Veronka néni egészen mindennapi életének tükrében újból értelmet nyertek. A Vera nénihez címzett levelek ugyanakkor fiktív levelek is. Legtöbbjük személyes vallomás. Meg merem kockáztatni: a lelkiismeret iratta őket. Az „adósságok” felismeréséről vallanak. Adósságainkról a magányos öregekkel, apáinkkal, nagyapáinkkal szemben, adósságainkról az étellel, a magunk életével szemben is.

A „Vera néni titkának” megfejtését ígértem, de be kell ismernem, kudarcot vallottam. Ez az idős asszony, aki csak nagy ritkán mozdul ki falujából, aki nem szívesen jár a szomszédba „tévézni”, mert bölcs emberismeretével megérzi, ha másoknak terhére van, aki a „kívülállók” derűjével személt a körülötte

szüntelenül változó világot, ez a Vera néni éppoly józan természetességgel beszél az öregségről és a halálról, mint bármely másról. Elmondta, feléjük az a szokás, hogy az idős asszonyok — ha már úgy érzik, eljött az ideje — egy ládába teszik tiszta, ünnepi ruhájukat, az úgynevezett „halóruhát”. Veronika néni ládája még üres, de lélekben már régóta kész — mindig is kész volt — a halálra, vagy ahogy ő mondaná, „a hazatérésre a menyeyi atyához”.

Igen, talán ebben van a „Vera néni titka”, nem egyszerűen a vallásban, hanem a hitben, ahogy azt Nemes Károly, a filmről írt tanulmányának (Filmtudományi Szemle 21. füzet 1978) címében írja „Hit az Emberben, hit az Istenben”. Hogy ez a hit Veronka néni esetében elsősorban istenhit, azon nincs mit csodálkoznunk. Az öreg rimóci parasztasszonyok házatáján nemigen söpörtek végig más eszmék, vagy ha söpörtek is, hát munka közben találták őket, nemigen tudtak mit mondani egymásnak... De az ősi hit megtartó erőnek bizonyult, mint ahogy minden hit az, nevezetessé bármilyen néven...

Nem szóltam eddig az alkotók munkájáról. Csupán a teljesség kedvéért említem meg a film operatőrének. Szabó Gábornak a nevét. Az ő érdeme, hogy ezt az „egészen mindennapi életet” költői varázssal tudta megjeleníteni, anélkül, hogy öncélú virtuozitással előlépett volna a „háttérből”. Az a tisztelet, ahogy a témát — a film két rendezőjével egyetemben — megközelítették, példás művészi alázatról vall. A legtöbbet érték el, amit filmművészek elérhetnek — egy pillanatra sem jutott eszükbe), hogy ők is a helyszínen vannak!

Pintér Károly

Karrierék*

Anyaggyűjtés közben sokszor kiejtettem ezt a szót. Szinte mindig megütközést keltett: Karrier? Ha magyarra fordítottam, eltűnt a viszolygás. Igen, de az életpálya, az nem karrier — tették hozzá sokan. Pedig ez lenne a fordítása, ahogyan a professzornak a tanár, az agrónomusnak a mezőgazdász, a realitásnak a valóság. Vagy a metrónak a földalatti, de még inkább a nagyon találó, ám mindaddig észrevétlen javaslat, a mélyvasút. — Érdekes, ahogyan egy idegen szót értelmezünk, lefordítunk, nem fordítunk le, ahogyan az idegent és a magyar megfelelőt egymás mellett használjuk, azonos vagy eltérő értelmezéssel. Vagy ahogyan egy-egy bevett idegen szónak idővel megváltozik a jelentése.

A hosszú időn át használt inzsellért például mára teljesen kiszorította a mérnök. Pedig elég nyakatekert szóképzés. S hogy a huszadik században mégis közhasználatúvá lett, abban azt látom: a nép ösztöneiben, érzelmeiben, értelmében „polgárjogot” nyert a termelésnek az az új fajtája, ahová a gyár, az ipar és a többi szóval, fogalommal a mérnök is tartozik. A mélyvasutat viszont még annyira újnak érezzük, hogy nem is keressük a magyar nevét. Másként állunk az agrónomus szóval például. A háború előtt volt a gazda meg a gazdatiszt, s a kettő jelentése nagyon különbözött: Az első önálló működő volt, míg a második egy nagybirtok valamely részének alkalmazott munkatársa. Világos, hogy a negyvenes évek végén alakulni kezdett mezőgazdasági termelőszövetkezeti csoportokba egyik szó sem pásozott. S mivel a kollektív gazdálkodást szovjet mintára szerveztük, s ezt a nép tudta, nagyon hamar elterjedt az agronom, megtoldván egy „magyaros” végződéssel. S bár újabban írásban, beszédekben egyre gyakrabban fordulnak elő a mezőgazdász és főmezőgazdász szavak — a szövetkezeti százazrek és a mezőgazdasággal valamiképpen kapcsolatban álló milliók között mindaddig alig terjed. Csupán a fiataloknak a körében hallani már olykor az utóbbit, jelezve mintegy, hogy ha valaki fő ebben a népgazdasági ágban, az nem veszi zokon a magyarra honosított titulust, de ha csak amolyan „köztiszt”, akkor maradjon meg neki az idegen szóval jobban érzékelhető külön rang. — A professzor szót valaha igen rég, talán valamelyik tudós reformált prédikátor, elég pontosan fordította magyarra: mester. A nép így is használta, évszázadokon keresztül, s mire a múlt század végén hivatalosan feltalált megkülönböztető jelző, a tanító közhasználatúvá lett volna, kiszorította az előkelőbbnek tervezett tanár. Ma falvainkban, városainkban a nem iskolázott emberek közül a nagyon idősök néha még mestert mondanak, az idősök tanító urat vagy nénit, míg a középkorúak vagy fiatalok az alsó tagozatos pedagógust is tanárnak titulálják, egyre gyakrabban. Az idegen eredetű, a professzor szót valami titokzatos homály lengi körül, mindmáig: az valami nagyon tudós, nagyon ma-

gas rangú és bölcs úr. Igen, mert a milliók számára mindeddig nem valószínű fogalom: nem vagy csak elvétve találkozunk a név viselőjével.

Nos, a karrier szó megint csak nem terjedt el a nép körében, sohasem. De a fordítása se nagyon. Azok az értelmiségiek viszont, akik a felszabadítás után részt vettek fogalmaink átértékelésében, az életpálya szót nemigen használták (ám annál inkább követelték az életrajzokat), az idegen eredetűnek viszont határozottan ellenszenves értelmezést adtak — de képzett alakban: karrierista. S ez a forma már eléggé elterjedt. Ha az ötvenes években valakit el akartak ázni, akkor rámondták nyilvánosan és az illető kész volt, esetleg egy egész életre.

Ez az egész töprengés jász földön járkálva keletkezett bennem, mikor nemcsak az értelmiségiek, hanem fizikai munkások is azt mondták valakire: szép életpályát tett meg. Egy társaságban azonban fiatalok pajtásról volt szó, s valaki életpályát említett, mire ketten is közbemondták: karrier az inkább! Olvasó idősekről lévén szó, mindjárt egy kis szöféjtés következett, és a megállapodás az lett, hogy magyarul életpálya, idegenül karrier — de „nem biztos, hogy ha karrier, akkor már csúnya életpálya”. Ebben maradtunk, és ezen töprengve mentem be másnap reggel a Hűtőgépgyárba, elkezdni az idevágó tájékozódást. S mikor az e tárgyban gyűjtött anyagot majd egy évvel később rendeztettem, akkor kerültek kezembe a munkásművelődés témakörében Salgótarjánban végzett felmérés adatai, ahol is az 5.9 számjelű táblázatban azt találtam, hogy 1355 megkérdezett salgótarjáni személy közül, akik az iparban vagy iparszerűen megszervezett kisebb-nagyobb mechanizmusokban dolgoznak, csaknem nyolcvan százalék úgy látja, hogy számára nincs előmeneteli lehetőség. Három és fél százalék a béremelkedést látja életpályának. Kevesebb mint öt százalék lehetségesnek tartja, hogy a jövőben szakmát tanul, s ha már van, akkor egy másodikat persze. Több mint két százalék véleménye szerint valamikor esetleg művezetővé nevezik ki. Pontosan öt százalék lehetségesnek tartja, hogy idővel valamilyen magasabb iskolába küldik. S végül egy töredék, négy személy úgy véli, hogy az előmeneteli lehetőségek megteremtése érdekében részt vehetne valamilyen politikai továbbképzésben. — Én ugyanazt a mozzanatot a Jászágban kérdőíven nem tudoktam, és semmilyen számszerűsége sem törekedtem, ezért is hálálisan fogadom a salgótarjáni felmérés adatait, mert azt gondolom, hogy jellegzetes arányú eltérések egy jászberényi, de budapesti vagy bárhol más- hol végzett vizsgálat összesítéseiben sem lennének. Itt jegyzem meg, hogy a felvételt vezető és a kiadványt szerkesztő kollektíva igen pontosan fogalmazott: Szakmát tanulhatunk, ha akarunk; politikai képzésben részt vehetünk, ha indíttatást érzünk rá magunkban — de iskolára, azaz rendszerint politikai vagy gazdaságvezetői pályára képesítő tanfolyamokra küldenek bennünket.

Nem szabad azonban elfelednünk, hogy ez nem a hazai társadalmi mozgások teljes képletének reprezentatív felmérése, hanem csak a termelő szervezetekben dolgozóké, s ott is csupán azoké, akik életpályájukat már hosszabb vagy rövidebb ideje megkezdték. Nincsenek benne a vállalatok ipari tanulói, tanulmányi ösztöndíjasai,

*részlet a szerző készülő könyvéből

de nincsenek benne főként a megkérdezettek gyermekei. Bizonyosan más képet kapnánk, ha ezeket a rétegeket, de sőt a társadalmi munkamegosztás más területein dolgozókat is figyelembe vennénk — nem ez volt azonban tárgya a tarjáni felmérésnek. S nem ez a témám nekem, itt.

(...)
Villámgyors, tömeges élet- és világgépváltozás játszódott le a Jászágban. A mai idők általában még azokat az előnyöket és könnybbségeket sem akarták elfogadni, amiket az új kezdés kínált; a mai középkorúak zöme már elfogadta és általában jól használta az életformaváltással járó anyagi, szellemi előnyöket — a fiatal nemzedék többségének azonban ez már kevés!

Ez jellemzi Jászberény város társadalmi képletét, hangulatát is, s nem csekély mértékben mozgatja a véleményeket, szándékokat.

Sokat töprengtem azon, hogyan is alakíthatnám számokká ezt az általános tapasztalatomat. Végül úgy döntöttem, hogy a városban hétszáz személynél kitöltendő kérdőív végére olyan mondatokat írok, mik többnyire közhasználatú szólásmondások, s a kérdezőbiztosok kézbe adják ezt az utolsó lapot, hogy a kérdezett azt húzza alá belőlük, amelyik neki legjobban tetszik. Úgyeltem arra, hogy ennek a tesztmozozanatnak ne adjak olyan ünnepélyes tartalmat, amitől a kérdezetek menten valami erkölcsi karót nyelnek. Ezért könnyedebb kiszólásokat vettem elő, s ezeket két csoportra osztottam. Az első az ember-munka viszonyra próbál jellemző magatartásokat, véleményeket gyűjteni, míg a második a világgépet, az életfölfogást akarná megközelíteni. Az első csoportban hat szólásmondás szerepel (értelmezésem szerint három inkább pozitív, három pedig negatív tartalmat hordozva), ebből két mondatot kellett aláhúzni. A második csoportban négy mondat van, egyenlő pozitív-negatív elosztásban. Itt egyet kellett aláhúzni. Nos, lassuk először a kiszólásokat, majd az eredmény egyszerű összesítését:

Az alábbi mondások közül melyiket tartja legjellemzőbbnek, még akkor is, ha egyik-másik tréfás?

- Holnap is nap lesz.
- Ki korán kel, aranyat lel.
- Ne törd magad, az nem számít bele a nyugdíjba.
- Amit ma megtehatsz, ne halaszd holnapra.
- A munkához úgy kell hozzáállni, hogy más is hozzáférjen.
- A becsületes munkának van látszatja, fizetésben is, megbecsülésben is.

És az alábbiak közül melyiket tartja legjellemzőbbnek?
— Nem a ruha teszi az embert.
— Aki dolgozik, nem ér rá pénzt keresni.
— Nem azért élünk, hogy együnk, hanem azért eszünk, hogy éljünk.

— Az embert aszerint ítélik meg, hogy mit szerzett, hogyan gyarapodik.

(Az első mondáscsoportot a feldolgozás során „Hatból kettőt” kérdésnek neveztem el, míg a másodikat „Négyből egyet” kérdésnek — s ezután így is fogok rájuk hivatkozni, akárcsak az egész városi kérdőívezést 700-as felmérésként emlegetem majd, noha a befutott kérdőívekből végül is csak 631-et töltöttek ki értékelhetően a berényi tanítóképző önként vállalkozó kérdezőbiztosai. A minta nagyobb része úgynevezett véletlen kiválasztású. Kiírtunk minden negyvenedik nevet a város választói névjegyzékéből. Így jött össze csaknem hatszáz cím. Ehhez vettem azt a 94 személyt, kik a korábban lefolytatott gyári kétszázas felmérés alanyai közül Berényben laknak.)

A válaszok összesítése:			
„Hatból kettőt”		„Négyből egyet”	
nincs válasz	0,2%	nincs válasz	0,2%
két pozitívat		pozitívat	
húzott alá	71,6%	húzott alá	55,3%
egy pozitívat		negatívat	
és egy negatívat	21,1%	húzott alá	44,5%
két negatívat			
húzott alá	7,1%		
összesen:	100,0%	összesen:	100,0%

A fenti két összesítéshez mindenekelőtt egy megjegyzés tartozik: Nem közvetlenül tükrözik a világgal vagy a konkrét helyzettel való elégedettséget. Közvetlen kérdést semmiképpen sem akartam feltenni, mert számos tapasztalatom van arra, hogy mennyire torzít. A fenti két kérdés a munkatudatot és az életszemléletet keresgéli, s ezen keresztül lehet következtetni az elégedettség mértékére, arányaira, milyenségére — más válaszok összesítéseinek segítségével.

Ami mármost a fenti összesítéseket illeti: a válaszolók több mint hetven százalékanak munkatudata — e felmérés tükrében — teljesen pozitív. Több mint húsz százaléktól vegyes érzelmeket, gondolatokat tükrözö képet kaptunk, míg a 631 személy tizenegyed része húzott alá csakis negatív mondatokat. Ez egyszerű összesítés után érdekes volt megkapni a számítógéptől a kombinációkat: milyenek lesznek az arányok, ha a válaszolokat munkahely, foglalkozás és kereset szerint bontjuk? Az ilyen megosztások azonban, bár itt-ott akadt néhány százalékos eltérés, nem borították föl az egyszerű összesítés arányait. Vagyis a Jászberény felnőtt lakosságát itt képviselni hivatott 631 személy munkatudata meglehetősen egyöntetű, függetlenül attól, hogy a Hütőben, az Aprítóban, a Kossuth Téveszben vagy valamelyik hivatalban dolgozik — de független a foglalkozástól és a keresettől is. Ezt körülbelül így is vártam, mert a felmérést 1976 no-

vemberében végeztük el, s akkor már láttam, hogy a város társadalmának nagy többsége sok más szempontból is meglehetősen egy- séges. A meglepetés az volt, mikor a komputer a kor szerinti bontás alapján sem talált nagyobb különbséget a válaszolók munkatudatá- nak arányaiban:

	nincs válasz	„Hatból kettőt”		két negatív
		két pozitív	egy pozitív egy negatív	
18—30 év	0,0	69,9	19,2	10,9
31—50 év	0,0	71,4	21,2	7,4
51—60 év	0,0	75,0	25,0	0,0
61— év	0,8	72,1	20,2	7,7
átlag	0,2	71,6	21,1	7,1

Az eredmények kézhez kapása előtt azt gondoltam ugyanis, hogy az idősebbek munkatudata pozitívabb lesz, vagyis például az 51—60 évesek közül az átlagtól jóval többen fogják aláhúzni a „Ki korán kel, aranyat lel” mondatot, míg a fiatalabbak inkább az utóbbi év- tizedekben keletkezett mondatokat (például: „A munkához úgy kell hozzáállni...”) választják. Nos, a fent közölt kombinációból látszik, hogy a „két pozitív” összesítés oszlopában a 18—30 évesek és az 51— 60 évesek átlagai a teljes minta átlagától mindössze 1,7, illetve 3,4 százalékkal, egymástól pedig 5,1 százalékkal térnek el, amik ilyen tárgyú felmérésben nem jellemzőek, legyen bármilyen nagy létszámú a minta. Vagyis: tévedtem a korcsoportok megítélésében. S bár ez önmagában mindig bosszantó, az eredmény maga örömdetes.

Ennek tudatában láttam neki a „Négyből egyet” válaszainak értékeléséhez. Itt a pozitív választások aránya már mindössze öt szá- zalékkal tér el az ötventől. Vagyis a 631 személynek mintegy fele értékeli úgy, hogy „Nem a ruha teszi az embert”, illetve, hogy „Nem azért élünk, hogy együnk...” A másik fele a szintén újabb keletű „Aki dolgozik, nem ér rá pénzt keresni”, tréfás kiszólást, illetve az ősrégi álláspontot — Az embert aszerint ítélik meg... — választotta. Vagyis a munkatudat és a világgép lényegesen eltér egymástól. Az egyszerű összesítés (alapsor) áttekintése után igen érdekelték a munkahely, foglalkozás, kereset és kor szerinti bontások, azonban a munkahely szerint megint csak nem találtam jellemző eltérést az át- lagtól. A foglalkozás szerinti bontásban viszont láttam azt, amit a többi kombinációban is, hogy a szakmunkások csoportja közelíti legjobban az alapsor arányait. Itt azonban már volt valami eltérés is: a segédmunkások 47, míg a szellemi foglalkozásúak 67%-a vá- lasztott pozitív kicsengésű mondatot. És ez már valami, annál is in- kább, mert a „Hatból kettőt” bontásaiban általában a segédmunkások választották az átlagtól magasabb, míg a szellemiek az átlagtól ala- csonyabb arányban pozitív kicsengésű mondatokat. S ez azért fontos, mert ha például a „Négyből egyet” kérdésnél az értelmiségiek 67%- os választását komformista (= kényelmes, mert ha ezt mondja, ak- kor a leghivatalosabb álláspontot vallja, és emiatt senki sem pisz- kálhatja) vagy szemforgató válasznak tekintjük, akkor a „Hatból kettőt” kérdésnél mutakozó könnyedebb felfogás ennek ellentmond. Ne vádoljunk hát senkit, fogadjuk el a válaszokat a csoportok olyan véleményének, amik kifejezik, hogy milyen ezeknek a foglalkozási rétegeknek a munkatudata, illetve a világgépe. — A kereset szerinti bontásban az átlagtól való legnagyobb eltérés 3,1% lényegtelen, s ez egyben mutatja, hogy a személyi jövedelem nagysága nemcsak a munkatudatot, de az életszemléletet sem befolyasolja számottevően.

E kérdés válaszainak elemzésekor is utoljára hagytam a kor szerinti bontást:

	„Négyből egyet”		
	nincs válasz	pozitív választás	negatív választás
18—30 év	0,0	57,1	42,9
31—50 év	0,0	49,4	50,6
51—60 év	0,0	61,5	38,5
61—	0,7	59,3	40,3
átlag:	0,2	55,3	44,5

Itt a csoportok közötti legnagyobb eltérés 11,9 és ez két „szom- szédos” korcsoportnál van: 31—50, illetve 51—60 évesek. Ez igazolni látszik azt az előzetes feltevésemet, hogy idősebbek és fiatalabbak között van karakterisztikus eltérés a tudattartalomban. Az igazoló- dás fölötti örömet azonban jócskán rontja, hogy a két „szélső” korcsoport csaknem egyenlő arányban választott. Mi lehet ennek az oka? Azt gondolom, hogy a fiatalok véleményösszesítése azért van közelebb az átlaghoz, mert ők többségükben még nem kerültek be az élet fősodrába, s ezért jobban hajlanak arra, amit az iskola és a társadalom egyéb hivatalos fórumai ez ügyben sugallnak. Magyarul: naivabbak az átlagnál. A hatvan év fölöttiek azonban nem annyira naivak, hanem életútjuk nagyobb, fontosabb szakaszait megtéve, higgadt és bölcs éleltevek alapján akarnak részt venni a gyermekek és az unokák szemléletformálásában. Ezt látom igazolódni abban, hogy a nyugdíjaskorhoz közelálló 51—60 évesek még a nyugdíjas- korúaknál is pozitívabb választásúak egy hajszállal. Míg a közép- korúak hada most áll életpályája közepén, most akarja megszerezni amit ma Jászberényben illik, most nőnek a gyermekei, most fejezi be vagy modernizálja lakását — ők bizony többnyire kritikusan rea- listák a világgal és önmagukkal szemben is.

Ezt vonom le a „Négyből egyet” válaszainak korcsoportok szerinti bontásából, bár ismétlem: maguk a számarányok ezt túlságosan nem támasztják alá — éppen ezért veszem majd szívesen, ha valaha valaki megerősít vagy megcáfol ebben a következtetésemben. Így vagy úgy, egy bizonyos: az életszemléletet, életfelfogást kutató kérdés válaszainak 55,3%-át értékeltem pozitívnak, míg a munkatudatot keresgélő kérdés válaszainak 71,6%-át. Ha a két számot nézem, az eltérés egészen markáns. A százalékos különbség: 16,3, bár jellegzetes, már nem olyan feltűnő, igaz, az értékelés módja is más. Az első táblában a válaszok háromfelé, míg a másodikban csak kétfelé oszlanak. Bizonyos, hogy kétesélyes válaszlehetőség esetén a „Hatból kettőt” 133 „vegyes értékű” felelete is szinte fele-fele arányban oszlana meg a pozitív és a negatív között. (A nyugati képviselő- és elnökválasztások második menetébe ezért iktatták be már régebben a csupán kétesélyes szavazást.) Nos, ilyen értékelésben a munkatudat „pozitív sarka” már mintegy 80%-os nagy fölényben van. Ez azonban spekulatív százalék, ráadásul itt nem is ezt tartom lényegesnek, hanem hogy ezeket az arányokat majdnem kizárólag hagyományos kiszámításokkal hívtam elő. Vagyis felteszem, hogy a mondatok a válaszolók tudatából, érzelmeiből inkább a hagyományos munkatudatot váltotta ki, jócskán függetlenül a konkrét munkahelyi körülményektől, az azzal kapcsolatos érzéseiktől, gondolataiktól. S voltaképpen ezért nincs jellemző változás a munkahelyi, foglalkozási, kereseti bontások szerint. Ennek ellenőrzésére nézzük meg mindjárt a valóságos munkaviszonyt kifejező vélemények néhány bontását a 700-as felmérésből.

Foglalkozás — beleszólás a dolgozók ügyeinek elbírálásába
(Csak az aktív korú dolgozók közül a válaszolók)

	van beleszólás	nem nagyon van	nincs beleszólás
segédmunkás	21,0	15,8	63,2
betanított	27,8	21,3	50,9
szakmunkás	38,3	23,4	38,3
adminisztratív	47,1	15,7	37,2
szellemi	61,7	17,7	20,6
átlag:	38,1	20,2	41,7

Keresete — milyenek a munkakörülményei
(Csak az aktív korú dolgozók közül a válaszolók.)

	jó	közepes	rossz
2000-ig	49,7	45,0	5,3
2000—2500	47,4	44,7	7,9
2500—3000	45,6	50,6	3,8
3000—3500	44,3	44,3	11,4
3500—4000	53,1	37,5	9,4
4000 fölött	47,6	45,6	6,6

Ennyiből is világosan látszik, hogy ezeket a véleményeket a dolgozók konkrét helyzete már milyen nagymértékben befolyásolja. Vagyis ezek már nem az adott munkahelyi szituációtól független tudati tartományba tartoznak. De akkor nézzük meg alaposabban, hogyan is fejeződik ki a mai munkatudat az ember és szervezet közötti kapcsolatokban:

Feletteseik mondtak-e már véleményt a munkájáról?

	igen, őszintén	58,2
igen, de nem alaposan	71	14,3
nem mondtak	136	27,5
	495	100,0

Közvetlen munkahelyén (munkakörében, műhelyében) milyennek tartja a munkakörülményeket?

	jónak	47,6
közepesnek	224	45,7
rossznak	33	6,7
	490	100,0

Van-e igazán lehetősége beleszólni az üzem termelési problémáiba; a hivatalban, irodában a dolgok menetébe (a munkák elosztása, anyagellátás, munkaszervezés, ügyvitelszervezés stb.)?

	igen, van	52,2
nem nagyon	119	24,1
nincs	117	23,7
	494	100,0

Van-e igazán lehetősége beleszólni a dolgozók elbírálásának kérdéseibe, a szociális és egyéb juttatások odaítélésébe (jutalmak, dícséretetek, előléptetések, órabérek, besorolások stb.)?

	igen, van	37,5
nem nagyon	98	19,9
nincs	210	42,6
	493	100,0

(Ezeknél a kérdéseknél feldolgozástechnikai okokból a nem válaszolókat a nem aktív korúakkal vagy nem dolgozókkal egy csoportba vettük, a fenti négy összesítés számai ezért váltakoznak a 490 és 495 között.)

Láthatjuk, hogy a határozott igenek és a „két vegyértékűek” százalékaiknak összesítései az első három táblában 72,5, 93,3 és 76,3 százalékok, vagyis ha a „vegyes értékűeket” megfeleznénk, akkor a spekulatív arány 65,45; 70,45 és 64,25 lenne, s ez jellemzően alatta marad a hagyományos kiszámításokkal előhívott valóságos és spekulatív százalékarányoknak. Tudjuk azonban, hogy ha a „kétesélyesek” választás elé kerülnek, akkor a matematikai valószínűség ugyan fele-fele, de nem minden esetben. Attól függ, hogy a két választás közötti időben mi hatott rájuk, vagy adott esetünkben az, hogy egyébként mi van még befolyással tudatukra, érzelmeikre. Így például, ha az itt közölt negyedik tábla első két százalékarányát összevonjuk, a határozottan negatív válasz akkor is felette marad a negyven százaléknak, minden spekuláció nélkül. Vagyis a hagyományos munkatudat és a mai munkatudatot kifejező ember-szervezet közötti kapcsolatok egyes konkrét esetekben egészen nagy arányban különböznek.

Most tehát neki kellene látnom, hogy e 42,6 százalék alapján módosítsam az általánosabb, összetettebb képletet. Igen ám, de fentebb már jeleztem, hogy a májusi felmérés 94 jászberényi lakos alanyát az őszi 700-as felmérés mintájába is bevettem. Vagyis válasszaikkal kétszer találkoztunk. Illetve nem mindegy, hanem csak az az a hetvenkettővel, kiket az őszi felmérés során újra sikerült elérni és azonosítani.

A 200-as felmérés anyagát kézzel dolgoztuk föl, ezért abból a 62 nevet nem tudom különválogatni, csak a 200-as felmérés 94 városa lakosának véleményével összevetni:

A főnök véleménye a munkájáról

	200-as felmérés	94-es kontroll	62-es kontroll	700-as felmérés
igen, őszintén	28,0	27,6	51,6	58,2
nem alaposan	24,0	22,4	19,4	14,3
nem mondta el	44,9	47,9	29,0	27,5
nincs válasz	3,1	2,1	0,0	0,0

Saját véleménye a munkakörülményeiről

	200-as felmérés	94-es kontroll	62-es kontroll	700-as felmérés
jó	15,8	15,9	40,3	47,6
közepes	70,9	76,6	54,8	45,7
rossz	13,3	7,5	4,9	6,7
nincs válasz	0,0	0,0	0,0	0,0

Beleszólás a termelési, ügyviteli kérdésekbe

	200-as felmérés	94-es kontroll	62-es kontroll	700-as felmérés
van	15,3	14,9	50,0	52,2
nem nagyon	34,2	39,3	24,2	24,1
nincs	45,9	42,6	25,8	23,7
nincs válasz	4,6	3,2	0,0	0,0

Beleszólás a dolgozók elbírálásába

	200-as felmérés	94-es kontroll	62-es kontroll	700-as felmérés
van	9,2	5,3	33,9	37,5
nem nagyon	19,9	26,6	19,3	19,9
nincs	66,3	64,9	46,8	42,6
nincs válasz	4,6	3,2	0,0	0,0

Felmerülhet persze, hogy a másodszor is megkeresett hatvankét személy nagy része észrevette a néhány kérdés ismétlődését, s esetleg tudatosan torzította a képet, azaz úgy válaszolt, hogy az a tavaszi véleményével egyezzen. Ezért is vettem be a 200-as felmérés megfelelő adatait, valamint a 700-asból az aktív dolgozók válaszait. Ha a négy tábla négy-négy számoszlopát összehasonlítjuk, akkor látjuk, hogy a 94-es, illetve a 62-es kontrollminták százalékarányai annak a felmérésnek az adataihoz „húznak”, amelyikből vétettek. Egymástól viszont jellegzetesen különböznek. Nézzük csak: a 200-as felmérés idején a 94 személy 27,6%-a azt válaszolta, hogy főnöke már mondott véleményt a munkájáról, mégpedig alaposan őszintén. Összesen a 62 személy 51,6%-a mondta ugyanezt. A különbség pontosan 24%. A munkakörülmények megítélésénél a differencia 24,4, a termelésbe való beleszólásnál 35,1, míg a dolgozók elbírálásánál 28,6. És ezek az eltérések már olyan nagyok, hogy alapjaiban forgatják meg a jászberényi munkahelyekről, az ember-szervezet kapcsolatáról alkotott képet, hiszen például a fenti négy táblázat legutóbbikában a 200-as felmérés tagjainak majdnem pontosan kétharmada válaszolja, hogy üzemében, műhelyében a dolgozóknak nincs beleszólásuk az őket legközvetlenebbül érintő kérdésekbe, míg a 700-as

felvétel tagjainak kevesebb mint fele. Vagy: a 200-as minta tagjainak mintegy hatoda nyilvánítja munkakörülményeit jónak, míg a 700-as felmérés alanyainak csaknem a fele!

No, ezek az eltérések mindenekelőtt a korunkban és honunkban oly divatos kérdőívezés eredményeinek megbízhatóságára vetnek fényt. Az itt közöltekre is persze, és nem csupán a 700-aséra, hanem a 200-aséra is. Mert ha egy dologban egyszer 9,2%-ban jó a vélemény, másodszor viszont 37,5%-ban, akkor teljesen bizonyos, hogy egyiket sem fogadhatom el.

Mert a valóság a kettő között lesz. De hol?... Erre szokás azt mondani, hogy valahol középen. De mi az a közép, hol az a közép? Felezzem meg a százalékokat?... Nem ilyen egyszerű. Az igazság: senki sem tudja, hol a közép, mi a közép. S hagyján, hogy mi, kívülállók nem tudjuk, de még a felmérések alanyai sem. Mert itt végeredményben nem tényekről, hanem helyzetek és viszonyok megítéléséről van szó, amiben az álláspont lehet ilyen is, lehet olyan is. De ha ugyanazon személyek ítélete egyik esetben ilyen, másikkban olyan, akkor megbízhatunk-e ezekben az álláspontokban? Nem. Mert ha például a Hűtőgépgyár vezetői a tavaszi felmérés alapján akartak volna képet alkotni maguknak a kérdőívben érintett dolgokról, az őszi felmérés adatai jócskán megzavarhatták volna őket... De mi hát a biztos ebben a helyzetben? Az, hogy míg egy termelő szervezet tagjai egyik esetben így, másik esetben úgy látják jónak nyilatkozni ugyanazon dologról, addig annak az egységnek a mechanizmusa sok mindent tehet anélkül, hogy a beosztottak ellenőrzése ebben korlátozná. Mert a kontroll alapja, az általános vélemény, ki sem alakult még. S ennek híján az intézményesített kapcsolatformák is csak nagyon sehezen közvetíthetnek érvényes információkat, akár lefelé, akár fölfelé, hiszen a kollektív termelés — egyéni panasztevés mód-szere mellett a beosztottak a legkülönbözőképpen nyilatkoznak, s tegyük föl, hogy nem pillanatnyi érdekeik (bevágódni a munkahelyen) vagy éppen feltámadt indulataik (odamondogatni a főnöknek) alapján, hanem mert valóban változik a véleményük. Pontosabban: ingékony az álláspontjuk, s annyira, hogy néha már maguk sem tudják, mit is gondolnak valójában erről a dologról.

A tényeket viszont változatlanul kövölték, májusban is, novemberben is. Így például a keresetet, a család ingatlanvagyonát, a háztáji föld nagyságát, a jószágok számát és a többi. Vagyis, minden áttétel nélkül, de némi egyszerűsítéssel azt mondhatnám, hogy a ténytudásokkal már ki tudnak egyezni, mert tisztában vannak a lét tárgyi feltételeivel — és ez képezi a megelégedettség vagy „leenyugodottság” alapját —, de az ítéletek zavarosan, néha önmaguk számára is értékelhetetlenül keverednek bennük. Ezért bizonytalanok. És határozatlanok.

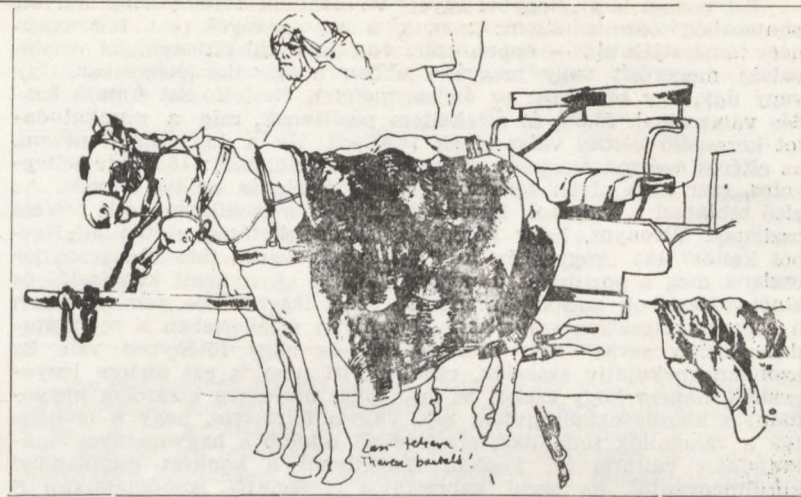
És az a morális alaphelyzet, amibe egy ipariskolát végzett fiatal vagy egy új belépő kerül. Ez az a fő közeg, ami a gyári pályáját meghatározza — de amelyikben karrierjét akár jó, akár rossz értelemben megfuthatja.

Saját munkába lépéseimből is nagyon jól tudom, de a jászok elbeszéléseiből is megismerhettem, mekkora idegi terhelés az első nap a munkahelyen. A gyár, a zajok, a csarnok, a színek, a szagok, a gépek, a társak, a főnökök — minden idegesítő, szorongást keltő... „Ha pár napon belül odamegy hozzád valaki, és megkérdezi: Új belépős, szaktárs?... — akkor megragadsz. Ha tíz nap múlva se, akkor elmegy onnan.” Így jelezte ezt az időszakot egy fiatal esztendő. Tőle megkérdezték — maradt. Már hat éve ugyanabban az üzemben — változatlanul betanítottként. S mikor azt kérdeztem, hogy hiszen érettségije van, miért nem **halad**, azt válaszolta:

— Nézze, először ott dolgoztam hátul, azokon a kis rohadt padokon. Most itt vagyok elől, az üzem egyik kiemelt gépén. Mögöttem segédleveles szakmunkás dolgozik, nem is egy. Hat éve hétégyven volt az alapórabérem, most tizenkettő nyolcvan, a legmagasabbak között az üzemben. Mikor műszakot kezdünk, a művezető köszön a műhelynek, általában. De néhánynak külön is: én ezek között vagyok.

— Igen, de ha már huszonnyolc évesen az üzem elsői között van, mi lesz később? Hogyan halad tovább az életpálya?

— Megmaradni az első között, az sohasem kevés. Ne higgye, hogy ha egyszer fölkerült, az olyan, mint a színházberlet, amit évről évre megújítanak magának, automatikusan. Új emberek jönnek, de a régiék kapacitása, szorgalma, akarata is változik. Mikor erre a gépre tettek, valakit kitűrtam innen. Kitűrhatnak engem is, mert a főnökségnek végeredményben egy a fontos: menjen a verki! Mert a mi üzemünk is egyre bonyolultabb feladatokat fog kapni, biztos, hogy újabb meg újabb gépek érkeznek. És ha kiesek a formámból, és nem tudok tovább fejlődni, akkor nem én kapom meg a legújabb gépet, hanem valaki más. De ha arra gondol, hogy miért nem tettem le például a szakmunkásvizsgát, akkor azt mondom, hogy van két szép gyerekem, jó feleségem, és ráadásul horgászni is nagyon szeretek. — S mert ehhez nem vágtam valami értelmes képet, elnevettem magát. — Nézze, ne tartson beképzeltnek, de annyit biztosan tudok magamról, hogy ezzel a kis ésszel és akarással lehetnék művezető, főraktáros, normatechnológus, vagy valami ilyesmi. És ha letenném a szakmunkásvizsgát, addig piszkálnának, míg bele nem vágnék valami olyan tanfolyamba. És akkor már nem lenne időm sem a családomra, sem a Zagyva-partra... Az iskolák alatt sem, meg utána sem. Mert akkor már elkapna a gépszíj: nem a magam ura lennék, hanem a gyár szolgálja. De nekem ehhez nincs gyomrom, és ezt szó szerint értse: felelek magamért, a családomért, a munkámért, de nem akarok felelni még húsz vagy kétszáz emberért, meg pár millió forintért. Ezért mondom magának, hogy amit a karrierrel meg az életpályáról elmondott, annak alapján én az utóbbit választottam. Nem azért,

mert hidegen hagy a gyár. Érdekel, hogy az ország egyetlen hűtőgépgyártó vállalatánál dolgozom, s hogy a mi készítményeinket talán ritkábban szídják, mint másokéit — de egy bizonyos ponton túl nem érdekel.

Németh János meg van elégedve, s elsősorban azért, mert emberi önmagát a munkában is és a munkán kívüli dolgokban is sikerült megvalósítania. De az alkat kérdése is: nem akar nagyobb, nem akar felsőbb felelősséget. Rögtön másként esik azonban annak, aki más-hogyan fogja föl a sorsát.

Am világos, hogy egyetlen termelő szervezetben sem pontosan annyi funkció, kiemelt gép van, ahány az ilyenfajta igény. Néha lehet több, s ez már nagy baj — általában azonban kevesebb. S mi legyen azokkal, akik sohasem lesznek üzemevezetők, csoportvezetők, gépbeállítók, kiemelt gépesek, célgépesek, viszont az emberi kapcsolatok eddig tárgyalt hivatalos formái sem elégítik ki őket, vagy ezeken kívül még más is akarnak? Azoknak még legalább egy kapcsolatforma kínálkozik.

Az egyik az ember és szervezet közötti kötődés harmadik főcsoportja, amit rövidesen sorra veszek, előbb azonban lássuk azt, amit a szociológia tolvajnyelvén informális relációknak hívnak. Magyarul Fehér István üzemevezető fejtette ki nekem, s lényegében a következőképpen:

— Az üzemben most kettőszázhatvanan vagyunk, s ebből tizenkilenc a termelésirányító: főművezetők, művezetők, műhelyfőnökök, munkavezetők, csoportvezetők. Ha valamit végre akarok hajtani, elsősorban rájuk támaszkodom — de akkor is, ha döntenem kell. Őket kérdezem meg. Nem közvetlen termelési kérdésekben azonban nem egyedül a beosztott irányítók véleménye alapján döntök. Nem is tehetném. A vállalat előírja számomra, hogy norma-, bér-, jutalom-, prémium-, valamint egyes üzem- és munkaszervezési kérdésben köteles vagyok meghallgatni az üzem párt-, szakszervezeti és KISZ-vezetőit. S mert ők is körülbelül húszan vannak, összesen tehát mintegy negyvenen hozzuk az összes döntést, azaz, az üzemi létszámnak körülbelül tizenöt százaléka. És ez már számra sem kevés, ráadásul szanaszét vannak, az üzem minden zegzugából hozzák az információkat, mégpedig a legfrissebbeket és legérvényesebbeket. Meg kell azonban mondanom, hogy ez csak elvileg van így. Mert a gyakorlatban nem mindig sikerül. Miért? Mert a termelésirányítók és a társadalmi vezetők előtt a dolgozó nem mindig nyilvánul meg őszintén. A dolgozó érzi, hogy az a vezető céllal kérdez valamit, és akkor már ő is célszerűen válaszol.

Nos, ezekért van nekem az üzemben vagy tíz olyan munkásom, akikhez döntésképtelen helyzetekben odamegyek. És persze, nemcsak akkor: barátság ez, de munka közben, a munkáért kialakult barátság. De ők rendszerint már tudják, hogy mikor megyek hozzájuk egy kis beszélgetés kedvéért, és mikor tanácsért. Tudják arról, hogy Magyarországon vagyunk, és itt a legnagyobb „titkokat” beszéljük a legszélesebb körökben, vagyis már napokkal a döntés előtt mindenki az aktuális témáról beszél — de lelátják a pófámról is! És van, amelyik olyankor azzal fogad: Na, mi van, Pista bácsi, kendnek se jutott krumpliföld?! — És ilyen embereim nemcsak nekem vannak, hanem a többi termelési meg társadalmi irányítónak is. Amelyiknek nincs, az szerintem nem sokáig tud megülni a székében... Miért? Mert sok esetben csakis ezek közlik vele az őszintét. De már megint a Miért? — ugye? Ezen már én is sokat gondolkoztam, és szerintem azért, mert ők nem viselnek semmi funkciót. Nem képviselnek semmit és senkit, sem lefelé, sem fölfelé. Önmagukat képviselik, s mert olyan emberek, akiket érdekelnek az üzem, a gyár dolgai, az emberek gondoljai, hát rendszerint fején találják a szöveget. És az ilyenek nem akarnak bemenni semmilyen vezetésbe, sem a vállalatba, sem a társadalmiba. De sokéves tapasztalatom, hogy nem is jó, ha bemennek, mert ott igencsak elromlik az ítéletük. Egy darabig megélnék a korábbi, független véleményükből, aztán kezdnek melléfogni, majd bizonytalankodni.

Vagy nagyon is bizonykodni, éppen a belső egyensúlyvesztés miatt! — Ezt már nem Fehér István mondja, hanem én írom. S tovább azt, hogy voltaképpen ez az a nem hivatalos kapcsolatrend-

szer, amelyikre az egész Hűtőgépgyár vállalati meg társadalmi szervezetei számítanak, építenek. Kiterjedése, jelentősége felmérhetetlen, éppen jellege miatt. — Informális, nem hivatalos: mai köznyelvünkben a szónak van valami rossz kicsengése, akár magyarul, akár „külföldiül”. Már ennek is. Eppen ezért félve írom le, hogy illegális. Pedig tulajdonképpen erről van szó; s arról, hogy itt is van valami, ami létezik ugyan, de társadalmi formánk átmeneti jellege miatt nem vallhatjuk be. Bár mindnyájan nagyon jól tudunk róla, mégis takargatjuk, tegnapelőtti gyakorlat miatt, hogy tudniillik a két háború között voltak talpnyalók az üzemekben, vagy tegnapi esetek okán, mikoris az ötvenes években jócskán voltak besúgók a gyárakban. Pedig ez a kapcsolatforma önmagában semleges, vagyis eleve, természetéből következően nem rossz, se nem jó. Pontosabban: fel lehet használni erre is, arra is. A Hűtőgépgyár vezetői például ennek segítségével valószínűsítik meg a dolgozók hatékony tájékoztatását: „Ha termelési értekezleten mondom, egyik fülükön be, a másikon ki. De ha bedobom ezen a csatornán, három nap múlva mindenki tudja.” Így készítene elő döntéseket, így alapozzák meg egy-egy döntés kedvező fogadtatását. Vagyis ez az informális kapcsolatrendszer az ember és szervezet közötti hivatalos kötések erősítő, segítő, kiteljesítő. Szabó István, az I. üzem vezetője például mindig nyitott ajtónál tárgyal. Úgy adja ki a legfontosabb utasításait is, úgy kér véleményeket. „És mire végzünk az értekezlettel, és felállok, kimegyek, az üzemben már mindenki tudja, mi a legújabb ábra, és ahhoz kapom a véleményeket!” Néha helyettesíti is az emberi kapcsolatok egyéb formáit. Egy vezető: „Mikor a bizottság leül az asztalhoz, akkor már rendszerint minden el van döntve, mert mindnyájan kellőképpen informálódtunk az embereknél, sőt egymással is megbeszéltük a dolgokat. Ezért nem értekezünk mi estére nyúlóan, és azt mondom, hogy ez a jó eset, mikor így, előkészítetten ülünk össze.” — Feleslegesek hát az emberi kapcsolatok egyéb formái? Innen, kívülről azt mondom, hogy némelyik igen. A termelési tanácskozások és a sokféle osztály- meg egyéb értekezletek például csaknem teljesen. Mert a dolgozók tájékoztatása úgysem ott hatékony, és a beosztottak sem azokon keresztül juttatják föl véleményeiket, hanem emitt: „Ha mérleget készítenék magának, bizony az derülne ki, hogy míg az értekezleteken, megbeszéléseken egy lényeges információt kapunk, addig az informális csatornán keresztül tízet vagy húszat. Mert akinek komoly véleménye van, az a legritkább esetben jön ki vele a plénum elé.”

„Aki közülünk a jónép előtt nagyokat mond, az feljebb akar kerülni, vagy valami előnyhöz akar jutni”... Persze, előnyt szerezhethet úgy is, ha nem nyilvánosan beszél, csak akkor a főnököknek nincs mire hivatkozni és ezért nehezebben kapja meg. — Nincs mire hivatkozni, vagyis nem tudják azt mondani, hogy X vagy Z nemcsak jól dolgozik, hanem aktív, öntudatos ember is! Újabban kialakult nemszeretem-helyzet ez is. Mert a mechanizmus leg-

elemibb érdeke, hogy azokat kösse jobban magához, akik neki értékeesebbek, stabilabbak, ám ezt gyakran nem teheti meg, mert kialakult egy látszólagos kontroll: az az értékes, az az öntudatos dolgozó, aki így és így tesz. Például: aktív hozzászólásaival segíti az üzem termelőmunkáját... Közben pedig nagyon jól tudjuk, hogy ennek így alig van jelentősége. Mégis ragaszkodunk hozzá. Mert ez is maradvány az új kezdés első szakaszaiból. Abból az időből, mikor politikai síkon nem volt elég, ha valaki az új rendszer hívének tudta magát, hanem ezt nyilvánosan kellett mondania. Hogy ösztönözzön. Hogy önmagát erősítse. Hogy mások számára világossá tegye: nem velük van már, hanem emezekkel! Pedig meglehet, hogy közben pont az ellenkezőjét gondolta, ugyanúgy, mint esetleg apja a két világháború között, mikor képviselő-választáskor az ellenzékkal érzett, de a kormánypárti követre szavazott, mert akkor kapott ínségmunkát — vagy mint valamelyik őse, aki ugyan esetleg utálta a Habsburgokat, de hitet tett Mária Terézia mellett, mert akkor esetleg felmentik a legközelebbi katonai beszállás alól.”

Mélyre nyúlnak a gyökerek, s nemcsak a szituációkba, hanem szintűgy az emberi lelkekbe, és ki vállalja, hogy nekiáll kirángatni?! Nem a lelkekből közvetlenül: az mindig rosszra vezet; hanem a helyzetekből!... Senki sem vállalja. De akkor legalább próbáljunk illúziók nélkül számot vetni a mai valósággal.

Az ember és termelő szervezet közötti kapcsolatok kiteljesítése nemcsak sarkalatos szocialista követelmény, hanem a társadalmi rendszer teljes megvalósulásának is egyik feltétele, mert például a termelőeszközök köztulajdona ezen keresztül is ki fog fejeződni. Eddig viszont egyetlen olyan törekvésünk sem hozott átütő sikert, amelyik az ilyen kapcsolatokat próbálta jobbitani. A termelő szervezetek mechanizmusai például 1968 óta is kevés döntési jogot juttattak le a munkahelyekig. S tették ezt nem valami nemtelen szándékból, hanem azért, mert minden törzskarnak nagyon is reális tapasztalatai vannak arról, hogy a munkahelyi plénumok gyakran képtelenek egy-egy téma megfontolt tárgyalására, és a hozott döntés végrehajthatatlan lenne abban a kialakult helyzetben, melynek gyökerei szigorúan a tegnapi, a tegnapelőtti és a régmúltban gyökereznek. Ezért kell azt mondanom, hogy a vállalatok általában — de itt most a Hűtőgépgyárról beszélek, mert azt ismerem tüzete- sebben — a lehető legtöbbet tették, mikor döntési jogköröket más- ként adtak le: az informális kapcsolatok útján.

Mert tettek lépést a formális kapcsolatok javítására is, csak éppen nagyot eddig egyetlen sem. De ha legalább a törzskarok számot vetnek a nemszeretem-helyzetek valós okaival, történelmi gyökereivel, és ha az így levont következtetésekből mindig csak egy kicsit érvényesítenek a gyakorlati munkában, akkor a lépések üteme gyorsulhat. Mert lassan-lassan oldódni kezdenek a most kölcsön- hatásokba merevült görcsök — amiket itt a hatás kedvéért persze hogy dramatizáltam.

Kunszabó Ferenc

Szembesítés 3.

A Nógrád megyei pártbizottság kezdeményezésére a Társadalomtudományi Intézet 1971-ben művelődésszociológiai felmérést végzett a salgótarjáni munkások körében. A vizsgálatban érintett salgótarjáni üzemekben megközelítőleg 1500 dolgozóról készült kérdőíves felmérés, melynek anyaga néhány hónappal ezelőtt könyvalakban is megjelent. A művelődésszociológiai vizsgálat, a „mélyinterjúk”, elkészítése óta hat-hét év telt el. Mi történt az akkor „vallomást tevőkkel”, a vizsgálat óta eltelt években hogyan alakult életük, hogyan ítélik meg önmagukat és környezetüket változásait?

★

— Az első beszélgetés óta eltelt hat-hét év hozott változást az életünkben, de maradtak változatlan elemek is — mondja a „Toborzást végzett az iskolánkban a gyár” című mélyinterjú fiatal „hőse”, amikor felkeresem.

A város déli peremén álló családi házukban találkozunk. Az emeletes épület földszintjén a nagyszülők laknak. A fiatalok lakása ízléssel berendezett, érdeklődésüket tükröző, apró tárgyakkal díszített, meleg fészek.

— Nos, az akkori beszélgetés óta sok minden változott, csupán egy dolog nem: továbbra is a kohászati üzemekben dolgozom — igaz, már nem az akkori beosztásban. A legjelentősebb változást említem csupán: született egy kisfiunk, s éppen a kicsi miatt sürgősen meg kellett oldani a lakásproblémánkat.

— Ezt megelőzően hol laktatok?

— Itt, ahol most, de rendezetlen körülmények között. Ez egy befejezetlen ház volt, amit rendbe kellett hozni, s arra nem akartunk várni, hogy majd valamikor valahol nekünk is jut egy állami, vagy szövetkezeti lakás. A feleségem elvégezte az egyetemet, így már nemcsak az ösztöndíjjal lehetett számolni, s mert mind a ketten elég jól kerestünk, elhatároztuk, hogy építkezünk. Így azután ezerkilencszázhetvennégy áprilisában hozzáfogtunk, s decemberben már be is költöztünk. Három hónap múlva érkezett a kicsi. Jóformán neki készült itt minden.

A fiatalasszony csendesesen figyel a beszélgetést. Ezekre a szavakra mosoly játszadozik az arcán.

— A feleséged egyetemet végzett, s te nem tanultál tovább?

— Igazság szerint mi együtt felvételeztünk az egyetemen, de nekem nem sikerült, a feleségemet viszont első nekifutásra felvették. En utána katona lettem, majd amikor leszereltem, ismét jelentkeztem. Az írásbeli sikerült, a szóbelin azonban kiestem. Nem ment. Később jöttek a feladatok, s már nem foglalkoztatott ez a gondolat...

— Hadd szóljak én is közbe — élénkül meg a beszélgetésünket csendesesen figyelő asszonyka. — Az egyetemi jelentkezésnél az volt a baj, hogy más-más szakra jelentkezünk. Ahová én jelentkeztem, oda könnyebben be lehetett jutni, ahová a párom, ott ötszörös volt a túljelentkezés. Mondtam neki akkor, hogy jelentkezzen oda, ahová én, s majd átmegy az általa választott szakra, dehát...

— Okoz-e valamilyen feszültséget, hogy a feleséged diplomás, te pedig nem?

— Emiatt sohasem volt problémánk — válaszol az asszonyka. — Mások azonban nem tekintik ezt ilyen természetesnek. Példának említem a születémet. Az apám azért vált el az anyámtól, mert a beosztása miatt kisebbségi érzése volt vele szemben. S amikor úgy alakult, hogy belőlem mérnök lesz, a férjemből pedig nem, mindkettőnk szülei kételkedtek benne, hogy a mi házasságunk tartós marad. Lassan tíz éve élünk együtt, s szerencsére minden a legnagyobb rendben megy. A férjem segít nekem a gyakorlati dolgokban, mert neki abban sokkal nagyobb a tapasztalata!

Ismét a férjhez fordulok:

— Egy kérdés határáig maradjunk még a munkánál. Mint mondtad, egyetlen változatlanúságról beszélhetünk: a munkahelyed még a régi. Nem akadt volna közelebbi, jobban fizető munkahely?

— Akadt volna, nem is egy. Több pénzért is, a lakásomhoz közelebb is. En azonban mégsem változtattam. Ennek egyik oka a tradíció, a másik pedig a jó munkahelyi légkör, a baráti kollektíva. Anyagilag nem állunk olyan rosszul, hogy két-háromszáz forinttal nagyobb fizetésért otthagyjam ezt az összeszokott gárdát. Az apám, majd negyvennyolc évet dolgozott le az acélgyárban, bizonyára ő is megtalálta azt a munkatársi kört, amely döntően befolyásolta a maradásra.

— Mind a ketten dolgoztok. Nyilván csak délután találkoztok. Jut-e idő akkor beszélgetésre, művelődésre; egyáltalán milyen a család életrendje?

— En korábban járok munkába, mint a feleségem, s így ő később is jön haza. Ő hozza a gyereket az óvodából. Itthon főzünk. Azért mondom, hogy főzünk, mert én nagyon szeretek segíteni a főzésnél, s persze imádok enni. Ebből a közös főzésből már szinte hobbí alakult ki. Van azonban egy másik hobbink is: a kert. A háromszáz négyszögletes kert, húsz gyümölcsfa, néhány tőke szőlő... Mindez ad programot a hétköznapiakra és a hétvégekre is. Persze, nemcsak ez van. Gyakran beszélgetünk, olvasunk vagy televíziót nézünk. Mindig közösen beszéljük meg, hogy mit csinálunk.

— Ezek szerint ideális házaspárnak tartjátok magatokat?

— Hm, nem tudom. Mi nagyon jól érezzük magunkat a családon belül. No, persze, nálunk sem marad a kanál csörrenés nélkül, de alkalmazkodás kérdése az egész. Amikor a feleségem egyetemre járt, alkalmazkodtam ahhoz a helyzethez. Ezt visszkapom akkor, amikor én járok haza az esti órákban, mert KISZ-gyűlés van, elhúzódot

egy megbeszélés, vagy egyéb. Ha a megértés kölcsönös, az talán mondható ideális házasságnak.

— Fiatalok vagytok. Bizonyára távolabbi tervek is foglalkoztatnak. Milyen célt tűztetek magatok elé?

— Tervezgetni kell és jó is, de csakis a realitások talaján. Az utóbbi néhány évben alig jutott idő könnyedebb programra. Tulajdonképpen az összeházasodásunk óta tervezgetjük, hogy még egyszer kettesben elmegyünk a Szovjetunióba. Ugyanis mi ott ismerkedtünk össze. A házasságunk óta azonban még Berekfürdőig sem sikerült eljutni. Eddig ugyanis csak a családi feladatok megoldására jutott idő a munka és a közösségi teendők mellett.

— Az évekkel ezelőtti beszélgetésen elmondtad, hogy szívesen veszel részt a közösségi életben, érdekesnek és vonzónak találsz a közösségért végzett munkát, noha a KISZ-ről nem vélekedsz a legjobban. Most mi a véleményed?

— Valóban szívesen veszek részt közösségi munkában, pedig egyre nagyobb lelki erő kell elviselni mások közömbösségét. Emlékszem még a gyerekkoromban milyen nagy dolog volt egy május elseje. Apám meg sokan mások tették a dolgukat, hogy minden jól sikerüljön. Akkor a személyes részvétel állásfoglalás volt. Hiányolom azt az egykori kollektív lelkesedést. Hiába lettünk műveltebbek, tanultabbak, nagyobbak az igényeink, mégis széthúzunk. Mindenütt hallani, hogy egyetértünk pártunk irányelveivel, de vajon mit teszünk ezeknek az irányelveknek az érvényesítéséért? A brigádban kijelentik, hogy „mi aranykoszorús szocialista brigád vagyunk, ezt meg ezt vállaljuk”, a teljesítés idején azonban sokan elsompolyognak. Egy-egy társadalmi akciónál majd mindig ugyanazokat látod — akárcsak az értekezleteken, az ilyen vagy olyan összejöveteleken. Akik nemcsak szövegelnek, hanem dolgoznak is — ezek vannak kevesen.

— Kétségtelenül, lehet ilyesmit tapasztalni. Az ifjúság, az „új generáció” nem ilyen?

— Az évek során gyakorló KISZ-vezető lettem, tehát belső tapasztalataim vannak. Nos, a KISZ változott, de nem az előnyére. Sok fiatalunk nem KISZ-tag még, pedig nincs rossz programunk. Néha talán az is gond, hogy sok a program. Az a bajunk, hogy elburokratizálódik az ifjúsági szervezet. Valamikor a jelszavak voltak túlsúlyban, most meg a jelentésekkel bajlódunk. Nagyon sok KISZ-vezető azért veszíti el a kedvét és a munkalendületét, mert amit nagy nehezen megcsinál, arról tífzelé is jelentést kell készítenie. Miért? Rengeteg bizottság van nálunk. Azt hiszem, ebben világelsők vagyunk. Aztán... Nemrégiben egy igen aktív KISZ-tag mondta, hogy vajon miért dolgozzon ő jobban, mint egy nem KISZ-tag, amikor amaz ugyanúgy —, vagy még jobban — megkapja a fizetésemelést meg a jutalmat, mint ő. Volt már olyan is, hogy a KISZ-tagnak nem is adtak, mondván, hogy ő öntudatos és megérti. Pedig az elvégzett munkáért mindenki elvárhatja a tisztességes fizetséget. Ez még nem anyagiasság.

— Tulajdonképpen miben érzed a megkülönböztetést?

— Abban, hogy aki a társadalomért, a közösségért dolgozik, energiát fordít rá, az rosszabbul jár, mint az, aki csak magával törődik. Rosszul esik, amikor ledolgozom a nyolc órát, s utána gyűlésre megyek, vagy társadalmi munkára, a másik meg veszi a táskáját és elsiet haza, vagy elmegy a kocsmába, vagy ahová akar. Ugyanakkor többet kap anyagilag, mint a magamfajta. Ez úgy értendő, hogy az embereket gyakran nem a végzett munkájuk alapján ítélik meg. S még lényegesebb kérdés az, hogy melyik „végzett munkája”: a munkahelyi, a közösségi munkája alapján? Ha erre nagyobb figyelmet fordítanánk, nem tartanánk ott, hogy a társadalomért fáradozó emberek egyre inkább a háttérbe szorulnak, s lassan már gúny tárgya lesz, aki önzetlenül vállalja a közösség terheit.

P. A.

Őszi virág

(RÉSZLET)

Hálás lehetek Dávid István tanár úrnak: a sokat szidott osztályfőnök és szaktanár a dísznövénytermesztés órán megismertetett a virágnáddal. Szakismeretnek pedig — bár az igen felszínes — sokat köszönhetek. Az ismeretséget Elek Jánossal, hősöm modelljével.

Ott ült az István kórház fáradt napfényben fürdő parkjában, s három pizsamás társával az előttük díszlő virágnádról vitatkozott. Döntőnek szólítottak a padhoz, így kezdődött. A virágnádról már régen el is feledkeztünk, amikor még ott ültünk kettesben; ide tértünk vissza másnap, harmadnap, meg azután is. A „modell” kitárlkozott. Mint ama dísznövény utolsó virágai, amelyek — kihasználható a már kevés meleget adó néhány órás napsütést — sietve nyíltak.

Az én Elek Jánosom csöppet sem tagadta, hogy jómódú gazda lévén milyen érzéssel fogadta a téesszervezés hírért; milyen rafinériával próbálta megelőzni a várható csapást; mekkáit tekintélyes vagyonát. Természetesen azt sem szépítette, milyen meggondolásból, számításból vállalta annak idején az elnökséget.

Szerző és szerkesztő közös szándéka volt, hogy a választott regényrészlet ismertesse meg az olvasóval a főhős előéletét is. Egy vis maior következtében azonban mindezt csupán az előző mondatok jelezhetik. A történet ott folytatódik, ahol a főhős rájön: ideje más embernek lennie, pótolnia kell elmulasztott lehetőségeit. Mert — Elek János szavaival élve — a virággal ellentétben az ember erre is képes.

A hold komótosan továbbsétált az égen. Megmozdult a tiszta árnyéka is, lassan előbújt alóla a nem egészen szabályosra vágott furnírelem. A gyenge fény olajfestékkel pingált, kusza, elfolyt felíratot világított meg: „Új Tavasz Tsz. Irodája”. Alacsony ajtó szemöldökfájára ütötték oda a táblát, itt laktak valamikor Kövesdy méltóságosék belső cselédei.

A félig nyitott ajtón keskeny fényjárda futott az udvarra. Odabenn gázlámpa világított bántóan fehér fénnel, időnként vörös izzás futott végig a lámpa harisnyáján.

A szoba alig négyszer négy méteres, s szinte földközbe ereszkedett a plafon. Az utcára néző két keskeny ablak közé rozszant íróasztalt állítottak — a kastély padlásáról kerítették, ott ette a szű talán már húsz éve —, oldaláról cikcakkos csikokban levált a valamikori diófa borítás.

Az íróasztal hasának kecskelábra tett asztalt támasztottak, a szőlők nagydiófája alatt, meg a présházak előtt látni hasonlót. Mellette mindkét oldalán egy-egy pad, tavaly még ezeken gyakorolták — összehajtott tömlővel a kezükben — az akadályfutást az önkéntes tűzoltók.

Az asztal mögött Elek János ült.

Eltolt maga elől egy halom papírt, letette a tintaceruzát, és az órája után kotorászott.

— A nemjóját! — szisszent fel félhangosan a mutatók láttán. — Tizenegy óra, ez nem volt benne az alkuban. Ez nem!

Kilökte maga alól a széket, a sarokba, a fogas mellé ment. Ott állt a földön a bordó bádogganna. Leemelte a tetejét, élvezettel csorgatta bele a vizet. Hosszan, jóízűen ivott.

— Haza kellene mennem, ágyba lenne a helyem — fordult meg az agyában. Már-már hirtelen elhatározással döntött is, amikor visszanézett az íróasztalra. A fehér tarajú papírtenger láttán megadóan legyintett: a rosseb, ami megeszi! Én már itt fogok megdögni. Ebbe pusztulok bele, a sok írka-firkába!

Visszahuppant a helyére, a papírok közé túrt. Kockás füzetet halászott elő, a múlt héten Százlábú ebbe írta a munkaegységeket.

Elek János hosszasan nézte az ákombákomot. Átlapozta egyszer, kétszer, aztán harmadszor is. Sehogy sem értette. Több helyütt ezt írta a sánta Százlábú — merthogy az oldalazva járó Kudászit hívták így — kp. Komár J. kp, Viczi kp.

— Mi az úristen ez a kp? — lökte odébb a füzetet. Mérgesen, mint aki okatlanul megakad valami sürgős munkában. Újabb papír után nyúlt, amikor valaki halkan csoszogott a félig nyitott ajtóban.

— Elnök elvtárs, te... ilyenkor...

— Százlábú! — nézett fel Elek. — Százlábú, az anyád mindenit, ez nem lehet igaz! Éppen ebben a pillanatban szidlak, mint a bok-

Banos János

Majd minden megbocsáttatik

Majd minden megbocsáttatik —

a mentők szirénahangja
a tűzoltó- s rendőrautóké is
s meg az idefehérlő kórterem
a flegma ápolónőkkal
Megbocsáttatnak az utcák kockakövére
prostituáltak vérével írott
jelszavak
meg az idegen combok harapófogói
s tán a vérrel világra buggyant
porontyok is

Mert egyszer mint tekenőt
magamra borítom a Földet
lábam ujjhegyén pörgetem
s e szabadtéri előadáson
csak bámulnak a csillagok
pedig e világvégi huncutkodást
a politikusok is tudták valamikor

De most még neki az éjszakának
a vászonra kitocesant lápnak
neki a fürdőkád tengerének
neki a kirakatüvegnek akár
neki a parókás próbababáknak
s elő a német hajszáritóval!
mert fantasztikus
mennyre csapzottak vagyunk

rot, aztán egyszerre csak betoppansz. És még mondja valaki, hogy nincsenek csodák!

— Csoda? Már hogy lenne ez csoda — húzta közelebb a padhoz a rossz lábát Kudász. — A botos sógor az oka, ő tartóztatott ilyen sokáig. No, nem mondom, jó is egy kis beszélgetés a botosossal. Úgyis ő tud a legtöbbet a faluban. Már ugye, hogy hol és mi... Nekem meg, hogy csapaivezetőnek tettek...

— No, hiszen, te brigadérosok gyöngye, még meggondolhatjuk! — nevetett Elek. — Azt hiszed, két embert majd azért tartunk, hogy a te rejtvényeidet megfejtse? Itt van nálam a füzeted, ezzel is nekem kell bajlódni, mióta Dudás Zoli könyvelőtanfolyamra ment. — A levele, Dudás Zoli levele dél óta itt van a zsebemben, felbontani sem volt időm, jutott hirtelen eszébe. — Szóval, lehet, hogy ő megértene, de én nem ismerem ki magam a firkáiban.

A füzet után nyúlt, sietve fellapozta a keresett oldalt.

— No, nézd csak! „Komár József kp, Viczi István kp.” Mi az ördög ez, miket írsz te a hivatalos füzetbe?

A százlábú Kudász sértődötten nézett az elnökre.

— De Jani... akarom mondani... elnök elvtárs! Én azt hittem, hogy ez világos. A kp az egyenlő: krumpli Pogányvárról.

Elek János hatalmasat, falrengetőt szeretett volna kacagni.

— Kp, krumpli Pogányvárról. No, ez egynek jó, Százlábú! De a fene egyen meg, irkálj értelmesen, úgy hogy el is lehessen rajta igazodni. A lábad kiméld, ne a ceruzát! Arra talán még futja... Egyébként, mi újság a botos sógornál?

— Az osztzkodás, ez járja most. Ez a téma, mióta szétmentünk.

— Szétmentünk — ismételte a végszót Elek. — Nem mi döntöttünk, megmondtam a gyűlésen is, világosan. Behívtak a járásra és azt kérdezték: Elek elvtárs, nálatok hány szövetkezet van? Egy. Egy? — bámultak rám csodálkozva. — Ahol ennyi a lakosság, ott egy szövetkezet kevés. Kettő kell, legalább kettő.

Az egy tévesből meg is lett a kettő, hamarjában. Alighogy híre ment a járási akarathoz, elszabadultak a faluban az indulatok. A katolikusok szidták a reformátusokat, a reformátusok a katolikusokat. A gyűlésen is nagy hangon ordították: „Nem dolgozom a pápistáknak!” „Adjam a lányomat is reformátushoz? Azt is elő akarják írni?”

A református és a katolikus tagságú szövetkezet azon nyomban megalakult, Új Tavasz és Új Élet néven. Elek János maradt az Új Tavasz elnöke. Nem is lehetett volna az másként, a falu két iskolája közül annak idején a reformátusban tanulta a betűvetést.

— Aztán, mit mondanak a bótban a válásról? — nyomta meg az utoisó szót Elek.

— Kárognak, csak kárognak. Nem is olyan régen még a különválás mellett ordítottak, most meg sopánkodnak. Hogy ez már a szövetkezet végét jelzi, bomlik már az egész. Hogy addig se húzza, mint az első szervezéskor a Petőfi.

— Majd elválík. Ha nem ma, akkor holnap. Hagyjuk a botos sógor híreit, a francba, anélkül is van elég bajunk. No, dógózni kellene még...

— Nem akarlak zavarni, elnök elvtárs. Csak benéztem, mert-hogy égett a lámpa. Az Új Életnél egyébként sötét van, arra jöttem...

Százlábú feltápáskodott a padról, Elek ülve maradt.

— Isten veled... azaz... nem gondolod, hogy haza kellene menned...?

— Maradok — mondta kurtán az elnök.

Százlábú Kudász kioldalozott az ajtón. Messziről is lehetett hallani, amint a téglalépcsőn kopog a rossz lába.

Elek János a belső zsebébe nyúlt, kisse összegyűrt levelet vett elő. Felszakította a borítékot és olvasni kezdte:

„Kedves Janikám!

Neharagudj, hogy levelemmel ilyen későn jelentkezek. Sajnos az idő és a tanulás nem enged egy kis szabadságot, hogy egy pár sort haza is írhaszak. A feleségem volt nálam, nem tudom monta-e. Ép a legrosszabbkor jött mert kötelező tanulás volt és így nem tudtam vele egyáltalán beszélni. Már két dolgozatot írtunk és mind a kettő nagyon jól sikerült. Különben az osztályunk felvan osztva öt részre és minden tíz fő alkot egy tanuló csoportot. Ma egy ilyen tanuló csoport vezetője vagyok. Tehát meglehet érteni, hogy kilenc ember tanítása plusz magamnak is tanulni kell, hogy elvesz minden időt. Van az iskolába Tv-készülék de még nem volt módom lemenni és megnézni. Kedves Janikám, az asszony mesélt valamit, hogy a búzával valami diferencia van. Írd meg, hogy mi az. Monta az asszony azt is, hogy pletykálnak a faluba már megint rólunk. A következt, lementünk kiöltözni, aztán otthadjuk a falut. Én megkérlek, hasál oda, hogy ezek a szóbeszéddek megszűnjenek a faluba. Főleg a Jármosra gondolok. Mert nagyon megtanulok én itt mindent és tudom mit lehet tenni az ilyen emberrel. Minden héten van szerdán előadás »A falu nevelése« címmel. Gondolom, ha hazamehetünk nagyon sokat tudok majd mesélni. Eze/ kapcsolatban szeretnélek megkérni, ha lehet mire haza megyek adjatok bor előleget egy 25—30 litert.

Kedves Janikám, mosmár nyugodtan merem állítani, hogy a vizsgán sikeresen túlmegegyek és a faluba a haragosaimnak nem lesz igazuk. Írjál sokat mivan a Tsz-be és mivan a faluba. Ezt a levelemet ébresztő előtt azaz 5 óra tíz perckor írom. Különben 6 órakor már reggeli és utána $\frac{1}{2}$ 7— $\frac{1}{2}$ 1-ig délelőtti tanulás azután 2—6-ig délutáni tanulás. Szórakozás álunkba. Különben már 80-vanból 8-an hazamentek. Üdvözetem a családnak.

Zoli”

Az elnök lassan, figyelmesen olvasta a szép betűkkel írt, de helyesírási hibáktól hemzsegő levelet. Amikor a végére ért, gondosan összehajtotta, visszatette kabátja zsebébe.

— Egy gonddal több, ebből a históriából még baj lesz. — tűnődött. — Mégis inkább a faluból kellett volna könyvelőt választani? Vagy legalábbis a tanfolyamra helybélit küldeni? Az áskálódásnak mindenesetre elejét kell venni. Bármilyen áron.

Ölébe húzta a kopott íróasztal hatalmas fiókját, egyetlen karolással eltüntette benne a papírhalmot. Furcsán pukkanó hangokkal kihúnyta a lecsavart gázlámpa, és Elek János becsukta maga mögött az irodáját.

— Tegyük el magunkat holnapra! — dűnnyögte apja szavajárását. Aztán hirtelen ráeszmélt, éjjel is elmúlt már. — Azaz, mára. Ezt az éjszakát elvitte az ördög.

Csendben nyitotta a konyhaajtót, hogy ne ébressze fel az öregeket. Alig engedte el azonban a kilincset, édesanyja hangját halotta:

— Megjöttél, Jani? Sokáig maradtál, féltetek, fiam.

Szavait a dikó recsegése kísérte, már kászálódott is az öregasszony a dunyha alól. Rózsás flanel hálóinge világított a sarokból, pár pillanat múlva a vállára terített berliner kendő sötét foltja takarta el. Az árnyék a masina felé csoszogott.

— Az étel tönkrement, megmervedt a krumpli. Most tüzet se tudok gyújtani.

— Hagyja el, édesanyám, feküdjön vissza! — próbálta csitítani a zsörtölődő öregasszonyt. — Nem kívánom az ennivalót, észre sem vettem, hogy nem vacsoráztam.

— Ahogy te gondold! Azért mert kolhoz van, enni még kell!

A tűzhely mellett megállt, gyufa után kotorászott. Meggyújtotta a falra akasztott kis ötös petróleumlámpa kanócát. A sárgán imbolygó kis lángocska kisimult, amint a perselyre tette az újság-papírral tükrösre törölt üveget.

Elekne a tűzhely melletti sánrlról figyelte a kakasszókor vacsorázó fiát, gondolatait szedte rendbe: „Most kell megmondanom! Most, amikor eszik. Biztosabban végighallgat, nem vág olyan könnyen közbe”.

— Nem aludtam, Jani, én magam se — szólalt meg. — Hogy is kumhatnám le nyugodtan a szemem, amikor azt sem tudom, merre jársz. Hogy élsz-e, halsz-e? Meddig lehet ezt így csinálni, édes fiam? Tönkreteszed magad a sok szaladgálással, meg az éjszakázással. Aztán mivégre? Kinek a hasznára? Dolgoztál te eddig is — akár három helyett is —, de az evést és a pihenést sosem feledted. De nem is lehet, tudod jól. Az igavonó barom is csak akkor tud húzni, ha az előbbi hajszát kipihente! Mostanság meg — mióta ez a rohadt kolhoz bejött! — csak ülök esténként a sötétben, az ágyam szélén, oszt várlak. Karikára teszem a vacsorát, meg odébb lököm a platnyin. De minek? Úgy látom, jólaksz te a gyűlésezéssel, jobban ízlik neked a veszekedés anyád főztjénél! Mert veszekedtek, tudom én, mindent kibeszélnek a faluban. Azt is mondják, hogy egyszer megjáród, és ez engem nagyon nyugtalanná tesz. A legjobb gazda voltál, most meg elnököt csináltak belőled. Ennek meg kell fizetni az árát, így mondják. Emlegetik még azt is, hogy sok emberrel úgy íratják alá a nyilatkozatot: mit vacakol, amikor tehetős Elek is a közösbe adta a maga vagyonát!

Az öregasszony — igen szokatlan módon — nyugodtan beszélt. Eleknek azonnal feltűnt: hosszasan és nagyon alaposan átgondolhatta, amit mondani akart.

Hallgatta az anyját, kedvetlenül turkálta a hideg krumplit. A csendben keménynek és határozottnak tűnt az öregasszony szava, nem zavarta semmi zaj, egy apró nesz sem. Csak az öreg Elek horkantott egy kurtát, erre meg ráfelelt a szomszédék kakasa.

— Ehhez a tarajoshoz órát lehetne igazítani — próbálta a beszélgetést másfelé terelni. — Mindig pontosan fél kettőkor szólal meg, észrevette édesanyám? Jómagam csak mostanában figyeltem meg.

— Elég baj az neked, meg mindnyájunknak. Mert azelőtt nem kellett a hajnali kakasszóra ügyelned! Aludtál, mint a többi tisztességes ember.

A lábas szélén megkoccant a kanál.

Csanády János

Télben

Nem kell már harcolni a télen,
mindent belepett a pihés jege,
eljött hát a pihenés ideje;
nem kell már harcolni a télért.

A havas dombok alól minden más,
a nyár törvénye itt már nem szabály,
a napsütés, a végtelen aszály,
országol a téli rianás.

Kiásom magamat a hóból.
Szabadon csapkodok kezemmel,
visszacsapódó emlékezettel
a szabadságot idézem fel.

Tél jege! Isteni! Észak küldöttei,
a vadlibák rég elhúztak már a ködben,
szürke már a határ körben,
köpenyét, mint kék párát lengeti.

Aki megbékülni nem tud,
örülne másnak, robbanásnak.
Kortyolgatja kékes ürömét
az aszályos lemondásnak.

— Most is az vagyok, édesanyám. Akkor is azt tettem, amit kellett; most is azt cselekszem, amit rám bízta. Akkor lennék senkiházi ember, ha nyugodtan lefeküdnék a tyúkokkal, nem törődve a feladatommal, a közössel!

— Szép közösködés, mondhatom! — replikázott az anyja. — Te virrasztasz, a többi meg alszik nyugodtan, vagy csak azt lesi, hogyan szaporíthatná a maga javát.

— Hagyjuk most ezt, édesanyám! — állt fel az asztaltól Elek. — Ne raboljuk meg magunkat a hajnaltól, ha már egyszer úgyis odavan az éjszaka. Aludjon most már egy kicsit, jó pihenést!

— Alhatok is én nyugodtan, legalább ha feleség bosszankodna helyettem... — dűnnyögte az öregasszony, de ezt Elek már nem hallotta. Behúzta maga mögött a konyhából nyíló kis szoba ajtaját. Lámpát se vitt magával, csak úgy, a sötétben dobálta le ruháit és bebújt az ágyba.

Öt perce feketett le? Egy órája vagy még régebben? Nem tudta eldönteni, nehezen érzékelte az idő múlását. „A legjobb gazda voltál, most meg elnököt csináltak belőled. Ennek meg kell fizetni az árát!” — Így mondta az anyja, s most ez járt az eszében. Kitorolhatetlenül.

Feküdt hanyatt az ágyon, s az alig féléves emlékek egymást kergették agyában. A sort a hirtelen rémületet követő alapos

megfontoltság, a mit lehet tenni mérlegelése kezdte. A józan vagyonymenekülő tevékenységnek véget vetett az agitátorok hirtelen megjelenése, meg az öreg Elek szava. Nem sokkal a Szeles szomszéddal való susmutolás után maga mellé parancsolta a fiát. Kivette a szájából az elmaradhatatlan pipát és ennyit mondott:

— Be kell lépni.

Elek csak nézett az apjára, azt hitte, hogy az agyára ment a pipafüst.

— Be kell lépni — ismételte meg röviden az öreg, majd hozzáfűzte: — Okos ember mást nem tehet. Mire a sok makacskodás, a verekedés, ha a véget úgysem változtathatja meg semmiféle praktika! Ha pedig így van, jobb megúszni a nyaktörést, kerülni a háborúságot.

Elek az első döbbenet után igazat adott az apjának. Üzleti érzékből, számításból is.

— Lehet, hogy jól mondja, édesapám. Lehet. Minek kockáztatni? Ha pedig mégis csak megbomlik ez az erőlködés, vissza az egészet! A földet — és úgy-e az a lényeg! — nem lehet elcibálni a másik határba. Megmarad az a helyén! Megvár, visszavár.

Elekek belépése módfelett leegyszerűsítette a szervezők dolgát. A legtöbb makacskodónak elég volt az orra alá dörgölni a példát; tehetős Elek János megértette a kor szavát, minden hercehurca nélkül aláírta a belépési nyilatkozatot...

Zsibbadást érzett a derekában. Oldalra fordult, s az emlékezete már a következő képet idézte. A kultúrház zsúfolt nagytermét látta maga előtt, orrát szinte csavarta a csipős dohányfüst, érezte az egymáshoz szoruló embertestek fanyar-nehéz illatát.

Éberén figyelt akkor minden történést, ügyelt minden szóra, semmit sem akart elszalasztani. Csak akkor hallotta kissé távolabbról a hangokat, amikor földfoglaló Fekete Márton állt fel. Megköszöri a torkát, kivárt egy kicsit, hogy a legtávolabbi sarokban is elüljön a moraj.

— Ebben a faluban már a porba fingo gyerek is megtanulta: minden ember annyit ér, amennyi földje van. Mert úgy-e, ez szülte a tekintélyt is — kezdte a mondókáját. — Most, amikor elnököt kell választanunk a közös élére, ne feledkezzünk meg erről. Azaz, a tekintélyről. Olyan gazdát kell választani, aki bír azzal, meg aztán tud is a gazdálkodáshoz. Szóval, ifjabb tehetős Elek Jánost, akit más nemigen pipál le. Úgy gondolom — de tudja ezt más is —, igencsak jól gazdálkodott a magáéban. Miért tolná el akkor a közös munkát?

Úgy van! Igaza van! — hallotta a terem minden részéből. De nem kerülte el a figyelmét az sem, hogy itt-ott éles szemvillanással néztek egymásra a székszomszédok, mások meg halkan összesúgtak.

Az apja tekintetét kereste. Az öreg ott ült a nyitott ajtó mellett, szájában hideg pipa rezdült, s mintha kissé megremegett volna a sárgás-szürke bajusza. A táskás-hurkás mély gödrökben ülő szemeknek Elek tekintete felelt vissza: én is úgy gondoltam, apám.

Ezen az éjszakán sikerült először kurtára az alvás. A két Elek ott ült a konyhában, az új helyzetet vitatták. Az öreg olyan hangszúllyal beszélt, mint amikor a sajátjában rendelkezett, a portán. A sarjú kaszálásáról, vagy arról, hogy eladni vagy éppen venni kell-e a csikót.

— Mindegy, mi volt. Nem az számít, miért léptél be, mit akartál elérni vagy elkerülni. Benned a bizodalom, most más csinálnod kell, ha igent mondtál! Mégpedig úgy, mintha ezt az egész kolhozügyet te magad találtad volna ki. Ne feledd, fiam, hogy te lennél az első Elek, aki belebukik valamibe. Aki csak beszél a szélbe, remélve, hogy úgyis elviszi a szót.

Majd holnap. Holnap majd időben ágyba kerülök. — Naponta ezzel biztatta-nyugtatta magát Elek. Erre gondolt azon a napon is, amikor este nyolc óra körül a régi zsidóház kertjébe ment. A vállalkozó kedvű Aschner valamikor gyümölcsösládát, majd konyhabútort gyártott itt, a régi, vörös salakból hirtelenjében vert műhelyben most lovakat tartottak.

A kert közepén frissen ásott kútra tetőt ácsoltak, bakra emelték az itatóvályút. Hátrébb fából készült henger, borona, rendsodró, eke és ekekap, szecs kavágó hevert nagy összevisszaságban. Az

Új Tavasz első közös vagyona, alig hét hónapja még a csűrökben és fészerekben volt a helyük. A bizottság sorra járta a portákat, felbecsülték a gazdasági eszközök értékét, a volt tulajdonosok neve mellé egy-egy számot írtak. Nem nagyot persze. A lovakat később bekötötték a zsidó műhelyébe, a portékát meg összehúzták a kertbe.

Odabenn négy pár ló takarmányozott. Többnek nem volt hely, régi gazdáik otthon gondozták az igavonókat. A kívül-belül vakolatlan épületben két kocsis, Komár József és Viczi István téblábolt a lovak körül, éppen befejezve az etetést.

— Jó munkát, emberek! — köszönt rájuk az elnök.

A távolabb álló Viczi biccentett valami köszönésfélét, aztán gyorsan megmarkolta a trágyával megrakott talicska szarvát, sietve tolni kezdte a hátsó kijárat felé.

Komár közelebb lépett, kezét adott Eleknek és csak annyit mondott: megvan.

— Látom, megszáradtak a lovak. De tegnap óta volt is rá idő — bökött a jászág felé az elnök, majd a hátsó kijárat felé nézett. — Gyere már közelebb. Viczi Pista! Igencsak alaposan ganajozol most.

Viczi a talicskára púpozott trágyacsomóba lökte a villát, a másik kettőhöz indult.

— Hogy is volt az a tegnapi fuvar? Beszéljessünk egy kicsit róla! — erőltetett magára nyugalmat az elnök.

— A fa. Hát fát szállítottunk az erdésznek, merthogy híján náluk a fogat — válaszolta látszólag közömbösen Komár. — De minek kérdezed, hisz úgyis tudod.

— Tudom, hogyne tudnám. De a folytatásról, a lóversenyről is hallottam. Hogy is volt ez a játék?

A két kocsis idegesen nézett egymásra, mintha mindkettő a másikat biztatná: szólj már, te!

— No, majd én felfrissítem az emlékezeteket, ha már elfelejtették volna! — emelte fel a hangját Elek. — Összehúztatok az erdőn egy kocsi alá való farkat, aztán a pluszfát, eladtátok a járási székhelyen. Ez eddig nem is érdekel, számoljatok el vele az erdésznek. De a kovács kocsmájában berúgtatok, mint a szamár, eláztatok, mint a só! Aztán meg jött az a hülye lóverseny!

Elhalgatott, mintha azt jelezné: rajtatok a sor, beszéljtek.

— A marha virtus, az az oka — bökte ki Komár. — Vitatkozunk, kinek a lova gyorsabb, ki ér hamarabb haza.

— Ezért ütöttétek tíz kilométeren át szegény párákat, egész napos fuvar után, mint az eszelősek. Hallom, alig ismertek rátok, meg a lovaitokra, amikor ideértetek. Merő hab volt a négy ló, minden porcikájuk reszketett.

— Hát...

— Nincs hát! — fojtotta bele Viczibe a szót. — Azt mondd meg nekem, de felelhetsz te is, Komár Jóska, megtettétek-e volna ezt ötvenhétben, amikor ketten húsz házhoz hordtátok össze éjszakánként a négy lóval a követ? Egy frászt! Ha lehet, inkább magatok mellé fektetitek az ágyba, úgy pátyolgattátok.

— Igaz, igazat szólsz. Tudod, mennyire szeretjük a lovakat, de a bor...

— Nem csak erről van szó — legyintett dühösen az elnök. — Azt hiszitek, ha a közönsbe került a ló, már semmi közötök hozzá, nem úgy kell vigyázni rá, mint a sajátotokéra. El kell, el lehet pusztítani! Pedig... a francha is, hiszen úgyis tudjátok!

Nagyobb lélegzetet vett, hogy mérgét kifújja.

— A dolog ezzel nincs elintézve. Beszélgetünk majd róla a vezetőségi ülésen. Remélem, Pista — fordult Viczihez —, ott majd több szavad lesz, ha már egyszer te is tagja vagy.

Szomorú bosszúsággal hagyta ott az istállót. A két legjobb fogatos! Két olyan ember, aki lóval nőtt fel, aki az asszonytól is jobban szereti a lovat. Mit lehet várni akkor másoktól?

A ház előtt, az árokparton átlépett egy betonoszlopot. Hosszú, kilenclyukú oszlopot — sok-sok társa ott hevert egyforma távol-ságokra az útpadkán. Ezen a napon hozták a teherautók, az áramszolgáltató vállalat gépkocsijai.

Sötétedett már, amikor a kastélykertbe ért. Üres volt az iroda, a csöndnek, a magánynak ezúttal kifejezetten örült. Asztalához ült, jó erősen felpumpálta a gázlámpát. Tiszta papírokat meg egy nyomtatványt készített maga elé.

— Ma megírom, egyszer csak sort kell keríteni rá — határozott, az ív papiros tetejére lassú, figyelmes mozdulatokkal felrajzolta: Önéletrajz.

Szorosabbra vonta ujjait a tollszáron, írni kezdett.

„Alulírott Elek János — ragadványnevem: tehetős — 1926-ban születtem, jó módú parasztcsaládban. Apám igyekvő és felvilágosult ember, két testvéremmel együtt taníttatni szeretett volna. Minden lehetőség meg is adatott, de a szorgalommal baj volt, igen nagy baj. Nem fülött a fogam a betűhöz, azért azlán közösen úgy döntöttünk, hogy a testvéreimmel kitaníttatják, én pedig gondját viselem a gazdaságnak. Jónak is láttam ezt, hiszen a könyvnel jobban vonzódtam a földhöz.

Közbeszólt a háború. Tizenkilenc éves voltam, amikor — mint leventét — Németországba vittek. A két évvel fiatalabb öcsémmel mentem. vele is jöttem haza. Igaz, a hazatérésig eltelt egy kis idő, megjártuk a nyugati fogolytáborokat. Itthon belefogtam — apám mellett — a gazdálkodásba, de előbb a testvéreimről szólnék. A fiatalabb, tehetős Elek Imre, született 1924-ben, leérettségizett. Utána beiratkozott az egyetemre, gépészmérnöki karra, sajnos, nem sokáig maradhatott ott. Abban az időben kerültünk kuláklístára, az egyetemről rövidesen ki is adták Imrének az útját. Nagyon megviselte az eset, sokáig betegeskedett. Felépülése után szakmunkásképzőbe járt, majd később elvégezte a felsőfokú mezőgazdasági gépészeti technikumot is. Jelenleg üzemmérnöki beosztásban dolgozik, magánúton még a tanárképzőben is vizsgát tett, oklevelet szerzett.

Másik testvérem, tehetős Elek Mihály, született 1925-ben, először mezőgazdasági szakiskolát végzett, most technikus, levelező tagozaton pedig az agrártudományi egyetemre jár, Debrecenbe.

Én közben nyűglódtam a családi gazdaságban, szüleimmel. Az ötven holddal, bérleménnyel együtt. Őszintén írom, hogy nem szívesen beszélek most már erről a földről, sok gondot és bajt, megkülönböztetést okozott. Pedig jobbára a család dolgozta, csak a legnagyobb munkák idején fogadtunk segítséget, napszámot. Ötvenkilencig tartott mindez, a termelőszövetkezet megszervezéséig.

Én lettem az elnök. A szemembe mondták, azért választottak meg, mert nálunk úgy ítélnék: mindenki annyi ember, amennyi földje van.

Nem könnyű az életünk, most az első időben; azt hiszem, ez érthető is. Nemcsak a mód, a hozzáértés is híján van. Egy kis MIA motorral szállítószalagot hajtunk például a takarmányosban. Hívatnak a minap, menjek gyorsan, mert bedöglött a gép. Én sem értek hozzá, de »megállapítottam«, hogy kifogyott belőle az üzemanyag.”

Elek abbahagyta az írást, letette a tollat. Elolvasta az utolsó mondatokat.

— Marhaság ilyen apróságokat az önéletrajzba leírni. De mit írhatnék? — tűnődött. — Csakis azt, ami történt velem.

Újra a papírra tette a tollat.

„Kaptunk egy K—25-ös zetort. Éppen szántottak vele, amikor kimentem a határba. Ahogy meglátott a traktoros, felém kanyarodott, a gép éktelen recsegéssel-ropogással közeledett. Ennek is vége, nem lehet vele dolgozni — mondta a vezetője. Igaz, ami igaz, én is vért izzadtam, amíg rátaláltam a hibára. Csak úgy megérzésből meg próbálgatásból.

Azért írom le ezeket a dolgokat, mert ott, a K—25-ös mellett határoztam el, hogy tanulni fogok. A gépekről, mert anélkül nem boldogulhatunk. A felvételi nyomtatványon erre nem találtam elegendő helyet, így itt szerettem volna elmondani, miért is jelentkezem a gépipari technikum levelező tagozatára.”

Az írásban gyakorlatlan kéz nehezen boldogult. Elek újra letette a tollat, átgondolta, hogy mit is végzett.

— Nem jó. Ez így nem jó, át kell írni az egészet.

Nézte a fehér papíron kéklő sorokat, gondolatban megpróbált négy évvel idősebbnek lenni.

— Jó lenne a nagyobb önbizalom. Érezni, hogy sikerül, hogy pótolom az első mulasztásom. Az elsőt, mert lenne még mit.

Karácsondi Imre

Játék

szemeim vad mágnesek
vonalakba rendezik
sugarakba körökbe idomítják
a tétova világ dolgait
kezdét és vég feszül
a pólusok között
hogyan e mágneses köröket lásd
(e fehér csont-erővonalakat)
és tudd: gyávának lennem
nem szabad már
íme a játék: a halál
játsszuk azt: nem vagyok már

✱

volt ez a semmi
volt ez a látszat
volt ez a holmi
foltos gyalázat
nem kellett volna
állni a bércre
magányos fának
hegy tetejére

nem kellett volna
lenni se másnak
röpke pihének
éjjeli árnyak
nem kellett volna
válni se mássá
puha kis csönddé
asszony-sírassá
lezárt szemeid
kehely-edénye
rajta van látod
reá terítve
hófehér vászon
fekete éje
csönd van a földön
csönd van az égen
ünnepi havon
feketesen
és ha testedben
millió lárva
egyenest fekszel
fehérbe tárva
nem kellett volna
cnnyre mégse
zuhanni hittél
feketességbe
vinni a semmit

vinni a foltot
éltet elhagyni
szerelmet csókot
inteni kéne
inteni bátran
ég felé ujjal
asszony-sírásban
inteni kéne
inteni bátran
erre az útra
gyertek utánam
inteni kéne
inteni bátran
kezdedben röggel
csontra-gyogásban
így ahogy lettél
így ahogy vagy már
jó anyaföldben
talpig-halálban

✱

szívemben béke van rég
itt lakik szerelem
itt lohol halál
szívemben béke van rég
gyávának lennem
nem szabad már

Krúdy Gyula

A Jámbor testvérek fogadója

Abban az időben mindig csak Észak vonzott; nagy telekben, paprikavörös orcával utazni számos régi alvó kisvárosokban, ahol láthatólag még az is megzavarta az emberek nyugalma, ha idegen szánkó idegen hangjai csengettek végig a középkorias piacon. Így kerültem X-be, három-négyszáz esztendővel vissza az időben, egy olyan fogadóba, ahonnan a gazda évek óta nem kukkantott ki az ablakon, mert amúgy sem állott meg utazó a vendéglő előtt. Miután álnév alatt utaztam, valamely gróf nevén mutatkoztam be. De nem sokat törődtek itt még ezzel sem. A tót szolgáló patkós csizmáival kopogtatva, tüzelőfát hozott a numeró 4-be, aztán sietve eltávozott, mintha szégyellte volna magát a zsírfoltok miatt, amelyeket a pádi-mentumon hagyott. Egyedül hagytak, hadd szélhámoskodjak tovább egymagamban, ha már mindenáron ehhez van kedvem. Így meglehetősen reménytelenül nézegettem ki szobám ablakán, ahonnan a néptelen piactérre lehetett látni. A gyertyaöntő boltja volt a legnagyobb látványosság, mert a gyertyák ünnepei következtek e téli napokban.

— No, grófom, — mondom magamban, — mit szándékozik ebben a városban kezdeni?

Ebben az időben még soha se unatkoztam, bágyadtság vagy magányos gőg ismeretlen dolgok voltak előttem, szerettem az életet még a hidakon is, ahonnan mindig csak vízfolyást lehet látni.

Négy nő volt a Jámbor testvérekhez címzett fogadó tulajdonosa.

Kettő — majdnem ikertestvér — a lakószobák dolgát irányította a négy közül, — ugyanezért szép hosszú fekete ruhában jártak, minden szobalányi teendőt szívesen elvégeztek és megmaradtak hajadonoknak, hogy mindig fürgék és frissek lehessenek. Az egyiket Emiliának hívták — csak Északon hívják így a szobalányokat — méla, mint egy cipruság, amelyet valahol valakinek emlékeztetvé őrizgetnek.

— Bevallom egy katoná volt, útja innen Lengyelországba vezetett, ha igazat mondott, de soha többé nem tért vissza — mond Emília, amikor rövid itt tartózkodásom után a helybeli nők álma iránt érdeklődtem. — Vladimírnek hívták őt, uram, amennyiben érdekli.

Miután Emília kedvesen és engedékenyen beavatott titkába, abban a reményben, hogy volna valami mondanivalóm az eltűnt Vladimírről, most már könnyebben ment a megismerkedés az ikertestvérről, Helénnel, aki ugyancsak jószágosnak mutatkozott, hogy egy unatkozó úriembert elbeszélésével mulattasson.

— Én bonyolultabb dologba keveredtem — mond Helén, miután meggyőztem őt arról, hogy titkát jó helyre helyezi el. — Az én emberem egy kéményseprő, aki innen Amerikába ment, mert itt nagyon sok a kéményseprő. Oszkár nem akart más mesterséget tanulni, mert azt vélte, hogy az apja és nagyapja után ő sem lehet más, mint kéményseprő. Mondja uram, van jövője Amerikában egy kéményseprőnek?

— Az a kérdés: jönnek-e Amerikából levelek?

Helén válasz helyet keblébe nyúlt és amerikai bélyeggel ellátott levelet mutatott fel. Erre megnyugtattam őt, hogy egy kéményseprő mindenütt megél a világban, mert kémények mindenütt vannak.

Miután a két testvér bizalmát ilyenformán sikerült megszereznem, most már a fogadó földszinti részében néztem végig a dolgokon. Mint már előzőleg értesültem, a konyha és vendéglő ugyancsak két másik testvér gondjaiban van. Ezek már férjezett asszonyok, akik természetesen jobban értenek a vendéglői üzemhez, mint a hajadonok. Ám a sors akaratából mindketten fiatalon özvegységre jutottak. Így Georgina férjét medvevadászaton érte baleset. Junó férje pedig egy napon hirtelen megbolondult, ellődült hazulról és soha többé nem tért vissza.

— Nagy átok az, kérem, hogy ilyen közel vagyunk a gránichoz — mondá Junó, amikor áttértünk az eset bővebb megbeszélésére. — Itt csak egyet kell lépni az embernek, hogy egy másik országba találja magát. Más városok, más lányok. Nem igaz, hogy a világ mindenütt egyforma. Vannak vígabb házak is, mint a mi házuk. Férjem megúnta magát, elment. Mit tehetek én, szegény asszony egy férfi akarata ellen!

Georgina ugyanakkor közölte velem, hogy olyan bátor férfira, amilyen a medvevadász volt, amúgy sem akadna többen ebben az életben, tehát nem is gondol a férjhezmenésre. A fogadóné, ellentétben az emeleti hajadonokkal tagbaszakadt, derék asszonyok voltak, akik olyasformán mentek végig a deszkákon, mintha azokat megregetni akarnák. Különösen Junó vett nagy svungot lépteivel, mert őnála a pénzeserszény. Szinte dobja magát, mint egy nagy kenyeret, amikor bejárja gyérszámú vendégeit, hogy krétával és palatáblával számoljon velük. A palatábla néha nyikorgott a kréta

alatt, mire Junó rosszalló pillantást vetett a vendégre, — a postamesterre, a fuvarosgazdára, az irodistára, akik foglalkozásuknál fogva kocsmajáró emberek voltak. Néha a gyógyszerész is ájtott pohár sörre és a halandóságot emlegette, mint valami ismerősét, akitől az imént vált el a boltban. Komoly ember volt és meggyőződéssel beszélt arról, hogy tavaszra kuglizót kellene építeni, ami nagymértékben növelné az „üzleti forgalmat”.

Körülbelül harmadik napja tartózkodtam a fogadóban, holott azzal költözködtem be, hogy amúgy is rövidesen elutazom, a hölgyek tehát nyugodtan rábízhatják titkaikat, mint már az ilyen idegenre szokás, akit soha sem látnak többé az életben. Nevüket a vendég majd egy messzi városban írja fel egyszer a borosasztalra ujjával és a történet örökre befejeződik.

Tudtam, hogy akkor jártam volna kedvükre az őszinte hölgyeknek, ha nyomtalanul eltűnök a városkából és nem nyugtalanítom többé őket kérdéseimmel és bókjaimmal. Bizonyos, elzárt elhagyott nőknél ugyanis az elröppenő idegen nagyobb sikereket érhet el, mint akár a megyebeli patikáros, aki második találkozásunkkor azzal fenyegette Georginát, hogy majd dalárdát szervez a városka jóhangú férfijaiból és nem kétséges, hogy ezzel is növeli az „üzleti forgalmat”.

(Georgina csak szemérmes mosollyal tűnt el konyhája irányába: bizonyára más dolgokat is ígért már neki a pödrött palikus, de mégsem hallgatott rá.)

Egy átutazó szélhámosnak talán még a megyebeli orgonistánál is nagyobb szerencséje lehet a fogadó körül, holott az orgonista már évek óta meresztgeti a szemét Junó perdülő bokái után és ígéri, hogy legközelebbi zeneszerzeményét neki fogja ajánlani. Nem az orgonista csak maradjon meg a sarokasztalnál, amelyet évek előtt legfoglalt magának.

Ugyanígy vagyunk a megyebeli postamesterrel, egy meglehetősen vállalkozó bajuszú úriemberrel — akinek nagyobb szabású bajsza mindig olyan formában állott helyén, mintha akármely percben hajlandó volna bekukkantani akár a legterjedelmesebb káposztafazékba is. A postamester mindig kuglizóórát álmodozott, amelyet a ház végére akarna felállítani. De a kocsmárosok oda sem hallgattak a postamesterre, mert vigyáztak becsületeükre, ami hamar megkopik az ilyen kisvárosban, ahol jelentősége van minden szónak:

Elképzelhető tehát, hogy mily zavarba hoztam a hölgyeket, amikor rövidnek ígért látogatásomat napról napra hosszabbítottam. Magáztak és félni kezdtek tőlem, hogy esetleg visszaélek rábízott titkaikkal. Nagyon szerették volna már meg nem történteik tenni izgalmas óráikat. Mit akar még itt ez a gyanús utazó, aki a maga idegenségével, futamodásával, sietségével hamarabb szakította le csókalmait, mint bárki a megyebeli közül, akik erre évek óta reménytelenül várakoznak? Mit akar itt még ez a furcsa legény, aki a kocsi vendégeitől most már azoknak családi élete, felesége felől érdeklődik és ha becsíptek a kocsmavendégek: ügyesen elmondhatja velük házi titkaikat, feleségeik és leányaik szokásait, templomjárásait, szeszélyeit?

Különösen a postamester volt gyanútlan ezeknek a dolgoknak az elbeszélésében, mert az utazó kezdettől fogva oly tiszteletreméltóan bánt vele, mintha ő volna a városka első polgára.

— A postamesternek mindent tudnak, mert voltaképpen olyanok ők, mint a főispánok — a kormány bizalmasai. Mindig nyitva van a szemük és a legtitkosabb gondolatnak is tudói —, mondtam a postamesternek, aki valóban el is mondott néhány esetet a megyebeli társadalmi életből.

Másnap, amikor a harang a sötétségben megszólalt, hogy hainali misére hívogassa össze a városka vallásos hölgyeit, magam is talpra

ugrottam, hogy a rórátén szemügyre vegyem azokat a hölgyeket, akikről előző estén, igen nehéz bikavér mellett a postamester bőbiskolva beszélt. Különösen a patikárosné érdekelt, akinek férje gyógyszerésztartát a lengyel koronához címezte itt Északon és a patikárosnéról köztudomású volt, hogy lelke minden társadalmi mozgalomnak. Záródában nevelkedett és számon tartja barátait, vajjon azok látogatják-e pontosan a hajnali misét. Már a neve is varázslatosan hangzott: Ceciliának hívták. Mily könnyűszerrel lehet e név elé a szent szót alkalmazni!

— Cecília, mondtam magamban, amikor láthatatlan hőésben keresztülvágtam a piacon, egyenesen abba az irányba, ahol a templom ajtaja világított. Már reggeli szaga volt idekint a levegőnek, de odabent a templom hajójában még fülledt, álmos, szinte zárt levegő volt, mintha ágyaikból a látogatók magukkal hoztak volna az imént elmúlt álmait is. Az oltár gyertyái ugyan küszködtek a hideggel és az álmokkal, kigyúltak néha, amikor új látogató jött. De a másvilágiasságon ez mit sem változtatott. A fekete padokban olyanformán üldögéltek a nagykendős, bundás, ruha-batyu formájú nők és férfiak, mintha máris odaát volnának a másik életben, ahol mindig csak ilyenformán fognak üldögélni, hogy életük könnyelmű álmaiért vezekljenek.

Nem néztem azokra, akik a falak mellett üldögáltak, hogy gyakorolják magukat az álldogálásban, amelyet majd a Luca-széken fejzenek be a karácsonyi éjjeli misén. Előre mentem lábujjhegyen a padok között, hogy ájtatosságommal is jópéldával járjak elő. Elhaladtam az első sor mentén egy városibundás és kalapos nő mellett, aki ott térdelt és a szívem megérezte, hogy ez lesz a keresett patikárosné.

Amint kivehettem: szőke asszony volt, mégpedig hamvasszőke, amely hajzat későbbben és rejtelmesebben szokott öszülni, ha rendben tartják. Jó, egészséges, elég nagy szája volt Ceciliának. — amely száj elég alkalmas a hagymás heringek fogyasztásához is, amelyeket egészséges, de nem kihívó fogaival megropogtat. És esetleg söröspoharat ürít utána.

— Az orra is húsos volt és elég nagy, hogy mindenféle szagokat megérezzen az életben. A szeme, az szürkefele volt, de volt valamely csillogása, mintha valami gondolat mindig fényesítené. Jó szem volt; nem igen szokott haragudni, amint hogy az ilyen keményhúsú, ropogós, nyugodt nők nem egykönnyen jönnek ki a sodrúkból. Igazi, házikenyér és befőtt-izű polgárosszonynak látszott Cecília, aki bizonyára már kora fiatalágától hálósapkában alszik és nem ijed meg a kenyérdagasztástól sem. Szinte hallottam lépteit papucsban is, amint reá tekintetem. Örömséget életem lehet egy ilyen asszony, aki a legkisebb ízeket is észreveszi az életben, de étvágya is olyan, hogy mindent szeret és a tányérját kitörli az ételek után. Feltettem róla, hogy szereti a pacalt is, amelyet savanyú tudónek neveznek a pesti vendéglőkben.

Ájtatosságom alatt, amelyet a patikárosné előtt térdelve a tanuló helyén végeztem, egyszerre csak valamely kis neszt hallottam magam körül. Egy gomb karikázott körülöttem, mégpedig egy bundagomb, amely valamiképpen eljött hozzám látogatóba.

Nem volt nehéz megállapítani, hogy kié a bundagomb, amint mise végeztével a patikárosné a padon feküdni láttam felsőtestével, — a kellő domborulatokat, még a bő bundán át is észre lehetett venni, — amint a templom kockakövén keresgél valami után. Tiszteletteljesen közeledtem hozzá és a talált bundagombot átnyújtottam neki. És egyben bemutatkoztam.

— Köszönöm — mondta ő azon a hangon, amely akkoriban, csatlódások és csalások után leginkább megközelítette szívemet. — A gomb valóban az enyém. Írni kellett volna miatta Löcsére, mert ebben a városban hasonló gomb nem kapható. Az uram egyébként már sokszor beszélt magáról, mióta városunkban tartózkodik. Valóban olyan romantikus okból utazik, mint az uramnak mondta?

Ebben a percben nem emlékeztem, hogy mit mondtam a patikárosnak utazásomról, ezért jobbnak véltem elválni a világosodásban a megismert hölgytől.

— Futárt várok Pestről, — mondtam egyszerűen, amint a fogadó felé ballagtam a frissen esett hóban.

Cecília a tér másik oldalának ment és titkon utána nézegettem középmagas alakjának, amely ebben az arányban is a szolid, polgári rendet példázta. Nem kellett neki extraágyat csináltatni, mint a nagyvárú nőknél.

Délben, a sörnél mosolygósan, pirosan, szinte hevülten megérkezett patikáros barátom. Két karjával ölelt meg vidéki szokás szerint és hangos, cuppanós csókot mért az arcomra:

— Fajtáskám, barátocskám, lelkem, gyöngyöm, — nem is mondtam eddig, hogy milyen derék, vallásos, ájtatos ember vagy! Persze min-dennek ez a kocsmai levegő az oka, mert az ember szeret meg-feledkezni a szívbeli dolgairól. De hát hogyan is lehetne itt vallás-ról beszélni? — A feleségem mondta, hogy te voltál a legbuzgóbb az imádkozásban. Nem kell a vallást szégyenleni, kedves barátom.

Amíg így ömlengett kitűnő barátom, a megyebeli patikárius: Georgina, aki a konyhát vezette, hirtelen kilépett a konyhájából és szilaj, kigyóbüvölő, nem sok jót ígérő tekintettel haladt el asztalunk mellett. Különösen én nem érthettem félre pillantását, mert ismerős voltam a női ügyekben. Elszóltanódtam, habár sok mindent szerettem volna Ceciliáról beszélni. De bizonyos voltam benne, ha még sokáig maradok a fogadóban: előbb-utóbb megmérgeznek itt. Elutaztam tehát. A nő vizsály elől.

(Pesti Napló, 1928, február 19.)

A Krúdyak Nógrádban

Jelentős-e a szülőföld szerepe egy művész életművének alakulásában? Régi kérdés ez, amelyre mindig igennel szoktak felelni, hozzátéve: a szűkebb pátria szerepe azonban nem elsődleges, de nem is hanyagolható el. Nos, ha Krúdy Gyulával kapcsolatban tesszük fel a kérdést, a szülőföld szót tegyük idézőjelbe, ezzel is jelezve, hogy Nógrádot az író második szülőföldjének tekintjük, amelyről ő maga több művében szeretettel emlékezik meg. (Csak néhányat említve meg közülük: Az álmok hőse, A vadkerti hősnő, a Krúdy Kálmán bácsi viselt dolgai, Urak, betyárok, cigányok.)

Az író alkotásait, pályáját elemző tanulmányok általában érintik a Krúdyak nógrádi vonatkozásait; tudják, hogy a család Szécsénykovácsiban élt, hogy az író nagyapja 1843-as szabadsághős volt, s hogy testvére, Krúdy Kálmán legendás hírhű gerillavezér, aki csapatával a szabadságharc bukása után végigsarcolta az Ipoly-völgyi hazaáruló „pecsovics” urakat. Az is kiderül, hogy a serdülő kamasz diák fantáziájára milyen nagy hatással voltak a „komáromi vitéz” 48-as történetei. Csakhogy ezekben sok minden valótlan, nagy részük a családi legenda-kör szülötte, a fantázia terméke. Fontos azonban a valóság tisztázása, hiszen mint az évfordulóra írott egyik cikkben olvashattuk: „... Krúdy-filológia egyszerűen nincs”. Márpedig ezeknek a nógrádi vonatkozásoknak a felderítése az életmű egészének teljesebb megértéséért mindenképpen szükséges. Még akkor is — miként azt látni fogjuk —, ha a valóság sok esetben sivárabb, kegyetlenebb, mint az az egyes művekben jelentkezik. (A kérdéssel részletesen is foglalkoztam abban a tanulmányban, amely a Nógrád megyei múzeumi évkönyv 1978. évi kötetében jelent meg.)

Milyen motívumok öröklődhetnek át Krúdy Gyulában a nógrádi múlttól? Először is a vidék, a táj, az ősök szülőföldjének szeretete. A család lakhelye Szécsénykovácsi volt (ma Kovácovce, Csehszlovákia). Ez a Szécsénytől nem messze levő kis falucska az Ipoly partján fekszik. A nógrádi dombok itt körbe fogják a szécsényi réteket, az Ipoly ezüstösen kanyarog szűk medrében, ki-kiöntve, jókora darabokat kanyarít le a jó minőségű szántóföldekből. A falu egyike a környék jelentéktelen településeinek. Még temploma sem volt, így Varbóra jártak át a hívek a matrikulákba bejegyeztetni életük jelentős eseményeit. Itt olvashatjuk azt is, hogy az író nagyapja 1823. december 28-án született, Kálmán pedig 1826. február 26-án. (Az anyakönyveket ma a Besztercebányai Kerületi Levéltárban őrzik.)

A Krúdyak eredetileg Zólyomból kerültek ide, s a megye szegényebb sorsú kisnemesei közé tartoztak. Életmódjuk, tevékenységük nem egyedi, rétegük általános képét tükrözi. A család igazi „fénykora” a 1832—1848 közötti időszak. 1832-ben választják meg az író dédapját, Krúdy Jánost a megye várnagyává. A romantikus hangzás ellenére a cím igen hétköznapi foglalkozást takart, ma afféle gondnoknak, ügyintézőnek nevezhetnénk. (Így pl. feladatai közé tartozott a megyeháza rendbentartása, tűzifa beszerzése a hivatalok számára, a hajdúk felszerelésének beszerzése, a rabdolgoztató intézet gazdasági ügyeinek intézése stb.)

De bármilyen legyen a feladat, mégiscsak vármegyei hivatal volt ez, ami csekélyke fizetéssel és némi „befolyással” is járt. A családnak mindkettőre szüksége volt. Az iratokból egy labilis, kölcsönökre alapozott kisnemesi gazdaság képe bontakozik ki, amelyben a főszerepet a máról holnapra való megélhetés örök gondja játszotta. Krúdy János és testvérei (Mária, Pál, Apollónia) állandó pereskedésben álltak. Perbe szálltak idegenekkel éppúgy, mint egymással, vagy éppen anyjikkal. Ezek az ügyek minden esetben anyagi vonatkozásúak. Birtokháborítások, vissza nem fizetett kölcsönök, örökösödési viták, stb. aktáival jártak-keltek a fiskálisok a kovácsi kúria szobáiban. A családtagok életkörülményei szülték ezeket a pereket. A birtok kicsi, a gazdálkodás korszerűtlen, elavult, a megélhetés egyre drágább — meg kellett hát ragadni mindent, ami a felszínen maradáshoz szükségesnek látszott. S a bajokat újak is tetézték. Krúdy János ellen egyre gyűltek a panaszok.

Feladatát hanyagul, pontatlanul látta el, elszámolásaiban rendre hibák sorakoztak. Odáig jutott a dolog, hogy különbizottságot hívtak össze a várnagy ellen emelt panaszok kivizsgálására. 1846-ban távoznia is kellett hivatalából. S noha a vizsgálat hosszú ideig tartott — illusztrálva a vármegyei ügyintézés tehetetlenségét —, ítélet mégsem született, mert a márciusi forgószél ezeket az iratokat is a történelmi személtárába sodorta.

Ebben a környezetben élt és nevelkedett Krúdy János hat gyermeke. A négy lány: Mária, Ilona, Izabella, Amália, és a két fiú: Gyula és Kálmán. Két ellentétes jellem. Gyula a „jó fiú”. A család szemefénye, iskoláztatása állandó gond. A megyétől kért segítség útján juttatják el Nagyváradra, ahol jogi tanulmányait végezte. Azok befejezése után elindult ő is a szokásos hivatali pályán: 1846-ban tiszteletbeli aljegyzővé választották. Ő lett volna hivatott újra magasra emelni a Krúdyak családi címerét. 1848-ban önként jelentkezett a 7. honvédszászlóaljba, hamarosan őrmester lett, 1848. december 29-én lépett elő hadnaggyá, majd a 18. zászlóaljban lett főhadnagy. Nincs tudomásunk arról, hogy ő lett volna Klapka hadsegédje, de hogy vitézül harcolt, az kétségtelen, hiszen az ostromlott komáromi várban nevezték ki századossá 1849. augusztus 29-én. Innen távozott ő is menlevéllel, előbb haza, majd később Debrecenbe, ahol ügyvédi gyakorlatot folytatott.

Kálmán a másik véglet. Az ő taníttatására, képzésére már nem futja a család anyagi helyzetéből. Neki otthon kellett maradni, s folytatni a hagyományos kisnemesi életet: gazdálkodás a parányi birtokon, örökös gazdasági zavarok, pereskedések, kiúttalanság minden területen. Élete azonban — talán épp a fenti körülmények miatt — más fordulatot vett. Nevével 1841-től legtöbbször a megye fenytörvényszéki jegyzőkönyveiben találkozunk. A vádak ellene: egy juhászbojtárt félig agyonvert, betört a megyeházbeli lakásokba, s a legsúlyosabb: lányokkal erőszakoskodott. Egyik-másik vádban sikerült felmenteni őt, de a „lányfertőzések”-ben a vádak igaznak bizonyultak. A család egyetlen kiutat látott: katonának adni a bajt bajra halmozó, a családra szegényt hozó fiút. Így a forradalmat Kálmán már egyenruhában érte meg. Katonai pályafutásáról egyelőre nem sokat tudunk, de az kétségtelen, hogy a történelmi források ellentmondanak az írói fantázia alkotta kalandoknak. Nem volt Görgey futárja, sem a vörössipkás halálzászlóalj parancsnoka, sem 200 fős népfölkelő csapat vezére. Egyszerű katonaként (1848. december 22-én nevezték ki alhadnaggyá) becsülettel végigküzdötte a drámai másfél esztendő harcait.

Világos után azonban nem tette le a fegyvert. Kilátástalannak ítélte meg a helyzetét: börtön, vagy nyolcévi katonaszkodás vár rá, otthon esetleg a reménytelen, sivár élet. Választotta hát inkább a szabadabb világot, életet. De valóban gerilla lett volna, az árulók réme? Sajnos, a források ennek is ellentmondanak. A fennmaradt iratokból, körözüvényekből, sajtotermékekből, sajnos nem a szabadságért küzdő hős, nem egy legendás betyár képe rajzolódik ki, hanem egy közönséges útonálló. Ez még akkor is így van, ha ismerjük a hivatalos álláspontot, amely igyekezett a közvélemény szemében a bűndosókat, a betyárokat bűnözőként feltüntetni, elrettentve tőlük a szimpatizánsokat. S egy másik apró adalék: a megye néprajzi hagyományaiban sem szerepel alakja. Vidróczki vagy Sisa Pista kalandjairól mondták, dalok szólnak, de Krúdy Kálmánról sehol egyetlen szó sincs.

De hát miért is üldözték őt? Utasok fosztogatásáért, rablásért, állatok elhajtásáért és a legtöbb esetben nőkkel való erőszakoskodásért. A megyei sajtó még harminc év múlva is ezt írta róla: „... Krúdyról az a való, hogy ő rabolt és fosztogatott mindenütt, ahol lehetett. Félelmetes volt, mint kapcza-betyár, aki védtelen nőket is megtámadott úton-útfélen”. Többször is elfogták, de mindig megszökött. Halála is egy szökési kísérlet közben esett. Elfogása után a gyarmati börtönből Vácra kísérték egy másik asszonyhistória kivizsgálására, s hazafelé jövet Rétság és Vadkert között szökni próbált. Ekkor érte őt a halált hozó csendőrgolyó. 1861. november 28-án Ormat Antal rétsági plébános megkönnyebbült szívvel jegyezte be a halotti anyakönyvbe: „A vad, veszélyes, közismert rabló méltó büntetését elnyerve, így veszett el szánalmas módon.”

A Krúdy család nógrádi ága történetének legizgalmasabb esztendei 1861-ben tehát lezárultak. Az író nagyapja magával vitte Szabolcsba a nógrádi táj emlékét, a kismemesi életforma megőrzésre sem méltó hagyományait, a szerencsétlen sorsú testvér megrázó történetét, hogy aztán mindezek a családi elbeszélések tisztító hatásán át Krúdy Gyula műveiben megújult életre keljenek.

(Praznovszky)

Dénes Géza

A híd

A faluból kis ösvény vezet a nagyháti határba. Hosszan kígyózva, meghúzódva kanyarog az erdő mellett. Az ösvény betaposódott, mert évtizedek óta azon közlekednek a gyalogosok, átvágva egy dülőközt. Az erdő mentén valamelyest szélesebb. Sokan keresnek itt a nyári nap tüze elől hűvös menedéket, leheveredve az ösvény szélén, az árnyas fák tövében. Túl az erdőn lapos terület nyílik le egészen a látóhatárig, lustán, szinte nyomasztó csendesen szétterpeszkedve: a Tólapos. Nevét onnan kapta, hogy valamikor tó mosta a lapos alját, tele sás, nád, káka és egyéb vízínövényekkel; inkább láp vagy mocsár volt az, mint nyugodt, szép, tiszta tó.

Ott, ahol a víz összeszűkült és csermelyt alkotott, híd áll ma is; a hajdani tó egész világával együtt nyomtalanul eltűnt, csak ez a kis híd emlékeztet a rég letűnt időkre.

A hídnek csak egyik korlátja van meg, az is korhadt. De sok szép, kövér gazdát segített az már át az alvégről a módosabb felvégre. Hány perpatvarnak, hány ádáz átvitának volt már a tanúja ez a híd. Tán azért föld a föld, hogy legyen miért gyűlölnie, marnia testvért a testvérnek?

Október végének egyik esős délutánján éppen efelé a kis híd felé nyúlánk fiatalember igyekszik az ösvényen. Keze ökölben, arcát eltorzítja a düh. Néha csaknem szalad, máskor lelassítja lépteit. Liheg. Hangosan beszél magában: — Majd adok én neked, vén pizok! — Így éri el az erdőt, a hidat. Átlódul a korlátján és az idős parasztember felé siet, aki egy üszövel és egy öszvérrel szántogat a Tólaposon. Mikor az észreveszi a csapzott hajú fiatalembert, megállítja az állatokat és egy vasrudat készít a keze ügyébe. A fiatalabbik parasztember mintegy húsz méterre megáll előtte, szétterpeszti a lábát.

— Mostmán nem tárgyalunk! Kiadja a négy hódat, vagy...

Az öregember szólni nem bír, csak néz maga elé némán, fulladozó döbbenettel. Édes fia áll előtte ölni készen...

— Szóljon hát! — sürgeti amaz. — Eleget hazudozott, az istent magába. Szétmarták a közöst, ami az enyém, az az enyém. Kiadja hát a négy hódat, vagy... — Azzal lassan, elszántan megindul az öregember felé. Az csak áll, hangtalan, megbénult torokkal. Valami tompa, hasító fájdalom, valami sötét, nehéz emlék sújtja fejbe. Mintha mindez valamikor ugyanígy, ugyanezen a helyen már megtörtént volna... S hirtelen, mintha elhűlné a világ körülötte, már nem is tudja hol van, mi történik vele.

A fiút megvadítja apja szótlansága. Tenyere ökölbe szorul, s az ökle már üt is. Egyet, kettőt, ötöt. Többet csak azért nem, mert az apja, az édesapja összerogyik. Uramisten, vége! — fut át a fiú gerincén a hideg. Megragadja az apját grimancánál fogva, s húzza-vonja a híd felé. Ott a híd alatt majd jó helyen lesz. Nem látja senki. Hajtja a bosszú, még inkább az ijedelem. Futásnak ered, bukdácsolva igyekszik terhével a híd felé. Jaj, csak most ne jöjjön valaki.

A hídhoz érve csaknem összerogyik ijedtében. Apja hangját hallja háta mögül. Fellélegzik, reménykedve, lihegve hajol az öreg fölé, aki vérbehült fővel, lehunytt szemmel fekszik a fia karjában és halkan, szabadkozva nyögi:

— Most már elég, fiam! Hagyj itt, fektess le! Én is csak eddig cipeltem az apám... Csak idáig, a hídig.

Iluh István

Leltár a tanyán

Már csak egy vadgalamb

Maradt velük

S egynéhány verébke

Egy ló egy tehénke

Egy kamra

S néhány egérke

Egy párna

Egy tornyos ágy

Egy asztal egy lábas

Egy macska egy kutya

S egy villámvert akác

Egynéhány tyúk

Egy pár jérce

Egy sublót s két tányér

Két pohár

Két kanál

Két támlás-szék egy csésze

S egy ón-szürke ég

Egy pár vén cseléd

S.O.S.-t jelez

A lecsavart lámpa fénye

Hová tartozom

Hova tartozom kihez

Tél van

S üvölt az ordas

Halál-záporos alkonyom

S napom

Félelem-borzas

Félek

Zuhanok fáj

Az ember egyedül féreg

Kitagadja a táj

Ki fogad be

S ki fogja fel jelem

A mindenség

Hűvös oldalán

Ki jön végig velem

HAGYOMÁNY

Tallózás bányászatunk élő örökségei között

Ha visszatekintünk ipartörténetünk múltjába, láthatjuk, hogy a 19. század utolsó harmadában, majd a századfordulón nagyipari üzemmé vált, országos jelentőségű ipari üzemek telepítésében a szén felhasználása fontos ipari-telepítési tényezőként szerepelt. A szénbányászat múltja, annak ellenére, hogy a szén már több mint két évszázada ismert és felhasznált energiahordozó, mégis kevésbé ismert, mint az ércbányászat. Aránylag rövid ideje emelkedett olyan jelentőségre, hogy hazánkban is túlszárnyalja az ércbányászatot. A szénbányász — nevezzük ezután csak bányásznak — lényegében az ércbányásztól tanulta a mesterségét, hasznosította fogásait, vette át hagyományait és szokásait. (Talán nem véletlen, hogy a bányász közismert jelvénye is az ék és kalapács volt: az ércbányász szerszáma.)

Amikor a szakszerű kutatások után ismertté vált a szén-vagyon, a vállalkozók után megindult a bányászok vándorlása a megyébe. Így a századfordulóig kialakult bányatelepeken (kolóniákon) a törzsgárdát az idegen ajkú, betelepített szakmunkások képezték. Ezek nagy része a felvidékről érkezett (liptákok, krekácsok, cipszerek, polyákok), de nagy számban kerültek fel a környező telepeket ausztriai, stájer, karinthiai (szlovén gráner), cseh, sziléziai bányamunkások is. A nagyobbrészt idegenből telepített bányamunkások rétegéhez a múlt század kilencvenes éveitől kezdve egyre nagyobb számban kapcsolódtak bányásznak a helybeli lakosok közül is. Ez a bányászok munkakörülményeiből, munkájából következő egymásrautaltságon, az összetartozáson túl a munkán kívüli életmódjukat is meghatározta. Így a vidék néphagyományaihoz, szokásainak kialakulásához hozzájárul, hogy a betelepült vagy csak ideymunkát vállaló külföldi munkások hagyományait átvették a hazai, a bányával csak most ismerkedő bányászok. Ezáltal a bányavidékek hagyománya gazdagabbá és régibbé vált, mint például a nagyipari munkásságé. A természet erőivel folytatott harcban, minden más munkánál mostohább viszonyok között helytálló bányászok apáról fiúra szálló mesterségét, foglalkozásának múltját, hagyományait megismerni és gyűjteni: ez egyik legfontosabb területe napjaink kutatásának.

A MAGYAR BÁNYÁSZVISELET

Bárhol is lakott a bányász, a vidék többi lakóitól egészen eltérő életmódot folytatott, munkabeosztásából külön életrendet alkotott magának, és különállását díszruhájával is kifejezésre juttatta.

A bányász egyenruházata ősi hagyományokon alapszik, és alkalmas volt arra, hogy jelezze sajátos foglalkozását. A bányászviseletnek a hagyománya azokon a vidékeken a legjellegzetesebb, ahol a bányászat (ércbányászat) múltja is jelentős. Hazánkban már a 14. századtól ismerjük a bányászviseletet, sőt színeit is a 16. századtól. A selmecvidéki (alsó-magyarországi bányavidéki) bányászok ruházata fehér kabát, piros nadrág, fekete csizma, zöld kalpag volt. Amikor a 17. századtól a bécsi udvari kamara kezébe került a bányavidék irányítása, a bányászviseletben is változás következett be. A színes ruházatot az országosan elterjedt „freibergeri” fekete bányászruha szorította ki. Ez a ruha lett később a szénbányászok elismert díszruhája is, kisebb módosításokkal. (A ruha őse a németországi Harz hegységben fekvő Freiberg bányászainak viselete volt.) A jellegzetes kék vagy fekete bányászinges, galléros, aranyrojtos, lebernyes, fekete vagy barna kabátos, fekete nadrágos, bányászjelvényes aranygombbal díszített, csatos farboros ruha megőrizte az évszázados hagyományokat. Színei csak a kohászoknál és kovácsoknál tértek el a bányászok viseletétől.

A salgóbányai és a salgótarjáni bányamunkásoknál rendszerezett egyenruha a csehországi pribrami cég ruhájának mintájára készült.

A viselet kiegészítője, az ünnepekre felvett ruha tartozéka volt a kard és a fokos is mint egyetlen emléke a bányászok fegyverviselési kiváltságának. A fegyverek viselésétől 1822-ben tiltották el a bányászokat, s így a fokos (mint jelképes fegyver) lett a díszruházat tartozéka, a bányász foglalkozásának, hovatartozásának szimbóluma. Ilyen szimbólum az eredetileg védőruha-funkciót betöltő „farbör” is, ami szintén bársonyból kiszabva, felkerült díszruhájára is. (De csak azok viselhették, akik a föld alatti, nehéz, veszélyes munkát végezték.)

A felszabadulás után, 1949-ben a bányászoknak sötétkék színű egyenruhát írtak elő, a rangfokozatok feltüntetésével, de ez nem vált igazi bányászviselletté. Napjainkban folyik az új, az ősi hagyományokat figyelembe vevő bányász díszegyenruha tervezése, mely méltó lesz a hagyományok továbbvitelére.

A BÁNYÁSZ ÜNNEPEI

Karácsonyi, húsvéti ünnepeken, Szt. Istvánkor, a bánya védőszentjének napján munkaszünet volt a bányákban, és ilyenkor díszruhában, zászlósan vonultak fel a bányászok ünnepelni. De ezeknek az ünnepeknek a magyarországi elterjedésében is az idegenből jött bányamunkások játszották a fő szerepet. Az ünnep sorában is igen érdekes és izgalmas a védőszentek kultuszának a kérdése. A vallásosság a bányászok életében részben kényszer, részben meggyőződés volt. (Ennek társadalmi háttéréről most nem ejtünk szót.)

A különböző társulatok egyöntetűen bevezették és kötelezővé tették a bányába való leszállás előtt az imádkozást. A felolvasóban gyülekező bányászoknak a bánya védőszentjének képe előtt kellett imájukat elmondaniuk. Ennek formái különbözők voltak, az öreg bányászok visszaemlékezései szerint egyes bányáknál a teljes imát, másutt csak egy rövid fohászt kellett elmondaniuk — hogy több idő jusson a munkára. (Baglyasalján oly szigorúan vették az imádkozást, hogy munkába állás előtt igazolni kellett az istentiszteleten való részvételt.) A babonás hit és a küzdelmes élettel szorosan összefüggő vallásosság általános elterjedéséhez hozzájárult a bányászok életében a foglalkozásból adódó nagyfokú bizonytalanság, amit csak fokozott az alacsony technikai színvonal, a „gründolási láz” idején a hanyagság s az ennek nyomán fellépő gyakori bányaszerencsétlenség.

A sújtólégrobbanás következtében a bányász, akit a tűzeső ellepelt, nem talált magyarázatot a jelenségre, természetfeletti erők összefogására gondolhatott csak. A gyakori omlás, bányabeli robbanások ellen imádkozással próbált védekezni. Ezzel magyarázható a védőszentek meghonosodása a bányászatban is, különösen a 17–18. században elterjedt Szt. Borbála-tisztelettel. (A védőszentek általában kapcsolatosak voltak a foglalkozással, azonban Borbála élete semmilyen kapcsolatot nem tud felmutatni a bányamunkával. Érdekes az is, hogy több más foglalkozási ág is tisztelte; így például várak, tornyok, tűzterek védőszentje is volt, de imádkoztak hozzá zivatarak, tűz ellen is.) A vértanúnálalt halt nikodémiai királylány tisztelete a 14. században alakult ki Európában, közelebből Hollandiában. A 15. században már minden bányász védőszentje lett. (A 14. védőszent sorába tartozott.) Az örökös veszedelemben élő bányász előszeretettel tisztelte és fordult feléje, hívta segítségül végszükség esetén. A védőszent tisztelete Csehországon keresztül eljutott Selmecbányára is; ugyanis itt találkoztunk vele először, az ércbányászok között. A 15. században a Borbála-kultusz behálózta a felvidéket (ünnepe december 4-én volt), a kultusz ereje azonban csökken a technika, az emberi gondolkodás, megismerés fejlődésével. A múlt század végén államilag ismét felelevenítették a védőszentek kultuszát, de most már Szt. Istvánt akarták „meghonosítani” a magyar bányászok között. (1893-ban tűnik fel először Szászváron.) A magyar

Borbála-kultusz utolsó nyomát a salgótarjáni szénmedencében, pontosabban az etesi Gusztáv-aknán találták meg 1928-ban.

Érdekes jelenség, hogy Nógrádban egy új szenttel találkozunk, akinek eredetét még nem tudjuk teljes mértékben tisztázni. Ez a védőszent is külföldi eredetű: Szt. Borbála mellett vidékünkön Szt. Prokop vagy Prokopius napját is megünnepelték (a július 4-ét követő vasárnapon); amely napot egyes források a bányászok szentjének ünnepeként jelölik meg. Talán megyénkben helyenként népszerűbb is volt, mint Borbála. Ünnepnapján az öregek visszaemlékezése szerint ingyen kapott minden bányász húst, kenyeret és bort, s a többi ünnephez hasonlóan egyenruháját felöltve, tisztikarral az élen vonultak a bányászok istentiszteletre, majd délutáni mulatságra, élükön a katonazenekarok mintájára megszervezett zenekarral. Prokop tiszteletét azonban a bányászok nagy része nem vallási eredetűnek tekintette, hanem bányatulajdonosként, az első szénkutatóként emlegették, aki a szén felfedezte salgótarjáni környékén. (Kazár) Egyes bányavidéken szintén úgy vélekedtek, hogy Prokop volt a legelső bányász, aki leért a szénhez. (Forgách-bányatelep, Nagybátany.) Volt aztán olyan telep is, ahol nemcsak a szén felfedezőjének, hanem egyenesen Borbála férjének tartották. (Somlyó-bányatelep.) Sőt, van olyan változat is, hogy Prokopot Borbála beszélte rá az éjszakai munkára — mert igencsak kikapós asszony volt — s azóta van éjszakai munka a bányában (így tartották Nemtiben az öreg bányászok). Prokop napjából napjainkban már csak az akkor osztott cipő maradt fenn, összeolvadva a Borbála-napi emlékekkel, amikor is egyes helyeken pénzt is kaptak a bányászok (Kazár).

Szt. István napját a bányavidékeken 1950-ig tartották meg (Nagybátany), a János-napot viszont a visszaemlékezés szerint csak a szlovák eredetű bányamunkások ülték meg (Kazár, Nagybátany).

BABONÁS HIEDELMEK

Az éjszakai kísértetektől való félelem szoros okozata volt a valóságos és babonás képzeteknek, a bányarém alakja (mint más hiedelmek is) a bányaművelés meghonosodásával, az azt elterjesztő bányászokkal jelent meg vidékünkön. Közelebbről Németországon, Cseh- és Morvaországon keresztül érkezett el hozzánk, és csak ott honosodott meg jobban, ahol a fennmaradását elősegítő hagyományok, életkörülmények lehetővé tették. Csak ott tudtak fennmaradni azok a kifejezések (mint pl.: Bergmann, Bergmännlein és elszlávosodott alakjai: Bergmanyik, Pergmanik, Bergmandli és ennek magyar változatai, mint Törpe, Vizesember, Tüzesember, Bányarém alakja), ahol gyakori érintkezésben voltak a bányamunkások bevándorlása révén azon területek népével és hagyományával, ahonnan a bányarémre vonatkozó hiedelmek származtak. Így nem véletlen, hogy a bányászok folklórjának prózai része a bányaszellemekkel, a bányában élő rémekkel kapcsolatos. A rém alakban különbözik a magyar hiedelemvilág szellemeitől: hol apró emberke, hosszú szakállal, vörös csúcsos sapkával, hol bányászruhában, vörös ruhában, zöld kalpagban csákánnyal, méccsel, bottal jelenik meg a bányászok előtt (Nagybátany, Somlyótelep). Néha nem látják, csak hallják létét, vagy látják lámpáját felvillanni. A bányász szerencséjére vagy balszerencséjére nagy befolyást gyakorolt a bányarém, de Nógrád megyében jószágos szellem volt, mert a balesetek előtt jelent meg, figyelmeztetve a bányászokat. Majd minden öreg bányász tud életéből valamilyen csodás jeladást, ami után valamilyen bajtól megmenekült. A bányarém állat alakjában is megjelent (patkányként), és különösen omlás előtt figyelmeztette a bányászokat (Baglyasalja). Salgótarján környékén, Inászon Permondli alakban ismerték, és a krekácsok, polyákok meséiben szerepelt. (A krekácsok a Kőrmöcbánya környéki ércbányászok voltak.) Amália- és Albert-aknán a gránerek és cipszerek között szintén élt a Permondli alakja (a karinthiai szlovén és szepességi német bányamunkások körében). Salgótarjánban az öregek szerint ünnepeken jelent meg és többnyire jutalmazott. A bányatörpe alakja fellelhető Salgóhányon is, ahol hirtelen szokott feltűnni és eltűnni. Nem szerette a fűtülést, a káromkodást a bányában. Ilyenkor szokott a baj történni. Még az újabban keletkezett bányavidékeken is emlékeznek az öregebbek a bányaszellemre, aki veszély esetén figyelmeztette a bányászokat (Nagybátany).

Szvircesk Ferenc

Egy választás Nógrád megyében

A cím természetesen nem véletlen. A dualizmus kori Magyarország választási csalásairól, rafinációiról Mikszáth írásai ismerete nélkül írni lehetetlen. Kiváltképpen az az író szülőföldjén Nógrádban.

Katángy Menyhért hihetetlen kalandjai, bontói és körtvélyesi csínyjei, választási trükkjei ma már a klasszikus esetek közé tartoznak. De a kalandok ötleteiért nem kellett Mikszáthnak megszíre mennie. Szűkebb pátriája szinte ontotta a megőrkítésre méltó választási csalásokat, „úri huncutságokat”. Országszerte köztudott volt, hogy a megyében nincsen választás. visszaélés, a szavazók kijátszása nélkül. Néhány példával illusztráljuk állításunkat, mielőtt a témánkul választott, száz évvel ezelőtti választásra térnénk.

Vahot Imre 1846-ban felvidéki utazásra indult. (A kor út- és egyéb viszonyait ismerve ez sem volt sokkal kisebb vállalkozás, mint Csoma Sándor eleinket kereső útja!) Élményeiről a kor divatos műfajában, útijegyzetekben számolt be a Pesti Divatlapban. Útba ejtette Nógrád megyét is, és sok minden egyéb mellett észrevette, hogy Gyarmaton a vármegyeháza homlokzatára igen tetszetős feliratot vésettek a megyei urak: „Nógrád a közügyért”. Nem állta meg, hogy ne fűzze hozzá; azért a magánérdek sem szorult olykor-olykor háttérbe. Főleg tisztújítás és követválasztás esetén. Majd így folytatja: „Nógrád volt a legelső megye, mely keblében a korteskedés, a lélekvásárlás csörgő kígyóját táplálá, fölnevelé.” Van-e helye kételkedésnek a kortárs véleményével szemben? Még ha az utókor szégyenkezését leszámítjuk, akkor is kényelmetlen ítélet ez, amelynek mindenképpen lehetett alapja és amelyet aztán a következő esztendőik igazoltak is. (Nagy Iván is azt írja egyhelyütt, hogy a megye a korteskedés szülőföldje: „Hagyomány után azt beszélük, hogy itt hajtott gyökeret legdúsabban ez a gyönyörűséges és élvezetes dísznövény.”)

Az 1869-es választásokról a megyetörténetben is olvashatunk. Idézik az Ipoly című lapot, amely szerint egy népszerűtlen jelöltnek 40 000 forintba volt szüksége ahhoz, hogy esélyesebb vetélytársát kiütve, ő kerüljön be az országgyűlésbe. Tíz évvel ezelőtt erre még elég volt 5—6000 forint, teszi hozzá a cikkíró. (Ehhez még csak annyit, hogy ekkoriban egy 6—8 holdas paraszt évi jövedelme 30—40 forintot tett ki.)

S ez a hatalmas összeg a klasszikus eszközökre szükségeltetett: kortesek fogadása, a választók etetése, itatása, lepénzelése. A módszerekre nézve idézzük Mikszáthot, aki például ezt írta egy esetben Pulszky Ágostról: „Éppen volt egy heverő kerület Füleken. Füleket képviselni Gusztai kiválóan alkalmasnak látszott. Fölléptette tehát a papája s egyszerre csak azon vette észre magát, hogy meglett. Miként lett meg, arról csak a papa, meg a szécsényi pince tudna szólni.” Így már érthető ez az összeg és érthető a rendeltetése is.

Az 1869-es választást csaknem húsz esztendővel később is emlegették még. 1887-ben a Nógrádi Lapokban ezt olvashatjuk: „... hetekig tartott a lélekvásárlás, capacitálás és a mulatság... sőt gyakran megesett egy kis utcái harc is.” Am az 1872-es választások még ennél is nagyobb vihart kavartak. Valóban nagyobb, mert erről már országszerte is beszéltek, s nem tudtak eltussolni. Mikszáth ennek a történetét is megírta 1881-ben. E szerint a megye képviselői összejöttek Pesten s úgy találták, hogy a múltkori választások túl sokba kerültek. Olcsóbban kellene a következőt megcsinálni, sőt a legjobb volna talán ingyen. Felosztották hát egymás között a kerületeket: „Válasszuk meg saját magunkat. Te képviseled Füleket, én Nógrád kerületét, ő Szécsényt, az Szirákot... Két Tisza-pártit engedünk és punktum.”

Egy szemernyi írói túlzás sincs ezekben a sorokban. Ismert tény, hogy ilyen megállapodás valóban született. A jobboldali pártnak 4, a baloldalinak 2 mandátum jutott az egyezség értelmében, s még biztosítékot is helyeztek le az esetleges szerződészegők ellen. Hiába lett országos skandalum belőle, a végén csak elsimult az ügy, s a nógrádi választó gondolkodhatott, ugyan most már melyik pártra szavazzon, melyik képviseli az ő érdekét.

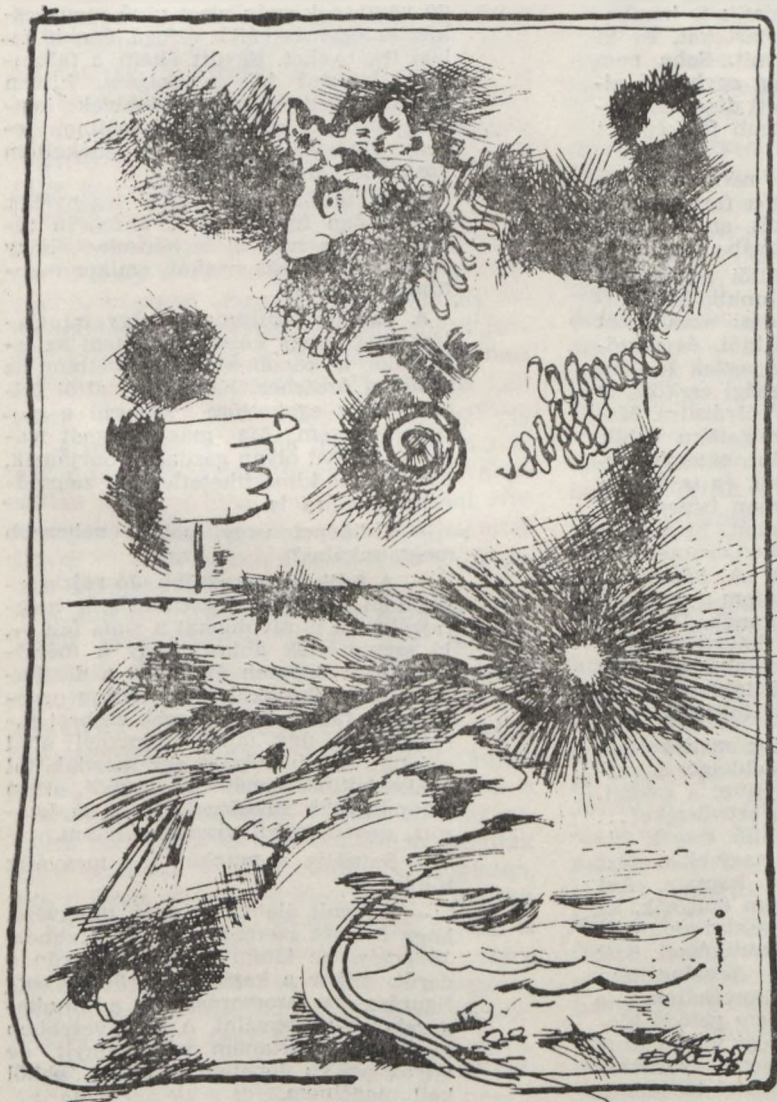
Úgy véljük, elég hathatós bevezetés ez a száz év előtti választás történetéhez. Az események főhőse a már említett Pulszky Ágost. Apja Pulszky Ferenc, a szécsényi uradalom birtokosa, a

reformkor jelentős alakja, az 1848-as polgári forradalom egyik vezető politikusa, az emigráció szervezője, de minden funkcióban meglehetősen ellentmondásos és nem egyértelmű tevékenységéről közismert.

Forrásunk ebben az esetben a Nógrádi Lapok és Honti Híradó, a kormány megyei orgánuma, amely ugyan a pártatlanság látogatát kívánta kelteni, de ez nem túlságosan sikerült.

Az 1878-as választásokat közvetlenül megelőzően — Pulszky Ágost Szécsényben jelöltette magát — a leendő képviselő értekezletet hívott össze a kastélyban. Ezen a „házi konferencián” Pulszky 40—50 ember előtt kifejtette, hogy szakított a Szabadelvű Párttal s az Egyesült Ellenzékhez csatlakozik, mert úgy mond, ott „szabadabban reményli az ország érdekeit előmozdítani.” Bejelentése, hogy finoman szóljunk, egyáltalán nem aratott sikert. A jelenlevők közül Sréter Alfréd földbirtokos rögtön tiltakozott, mondván, nem óhajtják az ellenzéket szaporítani. Elégedetlenségük olyan mérvű volt, hogy rögtön új képviselőjelöltet állítottak Harmos Gábor ügyvéd (a megye később főjegyzője) személyében, ki kormánypárti lett volna. A résztvevők egyúttal azt is kimondták: „ideje is, hogy Pulszky úr kétes értékű szereplése véget érjen és politikai kapkodása könnyen hívókra ne találjon.”

Nem vitás, hogy ennek a kijelentésnek, a „politikai kapkodás” szóhasználatnak volt alapja. Négy év is alig telt el azóta, hogy Pulszky mint megválasztott képviselő programbeszédet tartott Szécsényben. Ebben a beszédben már felveti a Szabadelvű Párt megalakulásának közeli lehetőségét, és ez szerinte csak a Deák-párt talajáról indulhat ki. Megállapítja, hogy „az eddigi ellenzék nagy része tisztában van azzal, hogy a 67-iki alapok nagyjából és egészében nem ellenkeznek hazánk érdekeivel.” Végző summázata: „A jelen kormányt általánosságban támogatni kész.”

És íme, pár esztendő múltán már szakít a Szabadelvű Párttal, de e szakítás mögött korántsem valódi politikai kiábrándultságot kell keresnünk. Az Egyesült Ellenzék alapjaiban nemigen különbözött Tisza Kálmán pártjától, homályos, bizonytalan programjuk volt, egységes erőt sohasem jelentettek a parlamentben.

A Pulszky-ellenesek nem érték be a fent idézett finom kiszólással. Hamarosan egy figyelmeztetést intéztek a lap hasábjain a szécsényi választókhoz. Ebben egyáltalán nem kímélték ellenfelüket. A legendásabb kifejezés a „lidércnyomás”, amelyként a család nehezedik évek óta a szécsényiekre. De elnevezték Pulszkyt „világpolgárnak”, „szabad kömivesnek”, akinek „se hite, se istene”, s mindehhez még néhány példát is hoznak fel a Pulszkyak „rémtetteire”. Majd ilyen sodró lendülettel fejezték be igen meggyőző agitációjukat: „Polgárok! Itt az idő, midőn megszabadulhattok a hős Pulszkiaktól, azon Pulszkiaktól, kik nemcsak titeket, de a hazát is cserben hagyák, ha a megpróbáltatások bekövetkeznek.”

A botrányos fejleményeket a megye másik frissen induló lapja, a Losonci Híradó is nyomon követte. Híradásaiból megtudjuk, hogy Harmos Gábor jelölését Sréter Alfrédon kívül még Komjáthy Anzelm, Bakos József, Veres Gyula és Zubovics István is támogatta. E helyi hatalmasságok porondra lépésének is köszönhető, hogy rövid idő alatt 300 választó tett hitet Harmos mellett és — teszi hozzá a lap — „Gusztinó az már szentül megbukik”. Olyannyira biztosnak látszik a vereség, olvashatjuk a következő számban, hogy Pulszky állítólag Békés megyében lép fel, ott biztosabbnak tűnik a mandátuma.

Becsületére legyen mondva a Losonci Híradónak, hogy nem vette át laptársa esztelen gyűlölködéseit. Terjedelmes cikkben megvédte Pulszkyt, aki ugyan a „habarék párthoz” csatlakozott, de nagytudású, művelt ember, aki sok dicsőséget hoz még a hazára és lesz olyan híres, mint most az apja. (Bár az is lehet, hogy e segítőkész szándék azért támadt fel a szerkesztőben, hogy így is ellentmondjon a gyarmati újságnak, hiszen jószerivel más sem olvasható a két hetilapban, mint egymást pocskondiázó, vitriolos gúnyolódások.) Bármilyen is legyen az ok, a Losonci Híradó szót emelt Pulszkyért és határozottan elítélte a Nógrádi Lapokban megjelent cikket, amely szerint Pulszkyék itatják, etetik a választókat, fakitálásokat adnak nekik, s ha még ez sem vezet eredményre, akkor még fenyegetőznek is: „Ti kutyák, ha Pulszkira nem szavaztok, még az unokátokat is koldussá teszem”.

Ez ellenfél tehát nem kímélt semmit: magánéletet, politikai pályát, nem válogatott eszközökben. De minden erőfeszítésük eredménytelennek bizonyult. A családnak még mindig akkora befolyása volt, hogy ha minimális különbséggel, de győzelemmel tudott kikerülni a szelídnek egyáltalán nem nevezhető küzdelemből: „a szécsényi járásban Pulszky Ágost 18 szavazattöbbséggel Harmos Gábor ellenében” megválasztott.

Az augusztus 5-én megjelenő hírrel egy időben, még ugyanabban a számban Sréter Alfréd rövid kis írásban bejelentette, hogy kérni fogják a választás megsemmisítését. Részletesen felsorolja mindazon okokat, amelyek alapján kérik ezt: Pulszky a választókat összegyűjtve, kocsin hozta be Szécsénybe, így szedve össze minden lehetséges voksot. A várost szabályszerű „ostromzár” alatt tartotta, a választókat szinte erőszakkal hurcolták a kastélyba, ahol a párthívek összehgyűltek, és a kapukat bezáratta, hogy szét ne széledjenek a Pulszkyra szavazók. Úgy tűnik, Pulszkynak is megvoltak a maga eszközei, nemcsak Harmosnak!

Igen valószínű, hogy aztán a háttérben heves viták és egyezkedések zajlottak le, mert csak néhány hónap múlva, november 7-én lépett vissza a vesztes ellenfél az óvástól. Ennek bejelentésekor Harmos Gábor még ezt is megjegyezte: „... részünkről megtettünk mindent, tudtommal ők sem mulasztottak el semmit...” E finom célzásból is kiolvasható a kíméletlen választási harc, a szavazók minden eszközzel való szerzése. Kemény küzdelem volt ez a javából, de azért halott nem maradt a csataterén, mint ahogy a megyében az jó néhány választásnál előfordult.

S még valami. Az a lap, amely készséggel helyt adott a kormánypártot elhagyó politikust becsúrló, rágalmozó cikkeknek, most Harmos Gábor bejelentése után szemforgató módon megjegyzi: „Pulszky Ágoston úrban a tevékenységet, magas képzettséget, a hazafiságot mindig tiszteltük...” Erre talán még Mikszáth sem tudott volna mit szólni...

Palóc arcok

A hollókői fafaragó

A latyakos, havas úton késő délután jutok el Magyarország egyik legszebb falujába, a palóc hagyományokat hűséggel őrző Hollókőre. Ahogy kikaszálódok a kocsiból, gyalogszerrel vágok neki a csúszós lejtőnek. Lépteimet a kis fatornyos templom felé irányítom, amely most a nagy fehérségben olyan mesészerűvé vált, mintha régi betlehemesek felejtették volna itt a fázósan összehúzódo házikók között. A templom mellett bújik meg Kelemen Ferenc fafaragó háza is.

Benn a szobában a házigazda tessékel az asztalhoz. Ő maga is mellém telepszik. Az ötvenéves férfi haja már deresedik. Ahogy rápillantok, legfeljebb tünőbb rajta a magas, széles homlok alatt meghúzódo kék, tiszta szem. Beszéde lassú, komoly, megfontolt. Minden szavából a faluja iránti szeretet árad, kötődése a legszűkebb szülőföldhöz. Nem is magáról beszél először, hanem a faluról.

— Hollókő igen régi eredetű. Az 1200—1300-as évekből már írásos emlékek tesznek megjegyzést róla. Akkoriban még északnyugatnak volt a régi település. Ez később széjjelszakadt: két falu lett belőle, Rimóc és Hollókő. A török háborúk alkalmával a vár védelmet biztosított a környező lakosoknak, így a kis jobbágyviskók egyre közelebb kerültek a várhoz. A falu környéke teljesen erdőség volt, alig akadt szántóterület. Az emberek leginkább favágásból, fakitermelésből éltek. Az őseim is fával dolgozhattak. Vérükbe ivódott a hozzáértés, a tehetség a fához. Tőlük örököltém a fa szeretetét, a hajlamot a fa megmunkálásához. Én kezdettől fogva itt nevelkedtem fel ezen a gyönyörű erdős részen, ezen a szép dombos vidéken. Életem során annyira megszerettem, hogy ha lett volna is mód életem során elkerülni más helyekre, mégis maradtam.

Egyszerű családból származom, szüleimnek nem volt földje, akkoriban pedig az jelentett valamit, a föld. Aki nek volt, mégiscsak jobban ment a sora. Édesapám aztán bányász lett Kisterenyén. A föld alatt kereste a család kenyerét. Igazán ráillett a bibliai mondas, hogy „arcod veritékével keresed a kenyered”. A sok gürcölésnek meg is lett az értelme. Ahogy teltek-múltak az esztendő, őt hold földet vásárolt, tehenet is kerített az istállóba. Olyan szépen gyarapodott, hogy egyre-másra még azok is tőle kértek kölcsönt, akik tíz hold földet mondhattak a magukénak. Így aztán nem csoda, hogy két testvéremmel együtt nekem is könnyebb lett a sorom, viszonylag gond nélkül csepe-rehettünk fel.

— Már gyermekkorában jelentkezett a formateremtés vágya, a művészi hajlam?

— Ez a hajlam ott van minden gyermekben, ott volt régebben is. Ha egy kicsit jobban odafigyelünk a világra, láthatjuk, mennyire lekötik az idejüket a festegetéssel, a rajzolgatással, a farigcsalással, a gyurmázással.

Még inkább így volt ez a hajdani időkben, a nagy libapásztorokodások alatt. Egyéb játékok nem lévén, csak a zsebünkben lapuló bicska, hát kukorica-tuskóból lovakat, ökröket faragtunk, fából töröket, fokosokat készítettünk, agyagból emberfigurákat formáztunk, és körtefalevél-pénzért adtuk-vettük egymás között.

Mikor nagyobbcskák lettünk, olyan erős bakszekereket hoztunk össze fűzfából, hogy egymást húzigáltuk rajta. Nem beszélve a nyílvevőkről, amelyek olyan erősek, feszesek, messzehordók voltak, hogy talán még egy kisebb állatot is elejthettünk volna velük. Mondhatom, hogy nem unatkoztunk a libapásztorokodás, a gulyáskodás alatt, szépen eltöltöttük az időt a szabadban.

— Hogy került közel a famegmunkáláshoz, a fafaragáshoz?

— A háború után összevissza kóboroltam a Mátra környékén, alkalmi munkát vállaltam. Egy idő után meguntam az állandó taposást, s úgy gondoltam, szakmát tanulok, asztalos leszek a szülőfalumban. A legközelebbi mester a szomszéd faluban, Nagylócon dolgozott, őt kerestem fel egy vasárnap délután. „Felvenne egy tanuló, mester uram? — érdeklődtem. — Bizony szükségem lenne egy ügyes kezű legényre. — Hát én beállnék magához, de nem egészen tanulóként. Otthon már végeztem alkalmanként egy-egy asztalosmunkát, értek valamit a szakmához. Vegyen hát fel egy hét próbaidőre, aztán fizetségért maradok.”

Így ragadtam én tizenhárom hónapig az első mesteremnél heti 30 forintért. Jó pénz volt az akkoriban. Utána szedtem a sátorfámat, felkerestem a másik lóci asztalost. Nála 15 hónapot töltöttem el, sok fogást ellestem tőle is, ráadásul arra is szakítottam időt a munkám mellett, hogy magamnak szerszámokat készítssek.

Ezután lettem Hollókőn magánkisiparos.

A hosszú esztendő alatt készítettem én mindent, ami elképzelhető fából: bútorokat, hordókat, kocsikat, kerekeket, kádakat, díszkendőtartókat, és ki tudná felsorolni mi s mit. Soha nem elégittem ki a holt anyag egyhangú simasága: ahol csak lehetett díszítőelemeket használtam, sőt kisebb faliképeket is kezdtem faragni.

— Úgy tudom, már nem asztalos, ideje legnagyobb részét a faragás tölti ki. Mi volt a végső lökés, amely teljesen a népművészet irányába terelte?

— 1962 táján a gödöllői agráregyetemről látogatott el a falunkba két hallgató. A régi gazdálkodási szokásokat jegyezték le öreg gazdáktól, és mezőgazdasági eszközöket jegyeztek le öreg gazdáktól, és mezőgazdasági eszközöket gyűjtöttek egy néprajzi pályázatra. Magam is többször elbeszélgettem velük. Amikor itthagyták a falut, eszembe jutott: miért ne gyűjthetnék én is, hiszen helyi lakos vagyok, jobban ismerem a szokásokat bárki idegenénél, hiszen itt nőttem fel, mindig nyitott szemmel jártam az emberek között. A következő években aztán sorra küldtem a pályázatoknak a Néprajzi Múzeumnak. Díjnyertes munkáim lettek a következők: A kender termesztése és feldolgozása Hollókőn; A kenyérsütés Hollókőn; Három nemzedék hagyományai Hollókőn.

Az első pályázatomhoz mellékeltem a kendertermesztés és -feldolgozás eszközeit arányosan kicsinyítve: a rokkát, a gerebent, a tilolót, a szövőszéket... összesen 14 darabból álló remek kis kollekciót. Az első igazi nagy elismerést ezekért a makettekért kaptam. Azt mondták: aki ilyen szépen dolgozik, az ne fecsérelje idejét az asztalosmunkára, foglalkozzon csak fafaragással. Szót fogadtam. Teljes erővel nekiduráltam magam a faragásnak. Portékáimat a kapu elé vittem, és az erre yetődő idegeneknek kínálgattam régi vásári árus módjára. Áldottam a sorsot, hogy falumból idegenforgalmi központot teremtettem. Jöttek a vásárlók csőstől, potom pénzért ezer örömmel kapkodták munkái-

mat. Hozzávetőleg 500 alkotásom szóródott szét így a világban Angliától Dél-Afrikáig, Japántól Amerikáig. Másfél év múltával a vámosok figyeltek fel kis szobrocskáimra az idegen vendégek bördöndjeiben, hiszen mindegyiken ott szerepelt a névjegyem és szülőfalum neve. Az ő közvetítésükkel szerzett rólam tudomást az iparművészeti tanács. Nekik is dolgoztam másfél évet, de bizony soványon fizettek. 17 órai munkáért 73 Ft-ot küldtek, így hát megszakítottam a kapcsolatainkat.

— Az asztalosmesterség segített a fafaragónak?

— A munka megismeréséhez bizony jól jött az asztalosszakma. Az anyagismeretet már akkor megszereztem, mikor még csak gyalultam, véstem. Fűrészelttem, enyveztem. Tudom, hogy faliképeknek csak 5—6 éves száraz fát használhatok, mert a vékony lapok összehajlanak, ha másképpen cselekszem. A színezete, az erezete miatt az idősebb fákat szeretem. Faragáshoz legjobban használható a dió, a körte, a cseresznye.

— Melyek a legkedveltebb motívumai?

— A népi élet valóságos képét igyekszem megformálni. Jellegzetes figuráim itt élnek Hollókőn a valóságban is. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy élő tanúja lehettem a faluban mindannak, ami manapság már jórészt a múlté. Ellestem sorsításaim életmódját, mozdulataik belevésődtek az agyamba. Modellek nélkül szoborba faragtam a leánykaréjt, a szüretelő parasztbácsit, a nyáját őrző pásztort, a túlkülő kanászt, a teknő fölé hajoló asszonyt, a célzó vadászt, a kapálásban meggörnyedő nénit, a kamón vizet vívó menyecskét, az egymás vállát átfogó, éneklő falusi legényeket. Együtt éltem a falummal, könnyű hát a dolgom, hiszen ugyanazt tettem, mint a többiek: kenderet törtem, kaszáltam, kapáltam. legény cimboráimmal együtt énekeltem vasárnap délutánonként...

Most faragom a daloló legényeket. Egyszerűen felemelem a kezem a tűkör előtt, s már el is képzelem, hogy fogtuk át egymás nyakát, amikor mentünk az utcán...

A kaszáló figurámat is úgy mintáztam meg, hogy kezembe vettem az istállóból a kaszámat, és felvettem az állást a fenéshez. Kezdetben attól féltem, hogy egykettőre kimerül a motívumkincsem. Ma már nyugodt vagyok. Az élet olyan gazdagon burjánzik, hogy szinte kimeríthetetlen egy népművész számára is.

— Faliképet vagy szobrot nehezebb megmunkálni?

— A falikép egyszerűbb. Jó rajzkészség kell hozzá — hiszen először megrajzolom a motívumokat a sima fán —, jó szemmérték ahhoz, hogy a méretarányokat ügyesen átvigye a deszkalapra. A szobrokkal jóval több a problémám. A fába a legnehezebb szobrot faragni, nem úgy, mint a gipsznél: ahol a letört darab helyére egy mozdulattal odakenhetünk ismét egy csomót, aztán lekaparjuk a fölösleget. Ha a fa letört, nem könnyű visszaragasztani.

— Sajnálja a munkáit, ha megválnak tőlük?

— Az volt életem minden törekvése, hogy örömet szerezsek az embereknek. Jó érzés, ha látom vásárlóim arcán a derűt, mikor a kezükbe kerül egy-egy figurám. De szomorúság is a munkadarabomtól megválni. A legszívesebben magamnak tartanám valamennyit, de anyagilag ez lehetetlen, hiszen ebből kell megélnem.

Nagy Zoltán

Modern irodalom — modern film

Az alábbiakban a két Múza — az irodalom és a film — újabkori kapcsolatairól, a kölcsönös megtermékenyítés mai sajátos formáiról, a „békés egymás mellett élés” modern változatairól lesz szó.

Tudott dolog, hogy a két művészet évtizedek óta együtt járta útját. A film — idősebb testvére, az irodalom jóvoltából — számos impulzussal telítődött. Nemcsak téma- és cselekményvázlatot kapott tőle (azt is), hanem problémaérzékenységet, valóságsszemléletet, kifejezési arzenált is.

Csak hogy az idő múlik. Manapság másképpen készítenek filmeket, mint — mondjuk — a húszas-harmincas években. Az irodalmi inspirációk jellege megváltozott (s ennek megfelelően a visszahatás természete is más). Jegyzetünkben néhány friss jelenséget szeretnénk felvázolni.

Mielőtt az irodalom és a film mai találkozásairól szólnánk, a modernség fogalmát kell tisztáznunk. Mostanában elég sűrűn használják a kifejezést és — sajnos — gyakran visszaélnék vele. Filmművészeti példákkal élve: a felbontott kronológia, a „nyitva hagyott cselekmény”, a dokumentális szerkesztés, a kihagyásos technika alapján egyesek „hurrát” kiáltanak s megújulásról beszélnek, teljesen elfeledkezve arról, hogy a modernség: tartalmi kategória. A vásznon megelevenedő alkotás attól modern, ha korszerű gondolatokat juttat kifejezésre és a társadalmi-történeti folyamatok lényegét ábrázolja. Hozzá kell tenni: a „mit” és a „hogyan” egységében. A tartalom és a forma dialektikus egységéről szóló marxista tétel igazsága változatlan ma is, s hiba lenne a technikai vívmányokat túlbecsülni. A megjelenítés ügyes — s hatásosan funkcionáló — fogásait az eszme fölé rendelni.

A modern irodalom és a modern film közös vívmányának — ha úgy tetszik: együttes felfedezésének — érzem, hogy mindkét művészeti ág kiszélesítette az ábrázolható valóság határait. Rögtön sietek megjegyezni, nehogy félreértésre adjon okot: nem — illetve nem elsősorban — a szerelem halmazállapot-változásaira, az erkölcs lazulására és a különféle anomáliák előtt leomlott falakra célok. Kétségtelen, hogy ilyen vonatkozásban nagyot lendült a világ kereké, s az irodalom is, a film is érzékeltette a „robbanásokat”. Ez a szféra fontos része az életnek, de nem a legfontosabb — s nem is az egyetlen — szelete. Másra utalok a fenti megállapítással. Arra, hogy az írott szó és a vetített kép a társadalomban és a közösségben (meg persze a személyiségben) lejátszódó „belső moz-

gások” alapvető indítékait képes megragadni. Ahogy Lukács György mondja (egyébként éppen egy regény nyomán forgatott film, a *HIDEG NAPOK* című Cseres-Kovács-mű apropóján): a cselekvések „nullpontig” visszapergetődnek, s az ok-okozati összefüggések teljes mélységükben feltáruhnak.

Andrej Tarkovszkij a *TÜKÖR*-ben ezt a felismerést — vagy inkább igényt — érvényesíti mondanivalója kifejezésre juttatására. Ez a Fellini-gyónásfilmekre emlékeztető őszinte vallomás tulajdonképpen csak annyiban „irodalmi” fogantatású, hogy a rendező apjának versei is felhangzanak benne. (Az illető — noha költeményei csodálatosan kifejezőek — nem tartozik a szovjet líra legelső vonalába.) A szovjet művész saját magáról és a korról beszél. Nem jólfélt sztorival szolgál, hanem azokra a drámákra koncentrál, melyek az egyén és a társadalom helyzetét — illetve közérzetét — meghatározták. Ő is „nullpontig” megy vissza és nem hallgat el semmit. A *TÜKÖR* azért és attól modern film, hogy a harmincas évek, a háborús időszak, az újjáépítési periódus, illetve az azt követő esztendőik erőtere minden lényeges mozzanatával együtt tárul fel benne. Érdemes megemlíteni, hogy Tarkovszkij sem veti el azokat a vívmányokat, melyek a lélekrajz mélyítésének irányába mutatnak. A *TÜKÖR* idősíkjai bonyolultak, kompozíciója összetett. De nem ez a lényeg. A rendező nem a „mesék tején lóg”, hanem „valódi világot hörpint”. Vállalkozása még akkor is dicséretes, ha — legalábbis e sorok írója szemében — a nagyszabású műben olykor kissé elválík egymástól a szubjektum és a kollektíva sorsa.

Amikor az irodalom és a film kapcsolatát, „veszélyes viszonyait” elemzik, többen leszűkítik a fogalmat az adaptációkra. Az álláspont kényelmes és elfogadhatatlan. A *TÜKÖR*nek sincs irodalmi előképe. Nemcsak regények, novellák, színművek mozgóképekké transzponált változataiban mutatnó ki a rokonság. Hadd hozzak példákat a magyar film gyakorlatából. Szabó István *SZERELMESFILM*je afféle „egyéni leltár”: a rendező személyes kötődéseit, vonzalmait, ideáljait tárja elénk. A magyar rendező példaképei, József Attila és Radnóti Miklós előtt is megemeli a kalapot. Verssorok hangzanak fel, egy közelképen pedig az *IKREK* HAVA látható. Szabó István szerzői filmet készített — hogy a divatos, de nem éppen szerencsés kategóriát használjam —, de az irodalom teremtményét is felhasználta gondolati és atmoszferikus elemként. (Olyasfajta ez az idézet, mint amikor filmet látunk a filmben. Godard *ÉLI AZ ÉLETÉT* című alkotásában a hősnő Dreyer *JEANNE D'ARC*-ját nézi a mozi-

ban. Dramaturgiai trükk? Ügyes geg? Párhuzamosok találkozása? Egyik sem. A jelenetben a lelkiállapotot festi a francia művész, s a nagy előd — a klasszikus film — időszerűségére, a hagyomány feltétlen vállalására utal.)

A téma az utcán hever, szokták mondan, de nem mindegy, hogy milyen problémákat „emel fel” onnan — vagyis az életből — az alkotó. A modern irodalom és a modern film normává tette, kötelező direktívává léptette elő, hogy a társadalmi és a személyes vonatkozású konfliktusok szoros összefüggésben legyenek egymással. Ez az esztétikai követelmény voltaképpen nem új felfedezés, régi hagyomány. Lev Tolsztoj *HÁBORÚ ÉS BÉKÉ*jében — hogy klasszikus példát említsek — a történelmi események nemcsak a népek sorsát határozták meg, hanem Natásáét, Andrejét, de még a mellékfigurákét is. A közelmúlt mozgásai nálunk robbanásszerűek (gondoljunk a felszabadulás, az újjáépítés, a földosztás, az államosítás, a tsz-szervezés, az ellenforradalom, a konszolidáció eseményeire), a jelenéi talán csendesebbek. A lényeg azonban az — a jelentős irodalmi és filmalkotások egyaránt bizonyítják a tétel érvényességét —, hogy az egyén és a kollektíva, az „én” és a „mi” nem különül el egymástól. A friss termésből is meríthetünk adalékokat bizonyítékképpen. A *HÚSZ ÓRA* (Sánta Ferenc regényét Fábri Zoltán ültette át a mozgókép nyelvére) a magyar falu két évtizedének krónikája, melyben a társadalmi tablót az egyéni küzdelmek (antagonisztikus vagy feloldható ellentmondások) színezik, s megfordítva: minden lépésnek, melyet Elnök Jóska, Kocsis Béni, Balogh Anti és a többiek tesznek, hangsúlyos közösségi „együtthatója” van. Enélkül nem is lenne hiteles a lenyomat. A *SZERELME*nben (Déry Tibor és Makk Károly közös látomásában) hasonló a képlet. A dráma voltaképpen máskor is átélhető, nemcsak a film cselekményének időpontjában, mindig voltak és lesznek vállalt kapcsolatok és jellemet, akaratot, hitet próbára tevő szituációk, ám az adott (konkrét) háttér ezúttal korántsem „színező elem”, hanem pontos analízis a cselekvések lehetőségeiről és a kapcsolatok pszichológiai motivációiról is.

Mostanában egyre gyakrabban használják a „tényregény” definíciót. Az e címszó alá sorolt prózai művek a dokumentumokat szervezik művészi valósággá (noha a szerzők természetesen nem mondanak le a teremtmény fantázia megtermékenyítő lehetőségeiről, a stílus tradicionális elemeiről sem). Truman Capote *HIDEGVÉRREL* című regénye megtörtént tragédia részleteit eleveníti fel, s jóformán csak a lényegre szorítkozik, hogy a szörnyűségeket — a tömegmészárlás — mozgatórugóit feltárhassa. A „tényregény” megjelölést a

szakirodalom elfogadja, „tényfilmekről” azonban még nem nagyon szokás beszélni. Pedig a címek találó; s nálunk elsősorban azok a filmek kaphatnák meg, melyek az erkölcsök, szokások, életmódok stb. rajzát — a folyton változó élet folyton változó jelenségeit —, a színes sztorikat mellőzve, elsősorban a hiteles eseményekre építve tárják eléink. A filmféleség bizonyos fókig rokonítható az irodalmi riporttal, a szociológiai tanulmánnyal: egy kicsit a kettőnek a keveréke, anélkül, hogy megszűnnének film lenni. Mostanában egyre több nálunk az ilyen hangütésű alkotás (Dárday István: FILMREGÉNY. Rózsa János: CSATATÉR, Ifj. Schiffer Pál: CSÉPLŐ GYURI, Moldován Domokos: A HALOTTLÁTÓ, Ember Judit: FAGYÖNGYÖK). Úgy érzem, még nem hangsúlyoztuk eléggé — vagy talán meg sem említettük —, hogy a „Magyarország felfedezése”-sorozatnak, melyet a könyvbarátok régóta ismernek és szeretnek, voltaképpen ez a filmfolyam is része. Folytatása, kiegészítése — és teljesebbé tétele, a rokonművészet kevésbé látványos, de a gyökereikig hatoló eszközeinek maximális felvonultatásával.

Mindezzel nem azt akarom bizonyítani — nevetséges próbálkozás lenne —, hogy az irodalmi művek tolmácsolására, egyes alkotások filmrevitelére nincs szükség. Még Agatha Christie napi fogyasztásra szánt bűnügyi históriáinak „mozisítása” ellen sem tiltakozom, noha a GYILKOSSÁG AZ ORIENT EXPRESSZEN című krimit kifejezetten untam. A rendezői egyéniség, a szemlélet fölénye, az ironia bája hiányzott belőle. „Egy az egyben” — ez is régi szabály — lehetetlen a legfordultatosabb, legmozgalmasabb irodalmi alkotásokat új-játeremteni. Nálunk a két művészeti ág szimbiozist olyan kitűnő filmek bizonyítják, mint a BAKARUHÁBAN (Fehér Imre—Hunyady Sándor), ANGYALOK FÖLDJE (Révész György—Kassák Lajos) vagy az ÁRVÁCSKA (Ranódy László—Móricz Zsigmond). Szándékosan említettem a felsorolt műveket: lényegében mindegyik egy-egy rangos próza „olvasata”. Azaz a plusszal, hogy rajtuk van az újkor pecsétje, s magukban foglalják azt az ítéletet is, melyet a rendezők a korról és annak diszsonanciáiról mondanak (Fehér a nagybíró morál tisztességtelenségéről, Révész a Horthy-korszak munkásnyomorító politikájáról, Ranódy az emberi méltóság megsűfolásáról). Még nagyobb szabású vállalkozás a SZINDBAD (Huszárik Zoltán mestermunkája). A Krúdy-varázslat felidézése nem novellákból, sztoriszálakból, cselekménypanelekből építkezett, hanem az alapélményt, a magányos hajós hanyattatásainak folyamát — az elégségs pszicho-fiziológiáját — fogalmazta meg a költői szépségű képsorokban. Az író A 25 ÉVES MOZI című kötetben (az összeállítás 1920-ban látott napvilágot) ezeket a szavakat vetette papírra elképzeléseiről: „Én csak a hangulatot, a zenét, a romantikát és a természetet szeretem a moziban... Pestről, Budáról, Tabánról oly témákat, oly hangulatképeket tudnék feldolgozni, amelynek filmeséje a következő volna:

A hold akkoriban a Gellérthegyre járt aludni. És öreg csavargó módjára leste meg a szerelmeseket a bokrok körül, gyanús fütttyjeleket hallatott a sötétségben, majd énekelt és nevetett a hegyoldalban, magasan a vén püspök szobra felett, siető léptekkel ment a szerpentin úton, hogy az alvó füvek, megpihent kavicsok felébredtek és csodálkozva néztek a hold fehérharisnyás lábai után, mintha felemelt ruhájú nők futnának a hegyoldalban... És manapság, amikor a júniusi éjjeleken a hold aludni jár a Gellérthegyre, a Tabán útjukra engedi a látszólag céltalanul csavargó szerelmeseket, a harmonikás kiskorcsmák vadszőlős udvarán kitöltötték az utolsó poharat, lassan, elgondolkozva kezdenek egymás mellett lépegetni fiatal nők és férfiak, mintha arra gondolnának, hogy életük végéig ily tempóban mendégelnek egymás mellett. a lelkes leánykából csendes öreg asszonyság lesz, aki az esti harangszót oly áhítatosan hallgatja, mint imakönyvében az öreg betűk mondását és a fiatal urak, dörmögő vén katonák, budai kávéházban a regénycsarnok türelmetlen

olvasói: A Gellérthegy nem panaszkodhatik, hogy ama temetőben imára kulcsolt kézzel alvó matrónák unokái nem keresnék fel. A fák, amelyek a nagymamáknak hazudtak, lengő leveleikkel, alkonyi szélben és a sétatutak, ahol az érzékeny füvek bizonyára megérzik a vér lüktetését a cipőkön át, már láttak hasonló fiatal lábakat és a hajak, a fűrtök, a sirból tértek vissza, megifjodva, lágyan, kellemetesen azon régi nagymamák fejéről, ma is kapnak harmatot a falevelekről...

Ilyennek szeretem és szeretném látni a mozit. Talán huszonöt év múlva...”

Néhány évvel ezelőtt beszélgettem Mark Donszkojjal, a Gorkij-trilógia megfilmesítőjével. Maga elé meredve, könnyes szemmel mondta: „Ó, ha Aljosa látta volna...” Nem tudom, Huszárik gondolt-e Krúdyra, s megfordult-e a fejében, akár csak játékos ábránd formájában is, hogy a SZINDBADot megmutassa a Mesternek. Bizonyos, hogy dicséretet kapott volna. Krúdy ilyennek akarta látni halhatatlan koboldja kalandjait.

Veress József

Fábián Katalin:

A Makoldi család

Magyarország felfedezése

Ez a könyv (mint ahogy a **Magyarország felfedezése** sorozat más kötetei is) jószívvé ajánlható kötelező olvasmányul leendő pedagógusoknak, népművelőknek, szociológusoknak. Nem azért, mert kellemes olvasmány, hanem mert tanulságos.

Kikből és miért lesz Magyarországon segédmunkás, konyhai dolgozó, utcaseprő, kocsikísérő, fuvaros stb. ma, amikor mindenki számára biztosítottak a tanulás (itt elsősorban **szakmára** gondolunk!) lehetőségei? Miért van az, hogy egy mennyiségben és egyedeiben alig változó, s mindmáig meg nem szűnő réteg minden erőfeszítésünk ellenére is „újratermeli önmagát”? Nem fejezi be pl. a nyolc általánost, s emiatt szakmát sem tanulhat, „nyugtalanlansága” miatt nem tud megmaradni hosszabb ideig egy munkahelyen. magánéletük súlyos konfliktusokkal terhes, hogy a külső szemlélő számára úgy tűnik: szinte vonzzák a bajt. A törvényt „nem tisztelik”, hisz jószerivel nem is ismerik azt. „Nehéz szót érteni velük”. „Nem lehet segíteni rajtuk”. Ezek azok a sztereotípiák, amelyek a köztudatban élnek, s nem is teljesen alaptalanul, erről a rétegről.

Miért igazságtalan ez? Erre válasz **Fábián Katalin** könyve. Az igazság ugyanis mindig konkrét, mint ahogyan minden sors egyéni. A szerző a szociográfia egyik legkézenfekvőbb, de nagy szorgalmat és tapintatot igénylő módszerét választotta: 1971 és 1976 között több tekericsnyi magnófelvételt készített egy budapesti telepen.

A telep egy még a háború előtt épített, lebombázott, s azóta toldozott-foldozott barakksort jelent egy nagyüzem szom-

szedságában. A beszélgetések lényegében két — a Makoldi és a Tóth — család tagjaival folytak, az összkép azonban, anélkül, hogy a szerző bármit is hozzátett volna, megis általánosítható.

A centrális mag: a család, s azon belül is az anyja: Makoldi Mihályné, aki a legtöbbször kap szót. Nem véletlenül, hisz az ő szerepe meghatározó, az ő egyénisége a legmarkánsabb, legszínebb. A könyv pazar adattár és esetleírás is egyben a ma „divatos” váló tudományágak: a családszociológiának. Nem csupán azért, mert az egyes szám első személyben elmondott életvallomások kitűnően elemezhetők, hanem mert dokumentálják is a családi környezet determináló erejét, jelentőségét.

Makoldiné életútja a hagyományos „le szálló ágé”. Szülei jómódúak voltak, de a háború és édesanyja korai halála miatt szétszóródik a család. Olyannyira, hogy az elbeszélés időpontjáig az asszony nem is találkozik Debrecenben és Erdélyben maradt testvéreivel. Szégyenli a nyomorúságát, szegénységét, hányatott sorsát. Életét így lényegében társ, barátok és rokonok nélkül küzdi végig. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a rokoni kapcsolatok a legprimérebbek, ezek kapcsolják, mintegy vezetik be, tanítják meg az egyént a nagyobb: a társadalmi közösség szabályaira.

Makoldi is hányatott sorsú ember. Alkalmi munkákból él, s noha szorgalmas, nem tud hosszabb ideig megmaradni sehol. Minden keresetét elissza. Makoldiné négy lányt szül neki és bizakodik, hogy férje majd megváltozik, ő megváltoztatja a férjét. Ez persze naiv ábránd, s eleve megpecsételi a családot, a gyerekek sorsát is. A durva és részeges apa pokollá teszi az életüket, s hiába válik el Makoldiné 15 évi házasság után, a roncs öregember gondja (15 évvel idősebb, mint az asszony) aki mellettük lakik a telepen, immáron örökre a nyakukba szakadt.

Hiábavalónak tűnik Makoldiné szinte heroikus erőfeszítése, amellyel szabadulni akar a telepről. Lakást nem kapnak (csak 1976-ban, a telep lebontásakor, de ekkorra már széthullik és lezüllik a család). Az öt lányt a telep nevei fel. Makoldiné szinte egész nap dolgozik, minden munkát elvállal, hogy a legszükségesebbeket biztosítani tudja.

Míg ő odavan, addig a részeg Makoldi ösztöri vagy elkótyavetyéli azt, amit keservesen megszerzett a 3×3 méteres „lakásba”. Mintha a sivatagot locsolná a szerencsétlen asszony. Kétségbeesetten kell tapasztania, hogy a gyermekei elcsavarognak az iskolából, a három kisebb végül is állami gondozásba kerül, hogy végképp el ne züljenek. Ám a sorsuk — úgy tűnik — eleve megpecsételtetett, illetve megismételi a szüleit. Szinte még gyermekfővel férjhez mennek vagy teherbe esnek, Makoldihoz hasonló, vagy alig különb férjet választva maguknak. Mert amelyik nem iszik, az szadista, börtönviselt (Tóth Sándor) vagy a löverseny bolondja (Lajgi — Júlia férje), s még a kedvenc, a legkisebb: Fruzsni is egy munkakerülő fiúhoz költözik.

A telepet azóta már felszámolták, a Makoldi család is szép lakásokat kapott — olvashatjuk a kötet végén. Mindez azonban mit sem változtat már az elmondottakon.

Mi a beszélgetések témája? Maga az élet. A küzdelem a pénzzel, a teleppel, a család felneveléséért és egybetartásáért.

Az eseményeket több nézőpontból ismerjük meg, attól függően, hogy ki beszél. A legtöbbször pénzről van szó, az anya és a lányok civakodásáról. Az öregedéstől és az elmagányosodástól féltő munkásasszony (két éve van hátra még a nyugdíjig) kótlóként szeretné együtt tartani a családot, ugyanakkor vágyik a nyugalomra is. Mindent megvenne és odaadna a lányainak és az unokáinak, csak hogy boldogulni lássa őket, de kétségbeesetten látja, hogy ehhez nincs elég pénze, illetve hogy ehhez nem elég a pénz. Miközben ő ledolgozta, feláldozta értük az életét, nem tanította meg őket élni: „Anyu sosem beszélgetett velünk” — panaszkodik az egyik lány, kicsit igazságtalanul.

Azért igazságtalan ez a vád, mert tényleg ideje se volt rá Makoldinének, másrészt — a maga módján — óvta volna, terelgette volna ő a csibéit. De amit maga sem tudott megoldani, mert lehetetlenné tette a részeges férj, a lakáskörülmények, a telep visszahúzó ereje, arra nem taníthatja meg a lányait sem. Élettapasztalata nem formálódott, kristályosodhatott átadható tudássá, hisz maga sem érti teljesen azt. Sorsát fatalisztikusnak, végzetszerűnek érzi, holott tehetsége (több nyelven beszél, találatkony, jó kézügyessége van stb.) szorgalma és ambíciói alapján érzi, hogy jobb sorsra hivatott, többet is érdemelt volna az élettől.

Lányaiból éppen a legnagyobb erény hiányzik: a töretlen küzdőkedv és akarat. Fejfájásra és „idegességre” panaszkodnak, elrontott, sosemvolt gyermekkorukra. Vágyaik, örömeik empirikusak. Mindent az új lakástól és a környezetvált-

tozástól várnak. Nem is alaptalanul, jogtalanul, de féltő, hogy már későn. Az öt lányból kettő nem végezte el a nyolc általánost, egyiknek sincs szakmája, illetve egy sem dolgozik a szakmájában. Szorgalmasan dolgoznak ugyan, de nem szeretik a munkájukat, illetve csak a pénz motiválja a munkahelyhez fűződő viszonyukat. Egyéni sorsukban már nem várnak pozitív fordulatot, illetve (Júlia) csak a gyermekeikben bíznak. Erre — a környezetváltással — meg is lehet minden reményük.

Ugyanakkor a kisebb Makoldi lányoknál (Márta, Angéla, Eufrozina) már bizonyos minőségi változás is jelentkezik a szülőkhöz képest. Ezt — tömören — elemi kulturális igénynek nevezhetnénk. Magnót, rádiót és tévét vásárolnak, az egyik lány könyvet vesz a bizományostól, s „ha nem fáradt”, olvas is. A legkisebb lány táncolni jár (az intézetben népi táncos volt), igényli a „haverok” társaságát, egyáltalán a társaságot. A család konvencióit már nem fogadja el, egyszerűen elköltözik otthonról.

Pedig ő az egyetlen a lányok között, aki jól érzi magát a telepen, sajnálja, hogy elköltöznék onnan. Míg az anya, a négy idősebb lány „belülről irányított”, akik megbuktak vagy feladták a célkitűzéseiket, s ezt drámaként élték át, a legkisebb: a mai teenager már „kivülről irányított”, aki a sorskérdéseken, de a kötelességein is könnyedén, vállrándítással teszi túl magát.

Összességében mégis azt kell mondanunk, hogy a könyv minden szereplője — még a mellékalakok is — áldozat. Emberségük, vágyaik, akaratuk a körülmények szorításában bicsaklik meg, s minden erőfeszítésükre szükségük van, hogy talpon tudjanak maradni. Az apa: Makoldi alkoholizmusa is csupán okozat, egyszersmind a család tönkremenetelének az oka. Többet kellene tudnunk erről a rettenetes betegségről és társadalmi bajról, mielőtt sommásan ítélnénk. Nemzedékeket ront meg és pusztít el (Makoldi a kislányait is itatja!), de még nem tisztázott, hogy mennyi ebben az örökletes komponens, s mennyi írható a körülmények rovására.

Az alkoholista ember és a családja a „társadalom peremére” szorul, önmaga erejéből nem tud kiemelkedni onnan. Hiába küzdött magárahagyottan, kétségbeesetten, emberségében, önértékében is szetten Makoldiné. Csak a létet tudta — a mostoha körülmények között — biztosítani a gyermekeinek, az emberi, társadalmi felemelkedést továbblépést már nem. Küzdelme azonban így is csak tiszteletet és nagyobb figyelmet érdemel! Ez Fábián Katalin könyvének súlyosabb értelme és tanulsága.

Nincs hiábavaló élet, nem engedhetjük meg, hogy életek porladjanak szét a heroikus, de meddő küzdelemben. A Makoldi lányok gyermekkoruk már jóvátehetetlenül visszafordíthatatlanul „elromlott”, de állnak még telepek, sok Makoldi család van, ahol gyerekek nőnek fel, ártatlanok, tehetségesek, jobb sorsra érdemesek. Fábián Katalin könyve — s ez teszi jogosulttá, hogy a sorozatban szerepeljen — az egyediben, egyszerűben az általánosra figyelmeztet: az osztársadalmi gondra, bajra. (Szépirodalmi, 1977) **Horpácsi Sándor**

Bajor Nagy Ernő:

Életünk — történelem

„Mihelyt tollat vesz a kezébe az ember, magára marad” — írja Horváth János **A magyar irodalom fejlődéstörténetében**. „Ha valóságos önéletírást akar az ember adni magáról, bizony le kell vetkőznie”. Ezek pedig Csordás István szavai, akinek önéletírását e kötet tartalmazza.

Veszélyes műfaj a monológ. Nehéz elkerülni, hogy a magánbeszéd ne váljon az író „magában beszélésévé”, „vetkezése” ne váljon át exhibicionista szennyeseregítésbe. Csak egy valami van, ami ettől menthető, az elszigeteltség, a túlzott szubjektivitás és az ebből eredő érdektelenség koloncától megszabadíthatja, s ily módon — a szó nem csupán stilisztikai értelmében vett — műfajjá nemesítheti az önéletírást, ezt a sajátos monológot: ha a szembenézés kényszere hívja életre.

Az a több mint négyszáz, immár többnyire nyugdíjas egykori napszámos, cseléd, szobalány, summás és még ki tudja, egy személyben is hányféle mesterséget, életformát, sorsot képviselő ember, aki a Szabad Föld felhívására múltja jellegzetesnek ítélt szakaszait és eseményeit papírra vetette, nem a pályadíjért tette. Bevallott vagy bevallatlan, de írásaikból tisztán kiérezhető céljuk éppen ez az önmagukkal és korukkal való szembenézés. Nagy részük, sajnos, nem tudhatja, hogy a távoli magyar múlttól kortársaikig ezzel az igénnyel mennyi hasonló indíttatású, hasonló műfajú írás született. Nem érezhetik szellemi rokonuknak Tótfalusi Kis Miklóst, Bethlen Miklóst, Kazinczyt, Széchenyit, Illyés Gyulát, Németh Lászlót; nem tudhatják, hogy Joó György, Mórícz „boldog embere” éppen akkor mondta, értük is, az ő mostani szavaikkal részleteiben is gyakorta megegyező monológját, amikor ők — ha egyáltalán könyv került a kezükbe — A tébolyda titkát vagy a Vergődő szíveket olvasták.

Minden didaktizmus, minden célzatosság nélkül válik e gyűjtemény mindenki számára érvényes tanítássá. Valóban rendkívül érdekes megfigyelni, mennyire hiányzik szinte valamennyi írásból a közvetlen hatás igénye, s ami ettől elválaszthatatlan: az ítékezés. Bajor Nagy Ernő írja az előszóban: „Ezek az emlékezések nem oly szigorúak, mint Illyés történelmi vádbeszéde volt annak idején. Olykor még megbocsátó mosoly is átsuhan az önéletírások egy-egy bekezdésén.” És mégis: „Feketeegű, zord, túrhetetlen világra pillantanak vissza ezek az írások”. Olyan viszonyokra, melyek eleve elrebbentek „az olvasó lelkeről a megbocsátás szikráját is.” Verbális ítékezés és oktatói attitűd nélkül válik tehát ítéletté és emelkedik tanítássá az egykori földönfutók sorsa. És ezt nem elsősorban azok az önmagukban is kétségtelenül érdekes néprajzi-szociológiai adalékok okozzák, melyekkel pedig valamennyi írásban sűrűn találkozunk: a szívéssé élők babona, a falusi, tanyai, majorsági hétköznapok, az ünnepi szokások, a

táplálkozás, a viselet pontos, plasztikus rajzai. És nem is azok a valóban döbbenetes adatok, melyek az éhezés, a gyermekhalandóság, a fizikai nyomor méreteire engednek következtetni.

A gondolkodás módja, a tudat állapota a legtragikusabb ebben a lét alatti helyzetben.

„Apámat sem ismertem, sem a nagyszüleimet...” „Amit anyáról tudok...”, „Anyám nem beszélt róla...” Ez esetben — Kőrösi Jánosné sorsában — a bizonytalanság már a családi kapcsolatok szintjén jelentkezik. Más esetekben a családi kötelék, ellenkezőleg, oly szorosnak bizonyult, hogy ez húzza fel a falakat ember és az őt környező világ köré. Így vagy úgy, az ismeretek köre nagyon szűk, az ismeretlen határai igen közel húzódnak. Erre a furcsa kettősségre, a teljes bizonytalanságra és a teljes korlátozottságra vezethető vissza (ám egyszersmind ebből is eredeztethető) e réteg állandó szociális és egzisztenciális stagnálása, mozdulatlansága; kis távolságú, ám állandó mozgása (területi értelemben), valamint gyakori foglalkozásváltásai egy adott szűk körön belül.

Ez a „szűkösség” és bezártság a legjellemzőbb vonása valamennyi önéletrajzíró életének — mind egzisztenciális, mind pedig tudati értelemben. Természetesen nem új e felfedezés. A mai átlagolvasó előtt nagyrészt már ismertek e tények. Ám a szubjektív hang, a fel-felvillanó sorsok eseményeinek éppen esetlegességükből fakadó érdekessége, melyet néhol a stílus döcögése, esetlensége, máskor azonban éppen ösztönös, már-már poétikusan tiszta csiszoltsága hitelesít, a történelmet magát az át nem élő számára is személyes élménnyé, érdeké teszi.

Átéli az olvasó azt a harcot, amit generációk harcoltak a pusztá létfenntartásért, örök veszítésben és állandó újrakezdésben — és átéli ugyanezt, szinte mitikussá nővelve, Polonyi Jánosnének a mintegy végzett egy végre életben maradó utódért vívott küzdelmében is.

„Elhordtam a halotti gúnyamat.” — írja Kőrösi Jánosné —: „...apám egyszer vásárolt egy háromlábú tehenet... Nagy szó volt akkoriban, hogy tehene van egy cigánynak.” — olvashatjuk Ferkovics Sándor szavait. Többet jelentenek e szavak szociális, tényszerű tartalmuknál: a halál és az élettel való groteszk játék nem egyszeri, véletlen, de örök és változatlan tragédiát — és erőt takar.

Szinte állati, már-már reflexszé vált kiszolgáltatottság — és nagy mozdulatlan erő. Amely ha megmozdul, többnyire ön-maga ellen fordul, úgy örlődik a családi és földviszályokban...: a magyar történelem közvetlenül örökölt szakasza — szó szerint földközelből.

Csak úgy válhattak e gyakorlatlan kéz írta memoárok valóban tanítássá, hogy nem adatokat, tényeket tanítanak, hanem — öntudatlanul bár — szemléletet. Perspektívánk, múltszemléletünk ezeket a sorokat olvasva akaratlanul is megváltozik, s történelmünk ily módon mutakozhat igazán — a mai szemléletünkéből is gyakorta hiányzó — alulnézetben.

Mányoki Endre

Galgóczi Erzsébet:

Közel a kés

Még emlékszem gyermekkorom falujára: a legénykedő legények virtuskodásaira, a vásárnapokra, amikor a megfáradt csontokat éjszakába nyúló multságokon pihentették a fiatalok, a búcsúk nemegyszer véres tragédiáira, az alvégen és a felvégen lakók — szegények és jómódúak — különböző szokásaira, a nyomorra, éhezésre és a „kivagyokiságra”, az inakat megfeszítő munkára-robotra, no meg a barátságos megszólításokra („mész mán?”, „kiültetek?”, „hazafelé?”), a ragadványnevek viselőire és a sok-sok gyermeki csínytevésre.

Galgóczi Erzsébetet olvasva, újra jól emlékszem a falura: az író belülről láttatja velem (velünk) a mára már megváltozott falu életét is. Ő nem hazamegy a faluba, Ménfőcsanakon — szülőfalujában — ugyanúgy otthon van, mint írásának más színhelyein, amelyek legtöbbször ugyancsak a jól ismert szülőföldet jelentik.

Galgóczi Erzsébet ötvenes években indult írói pályájának ismeretében gyorsan leírhatjuk: a KÖZEL A KÉS című elbeszéléskötetre jellemző mindaz, amit az író munkásságáról általában elmondhatunk: a szenvedélyes fájdalom, a műfaji sokszínűség (ez időnként már zavaró is), írásainak drámai sodrása, méltó haragja

minden ellen, ami anakronisztikus. A butaság, az önzés, a „szerzés” ostoba öröme, az előítéletek tovább élése, a nők és az öregek gyakran szomorú magánya, a gátlástalanság, az öngyilkosság és a lelki restség — újra meg újra a József Attila-i „nagyon fáj” életérzés! — meg a kispolgáriság különböző megjelenési formái ellen.

Ismétlem: mindezek előző köteteiben is fellelhetők már, de e kötetében egyértelműen előre lépve mutat túl a falun az író. Hősei között feltűnik (pl. a Félemelet című novella önkényes beköltözői között) a társadalom városi képviselőinek mindmennyi típusa: a docens kilencvenesztendős anyósa (értelmiségi jelenségek!), aki páncélszekrényben él, mert a veje és lánya három és félszobás lakásában az idős aszszonynak nem jut hely, hiszen a kutya foglal el másfél szobát; a már egy szimp-láért is akárkivel „lefekvő” nyárspolgár Lujza, aki ezért még nem „utcalány” (!?), a nyugtalan-ügyeskedő, gyakran házassó kiskereskedő, az ajándékokat a könyvtárból „beszerző” férj-szerető és az erőszakos, részeg, goromba lumpenproletárok típusai: ágyrajárók, közveszélyes munkakerülők, markecolók. Tudja-e formálni ezeket az embereket Veronika, a szerény fizetésből is becsületesen élő könyvtáros, vagy őt húzza le magához a gyengék a gyávák serege? A kötet többi elbeszélése az utóbbi véleményt látszik erősíteni, s ezt a Sarkadi-fájdalmat (az értük aggodást) egyes esetekben egészen az abszurditásig fokozza Galgóczi. Csak az élet tud olyan krimibe

illő tragikomédiát produkálni, mint amilyenről *A sírásó vallomása*ban olvashatunk. Ha mindenki (?) csal, lop, miért ne lophatna a sírásó is? Hat disznóját a hullákon hizlalja meg, s az általa elbeszélte csalási „rémtörténetek” mellett az övé szinte eltörpül. Nem öl, nem rabol, csak hátborzongató módon szenvtelenül-érzékelenül visszaél a hozzátartozók bizalmával, kifosztja őket, a koporsókat üresen helyezi a sírba. Mindig eszébe jut a szörnyű gyermekkori élmény, amikor a 3 éves szomszéd kislányt felfalták a disznók.

Az elmondottak alapján látszólag azoknak van igazuk, akik felvetik, hogy Galgóczi íásaiban alig találkozunk pozitív típusokkal, hőseinek szélsőséges individualizmusa, gyakori aberráltsága, nemegyszer anarchizmusba hajló magatartása elfedi a teljes igazságot. E mostani kötet legjobb elbeszélései (a címadó novella, A falu özevegye és a Hinár) cáfolják a még időnként jogos véleményeket, s jelzik az író jellemábrázolásának gazdagodását is. Szalánczki János téveszelnök (finomabban megrajzolt figura, mint a Pókháló (Niklai Gézája!) és Csiszár Imre éjszakába nyúló beszélgetésében (Közel a kés) végig követjük a falu régi és mai gondjait, az emberek katartikus átalakulásának megérthetjük az ellentmondásokat, s amikor végül már-már az jut eszünkbe, hogy a sokat szenvedett Csiszár Imre is megtalálja a helyét, mellbevág a tragikus vég: megölte a feleségét. Ez hát a sorsuk a tehetségeknek, a kitörni akaróknak? Ez is, ha kísért a múlt, ha nem tudnak megszabadulni az „ezernyi fajta népbetegség” szívszorongatóan fájdalmas beidegződéseitől, visszahúzó béklyóitól. A múltból kitörni a falu kereite között csak keveseknek, csak új módon sikerülhet. Úgy, ahogyan azt a Szalánczki Jánosok, Niklai Gézáék vagy Sokorai Imrék teszik. Konok elszántsággal, erősen bízva saját erejükben, messiási hittel, csökönyösséggel, megtalálva azokat a társadalmi erőket, amelyek mozgásba hozhatók a szocialista jövő megteremtéséért. De ez nem egyszerű dolog, csak lassú (falun sokkal lassúbb) folyamat eredménye lesz.

„Aki dudás akar lenni, / Pokolra kell annak menni...” Nos, Galgóczi hősei vállalják a pokoljárását, ha gyakran csalódás vagy éppen vereség is éri őket. Emlékeztetés írása a kötetnek *A falu özevegye*. Hősnője, Zsófia korán egyedül marad két gyermekével és idős anyjával. Egyre nehezebben viseli a faluban a „mi özevegyünk” címet. A huszonhat éves fiatalasszony a „jövőtől félt. Férfi nélkül nehéz élni az életet, úgyszólván lehetetlen. Egy falusi háznál már a férfi fizikai ereje is nélkülözhetetlen... társadalmi támaszt is csak egy férfi nyújthat.” Megszeret egy férfit — Ágostont. De a falu nem tudja neki megbocsátani, hogy nem közülük választ szeretőt vagy férjet. Amikor aztán kiderül, hogy az idegen férfi börtönben ült — 18 évesen, verekedés közben embert ölt részegen —, ellenük fordul mindenki, a férfinak „börtöntöltelék” látnak. Hiába van Ágostonban „szeretet, gyöngédség, szerelem, szorgalom, kitartás, kíváncsiság”, hiába fogadja el őt egészen Zsófia, az előítéleteken, a rosszindulatú gyűlölködésen

nem tudnak győzni. Két tiszta szándékú ember elbukik az ostobaságon, a múltból itt maradt sötétségen. S ez a bukás annál fájdalmasabb, mert olyan faluban történt, ahol az emberek jól élnek, csak még nem tanultak meg értelmesen élni. A falu törvényei között még nem szerepel az egymásért érzett felelősség, az egymásért élés törvénye.

Érdemes lenne egyszer alaposan megvizsgálni, hogy mit mond nekünk a nő sorsáról az, akit „Móricz Zsimond — ha élne — nevelt lányává fogadna” (Galsai Pongrác véleménye), mert sokat, nagyon sokat mond! Sokszínű, a mában élő hősnői jobban megrajzolt figurák, mint a férfiak. Belülről nézi őket, átéli szerepüket, a finom lélekrajz, cselekedeteiknek jól átgondolt motiváltsága mind arra mutat, hogy e téren sokat fejlődött Galgóczi írásművészete. (Szerencsés körülmény, mai irodalmunk sajátos gazdagodásának jele, hogy női íróink — éppen érzékenységük révén — a társadalmi problémák széles tablóját festik már, a jobbitás szándékával. Elég itt Jókai Annára, Raffai Saroltára, Szabó Magdára és éppen Galgóczi Erzsébetre gondolnunk.)

S hogy miért szeretem még Galgóczi Erzsébet írásait? Mert a gyakran tragikus sorsok, körülmények mögött is felsejlik sajátos humora (a falu humora ez is!), sajátos kifejezései, ragadványnevei eredeti megfigyelést tükröznek. (*Szépirodalmi*, 1979)

Kaári Sándor

Szöllősi Zoltán:

Vacsora jégen

Tamás Menyhért:

Küszöbön

A két verseskötény szerzőit korban néhány év választja el egymástól: Szöllősi Zoltán „az emberélet útjának felén” jár, Tamás Menyhért öt évvel idősebb. Két évszám viszont mindkettőjükre vonatkozik: első kötetük egyaránt 1974-ben jelent meg, s második versgyűjteményüket is szinte egyszerre, ebben az évben adta ki a Szépirodalmi Könyvkiadó.

A második kötetet a „kritikus kötetnek” is nevezik: ez igazolhatja, hogy komoly tehetségről, következetesen tovább építhető sajátos világról van szó, vagy mutathatja meg a költő kifáradását, megtorpanását. Szöllősi Zoltán és Tamás Menyhért kötete természetesen erre a kérdésre is felel, de alkalmat ad a szülőföld, az útra bocsátó táj s a költő változó viszonyával, a sajátos lírai tartalmakból következő költői nyelvvél, képi világgal kapcsolatos vizsgálódásra is.

Tamás Menyhért első kötetét vegyes érzelmekkel fogadta a kritika. „Jelentkezésével még nem tisztázódott semmi” írta Aczél Géza az *Alföldben*; Cs. Varga István viszont a *Tiszatájban* a legteljesebb elismeréssel szól a gyűjteményről.

A második kötet (hasonlóan az elsőhöz) gondolatvilágában a szülőföldhöz, a székely sorsához az útnak indító tájhoz kapcsolódik első sorban. A *Vakolatok a családi ház faláról* című ciklus verseit a szülőföldtől való elszakadás, a találkozások élménye, az otthon tár-

gyai ihletik; ugyanakkor a máshová, más emberi közösségbe került költő számvetésre is kényszerül: mit őrzött meg a szellemi-érzelmi örökségből, mit integrált valóban személyiségébe?

A szülőföld emléke — s változása a *Törises talppal* című epikus költeményben teljeseedik ki. Az Apa-Anya-Fiú beszélgetése a nagy történelmi átalakulást, az új társadalom építésének sikereit és kudarcait személyes sorsként rajzolja meg, egészen az Apa szavaival megfogalmazott katarzisig: „Több mint vigasz: zuhanás nélkül győztem le. /Tán’ még emelt is rajtam e sokasult vereség./Csöndes merítkezéssel tér vissza szívembe az /elalvás előtti mező...”

A nagy számvetést, a jelen és a múlt szembeállítását másik oldalon a kötet címadó verse, a *Küszöbök* jelenti. „Névtelen jelenések közt vesztettek” — írja a költő, s a megőrzött élmények-értékek segítségével készül „tökéletlen nappalaim megváltására”, a „szülőföld párolgásában / megtalált magaslattól / megközelítem rejtekes messzeségeimet”.

Értékes szándék, tiszta — mondhatni igazi ellentmondásoktól mentes — érzelmvilág. Hozzátehetjük: ugyanilyen tiszta, a népköltészetből, a székely népballadák, virágénekekből, mondókákból táplálkozó nyelv. De: a Tamás Menyhért által a múlt és a jelen, az egyén és a közösség közötti kapcsolatban megmutatott harmónia túlzottan esetlegesnek tűnik, s a költő talán érzi, hogy a világról, mai összetettségéről keveset tud így, ily módon közösségi érvennyel elmondani. Gondolatai időnként közhelyek; „Honnan is tudhatnák hóhéri; porig alázott / erkölcs nő a legmagasabbra (Tizenhármak). „Versailles / vérből és szenvedésből épült / palotasora”. Így válik súlytalanná a táj, a múlt-jelen-jövő elé festett Arckép: „Immáron maradok / aki voltam / aki majdan / kiterítve-holtan”. Ez a jellemzés kétségtelenül hihető, de mondhatni, csak az arc legfelső rétegére vonatkozatható.

Ehhez járul (vagy inkább az előbbiekből következik, hiszen elválaszthatatlan a gondolat és az azt hordozó nyelv) a túlzott archaizálás, és a képi világ erőtlensége. „Fordíts sorsosaimhoz”, „Köztesként fogadjanak” — írja a *Nincsen maradásom* című, a Zöld erdő harmatát kezdetű népdalra épülő versben, „zsemmeggetel” — áll a *Törises talppal*ban, állandóan visszatér a „mű” alak. Félreértés ne essék: az archaizálás jó néhány kötet nagy-nagy erénye — ha a következetes kifejezésmódot a gondolatok mélysége hitelesíti. A hexameterben írt *Zágoni levelek* ritmikai problémái, a „szememben hidrogénezi magát az ég” képzavara is azt mutatja, hogy a költői nyelv erőteljessé, öntörvényűvé csak újszerű élményeket, differenciáló gondolatvilágot hordozva válhat.

Szöllősi Zoltán kötetéből — ha az előbb az Arckép című verset említettem — önarcképként az *Inkognitó* című, kötetzáró verset (annak részletét) idézhetem:

Kék overall és zsebke-kéz
ráccsal az arcán csavarog
és kék a táj és szanaszét
mennyei csillag-csavarok

...

Am ha elment sose lássuk
vacsora jégen dárídó
órák járdák ugrós táncuk

szakad a lépték fári dó
Még felszipog anyaföldje
s leng utána villanykörte

S vajon mi teszi hitelessé ezt az önarcképet? Keveset mondunk, ha a költői magatartás igazságát, az erőteljes képi világot említjük. Valóban: ritka az olyan kötet, amelyben a Szöllősiéhez hasonlóan találó, eredeti képi világra bukkanunk. „Virágörzö darázs morog”, „Gesztenyemeleg” — írja az *Etűdben*, az *Iskolakertből* felélné, s „a délutáni fellegek — / roncs karosszéziák”.

Apró, iskolakert. Szülőföld. A Szöllősi-kötetben is minduntalan felbukkannak az alapmotívumok, az alföldi táj képei, de nála a „messzi ég / jegenyébe dől”, látja, tudja az

„utak gyökérmélységeit”, az „elrákosodott reményt”, látja, hogy „gőzöl a falvak szamovárja” s tudja, hogy milyen „a kölyök petróleummal tetvek / ellen bedörzsölt feje” (Egyidő). A szülőföld számára állandóan jelenvaló, keresett, de már elérhetetlen, nehezen megváltató világ. „...eszméini — / várni, hogy a világ arcommal / rám visszaréved: itt nincs hely” — írja az *Érkezőkben*.

Szívesen idéznék újabb és újabb sorokat, amelyek keményen, pontosan fogalmaznak meg: elveszítettnek érzi azt, ami eddig bizonyosságot, biztonságot jelentett. S mivel a veszteség egyszerre személyes és társadalmi, az új bizonyosságot is úgy kell megteremtünk: a XX. századi ember személyes sorában és társadalmilag egyszerre. Szöllősi azonban egyelőre még kérdez: „érkezésünket ki várja”? Kérdéseit térben, időben általánosítva, egy egész nemzedék kérdéseiként teszi fel, kétségeit így mondja el. „Késve indultam Magyarországról” — írja a *Színes képeklapra*, s kozmikus méretűvé növeli a másfelől nagyon is konkrét élményeken alapuló képet a *Séta I.-ben*: „és talpukról lent leásít az aszfalt — / fehér kopogás deszka pingpongasztalt / csillag hiába veri fel az ütt”.

A XX. századi történelem fenyegetéseit érző, a kereső, a megváltásban — az egyénből és a közösségből következő megváltásban — bízó költők közé tartozik Szöllősi. A fenyegetettség érzetét szinte tovább egyszerűsítetlenül fogalmazza meg a *Holdévben*: „Lent zörög, kétszékedik / az ellenálló őszi fagy — / a fény szűk szemmél néz át / az időn, fegyvert tisztogat.” Ebben a szituációban természetesen újra és újra ellentétes érzelmi tartalmak szembesülnek, s ahogyan mindennapjainkban, a versekben is ritkák a vasárnapok, amikor „seb nélküli / kövek hasára süt a Nap” (Ámen).

A *Vacsora jégén* című verseskötet ereje, színvonala ritkán csökken — akkor, ha a költő képi eszközökkel nem tud társadalmi érvényt adni egyéni tragédiájának, ha nem érleli meg eléggé a verset, s erőltetett képeket, kifejezéseket (veritékláncalp, ezer év magány), vagy pontatlan rímekeket (keresi — szénárnyékai, lobbannia — csillagaira, távoznak — vonításukat) alkalmaz. E hibák azonban valóban csak elvétve jelentkeznek a könyvben.

Ha Tamás Menyhért költői lépéseit általa jól ismert talajon teszi, s a földszelvényeket vizsgálva egyre újabb rétegek vallanak neki a történelmi múlttól, a táj és az ember — s az ő és az őt útjára bocsátó világ kapcsolatairól, akkor Szöllősi Zoltán mintegy ismeretlen tájra érkezve, körkörüösen figyel, s keresi az időnköz, terükhöz illő cselekvés lehetőségeit. Mindkét költő vállalkozása természetes, mindkét magatartás következetes. Az is igaz viszont, hogy míg a Szöllősi-archépp igen pontosan, erőteljesen rajzolódik ki a tájban, Tamás Menyhértén a kontúrok időnként vázlatosak, erőtleneek, s a nagy foltokká egyszerűsödött formák sem mindig fokozzák egymás hatását.

Szabó Ernő

Balassagyarmat története 1896—1962

Nógrád megye történelmi múltjának feltárása különösen a hatvanas évek végén, a nagy történelmi évfordulók kedvező társadalmi-politikai indíttatását kihasználva indult meg intenzíven. A Nógrád megye története I—IV. kötetei, a megye két legnagyobb gyáripari üzemének, bányájának monográfiája, a Salgótarján és a Pásztó története művek után az olvasók kezébe most újabb értékes helytörténeti monográ-

fia került: Balogh Sándor történész irányításával (zömében balassagyarmati szerzők tollából) megszületett a **Balassagyarmat története 1896—1962**.

A város felszabadulásának 32. évfordulója apropójára megjelent több mint 700 oldalas könyv — amely 2500 példányban látott napvilágot — épít a megye eddigi helytörténeti munkáira, merít az ország különböző községeinek, városainak e tárgykörben szerzett tapasztalataiból is: komplex képet ad a település fejlődéséről, megmutatja a fejlődés általános vonásait és speciális vonatkozásait, eredményesen járul hozzá a magyar nemzeti történelem tartalmi és tárgyi gazdagodásához, új színeket, árnyalatokat visz a sokrétű és mégis egyirányú hazai historiába.

A monográfia szerkezete alapjaiban megfelel a magyar nemzeti történetírásban elfogadott elveknek, az eltéréseket a helyi sajátosságok indokolják. A könyvben 11 fejezetet emelnek ki, valójában azonban e fejezeteket megelőzi Németh Béla A táj természeti földrajza és bezárja Szabó Károly A mai Balassagyarmat című munkája. Mindkét tanulmány igen hasznos a monográfia által célul kitűzött feladatok megoldásában.

A könyv történelmi múltból jelenünk felé közeledve bővíti terjedelmét, ezzel is állást foglalva ama fontos elvi kérdésben, hogy tudniillik az új és legújabb korban, korunkban a fejlődés felgyorsul, a gazdaságban, társadalomban, a politikában és a kultúrában egy emberöltő alatt sokkal nagyobb léptünk előre, mint a megelőző évszázadok alatt. E fontos alapkoncepció (amelyet számos értékes helytörténeti monográfia nem vett figyelembe, illetve a XIX. századnál „kifulladt”) egyáltalán nem jelentette azt, hogy átsiklottak volna a szerzők a honfoglalás utáni idők és a szabadságharc közötti évszázadok felett, csak éppen a felszabadulástól 1962-ig terjedő időszak és a mai Balassagyarmat című fejezetek jelentőségüknek megfelelő terjedelemben, színvonalasan kerültek bemutatásra.

A monográfia a történetiség elvének gyakorlati megvalósítása mellett sikeresen oldotta meg a tematikai követelményeket is: az egymásra épülő fejezetekben a gazdaság, a politika, a társadalom, a kultúra, a településfejlődés, a demográfia és más fontos kérdések a történelmi körülményekbe beágyazottan kerülnek kifejtésre. Mivel egy kifejezetten kisvárosi jellegű település történetét dolgozzák fel, a szerzők óhatatlanul — bár megítélésem szerint a szükségesnél nagyobb terjedelemben — foglalkoztak igazgatási kérdésekkel, képviselőtestületi, tanácsi napirendek, határozatok, állásfoglalások ismertetésével is, de a monográfia helyesen és megfelelő arányban írja le a közállapotokat, a lakosság élet- és munkakörülményeinek alakulását, a társadalom különböző rétegeinek a különböző szituációkra reagáló viselkedését, állásfoglalását.

A könyv — a megyetörténetet meg nem ismételve, de annak szellemében — foglalja az uralkodó osztály, a középrétegek, a munkásosztály pártjainak megalakulá-

sával, működésével, azoknak a gazdasági, társadalmi életre gyakorolt hatásával. Külön érdemként kell megemlíteni, hogy a szerkesztés és a szerzők szinte minden árnyalatot észrevesznek a politikai küzdelmekben, és igen részletezően kitérnek a változásokra. Így (a helyes szerkesztési elvnek, a szerzők sokoldalú informáltságának, az adatok és összefüggések helyes alkalmazásának is köszönhetően) az olvasó szemléltetve látja, hogyan lett a várjobbágyfaluból mezőváros, majd rendezett tanácsú és a felszabadulást követően modern város; nyomon követheti, hogyan változott és milyen körülmények között lett a hajdani várjobbágyfalú kereskedő- és kisiparos, majd értelmiségi-hivatalnoki és iskolavárossá; a századforduló után iparos és kereskedő jellegét megtartva hogyan fejlődött a hatvanas évektől a település modern ipari várossá anélkül, hogy korábbi hagyományos jellegét teljesen elveszítette volna.

Az olvasó számára persze az sem érdektelen, hogyan küzdötte le a település lakossága az elemi csapásokat, a gyakori tűzvészt és a megismétlődő árvizeket, a török, az orosz cári és a Habsburg-csapatok pusztításait. Mindezek a magyar nemzeti (és különösen a kisvárosi) fejlődésre jellemző jegyek nagyobb lehetőséget biztosítottak volna a szerzők számára a kitekintésre. Vagyis arra, hogy a történelmi fejlődés különböző szakaszaiban a nagyjából azonos fejlettségű, lakosságú településekkel Balassagyarmatnak milyen azonosságai és különbségei mutatkoznak.

Az igen gazdag tényanyag alapján alapuló feldolgozás értékéből vajmi keveset von le, hogy néhány — általam megemlítésre érdemesnek ítélt — kérdés kifejtésére a szerzők nem vállalkoztak. Az egyik ilyen probléma a nemzetiségi kérdés megítélése a különböző korszakokban (pl. a nemzetiségek 1848—49-ben, a dualizmus, majd az ellenforradalmi fasiszta rendszer idején stb.), ami annál is inkább szembetűnő, mert a zsidóság szerepével, majd asszimilációjával a szerzők igen részletesen foglalkoztak. Erőteljesebben kellett volna megrajzolni a Salgótarján és Balassagyarmat között bizonyos történelmi szituációkban mesterségesen is kialakított ellentétek objektív és szubjektív okait is, s ugyancsak erőteljesebben lehetett volna megrajolni a város és a megye kapcsolatát, valamint a városnak az ország életében játszott szerepét (ahogyan a munkásmozgalom vonatkozásában ezt a szerzők sikeresen megoldották).

Az egységes szerkezetű, korszerű szemléletű, a tudományosság igényeinek megfelelő tudományos-ismeretterjesztő mű értékét tovább növeli a gazdag jegyzetanyag, a felhasznált tekintélyes mértékű irodalom (ennek körét még néhány megyei kiadvánnyal lehetett volna bővíteni), a gondosan és nagy körültekintéssel szerkesztett névmutató, adattár és képmelléklet.

Mindezek indokolják a megállapítást, hogy a **Balassagyarmat története 1896—1962** nagyobb propagandát és jobban megszervezett terjesztést igényelne.

Molnár Pál

